TOPLUMSAL
Tarih
298
EKİM
2018

Emrah Safa Gürkan'la Söyleşi: Osmanlı İstihbaratı, Casuslar ve Akdeniz Tarihi
Ayşe Ozil

Sığırcık Suyu Şeyhleri

Hüseyin Göcen, Osmanlı İmparatorluğu'nda keramet eseri çıktığı kabul edilen bir suyu çekirge istila eden yerlere götürmek karşılığında siyasi güç kazanan bir dergâhın öyküsünü anlatıyor. *Sayfa 38*

Emperyalizm, Anti-Emperyalizm ve Sovyet-Türk İlişkilerinde Georgiy Çiçerin'in Rolü

Samuel J. Hirst

Nikâha İtiraz: "Onlar Süt Kardeşleridir"

Abdullah Saydam

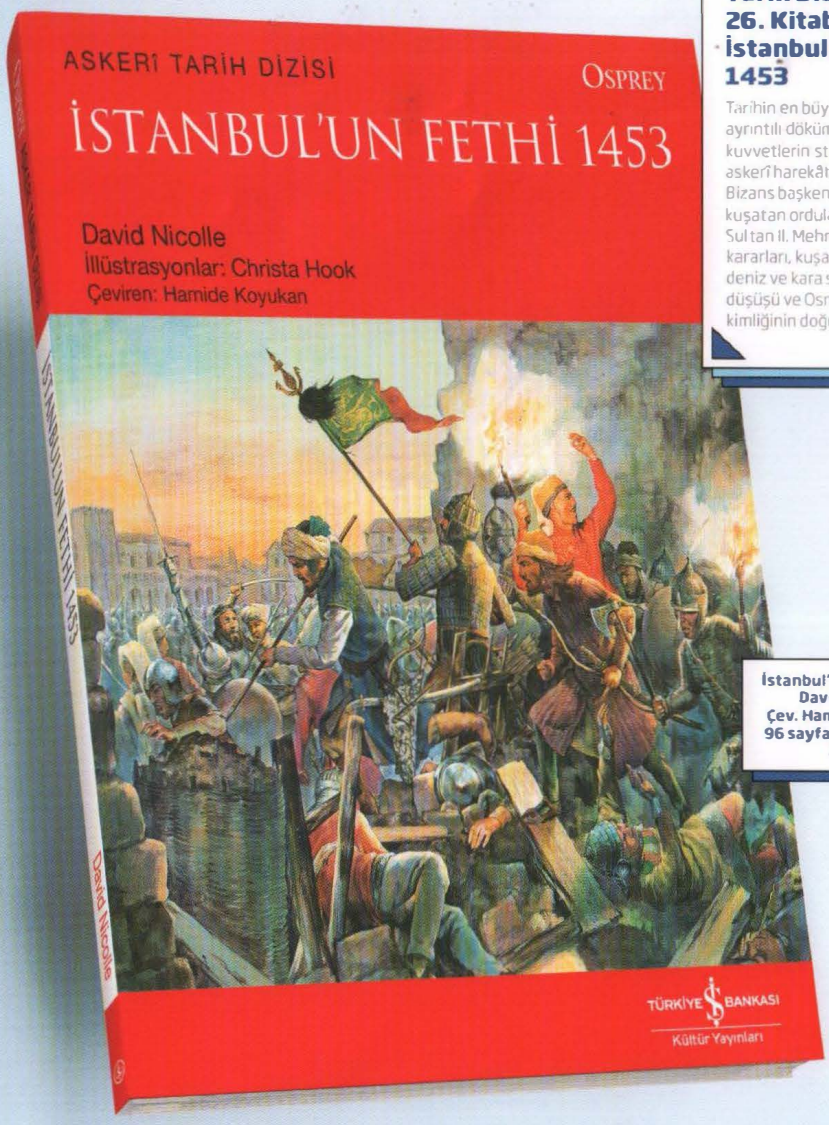
Seyahatnâme'deki Siyasetname:

Evliyâ Çelebi'nin "Altın Post" (Golden Vlies) Figürü Üzerine Ekfrastik Yorumu

Nuran Tezcan

Osprey Askerî Tarih Dizisi'nin 26. Kitabı: İstanbul'un Fethi 1453

Tarihin en büyük savaşlarının ayrıntılı dökümleri, hasım kuvvetlerin stratejileri, taktikleri, askerî harekâtın düğüm noktaları. Bizans başkentini savunan ve kuşatan ordular ile donanmalar; Sultan II. Mehmed'in taktikleri ve kararları, kuşatmanın gelişimi, deniz ve kara savaşları; şehrin düşüşü ve Osmanlı emperyal kimliğinin doğuşu.

İstanbul'un Fethi 1453
David Nicolle
Çev. Hamide Koyukan
96 sayfa, kuşe, renkli,
22 TL

İzmir-Konak kitabevimiz açıldı.
Konak Mah.
Anafartalar Cad.
No: 2 Konak/İzmir
Tel: (0232) 484 77 21

/iskultur /iskultur /isbankasikulturyayinlari iskultur.com.tr

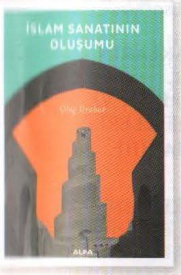
Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 222 56 92 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

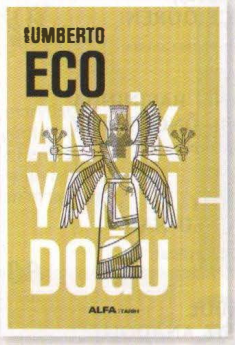
ALFA

ANTİK YAKINDOĞU'DAN İSLAM SANATINA, EDEBİYATTAN BİLİME

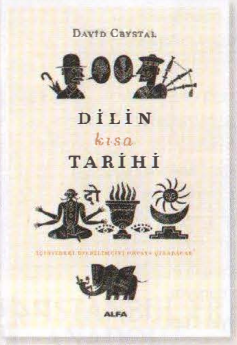
EN YENİLER...

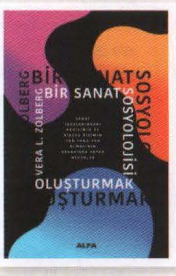
ARAŞTIRMA

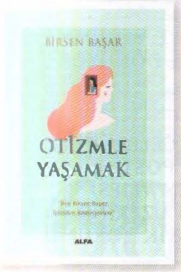
TARİH

ARAŞTIRMA

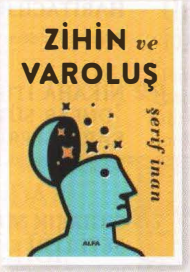
ARAŞTIRMA

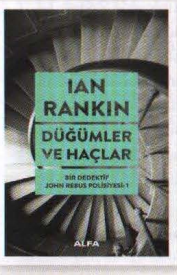
GÜNCEL

GÜNCEL

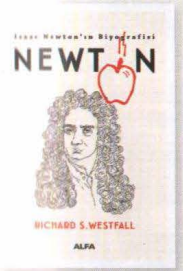
GÜNCEL

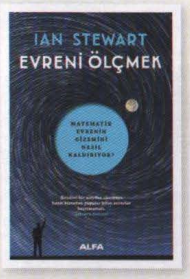
EDEBİYAT

EDEBİYAT

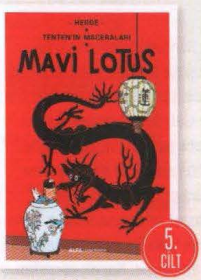
BİLİM

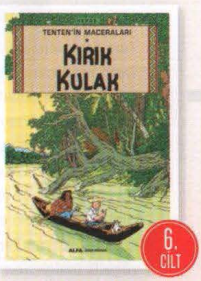
BİLİM

ARAŞTIRMA

ÇİZGİ ROMAN

ÇİZGİ ROMAN

TENTEN'İN MACERALARI DEVAM EDİYOR | Tamamı 24 cilt | Renkli Baskı

www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

MERHABA,

Bu sayımızda Osmanlı dergâhlarının devletle ilişkilerinin ne derece çeşitli olabileceğine örnek teşkil eden bir konuyu kapağa taşıdık. Hüseyin Göcen'ın "Sığırcık Suyu Şeyhleri" başlıklı yazısı, Ankara'da bulunan bir dergâh ve onun kurucu şeyhiyle oğullarının keramet eseri çıktığı kabul edilen bir suyu çekirge istila eden yerlere götürmek karşılığında vergiden muaf tutulmalarının öyküsünü anlatıyor. Dergâhın ömrünün uzunluğu, giderek tüm imparatorluk coğrafyasına yayılmış bir mitin, onun siyasi güçle ilişki kurmakta çok işlevsel olabildiğini gösteriyor.

Abdullah Saydam'ın yazısı Osmanlı döneminde aile oluşumu, taraflar arasındaki tartışmalar, evlilikle ilgili gelenekler ve mahkemelerin aile ilişkilerine yaklaşımı gibi ilginç konuları gündeme getiriyor. 1832 yılında Trabzon Şer'iye Mahkemesi'nde süt kardeşliği iddiasıyla açılmış bir nikaha itiraz davası ve davada sunulan argümanların Osmanlı aile ve toplum hayatına dair öğretebilecekleri üzerinde duruyor.

Samuel J. Hirst'in makalesi, Sovyet-Türk uzlaşısının ilk evresinde Hariciye Komiseri olarak görev yapan Georgiy Çiçerin'in fikirlerini ve aldığı kararları inceleyerek, Moskova ve Ankara'nın yakınlaşma sürecinde Sovyet Rusya'nın içinden geçtiği ideolojik dönüşüme ışık tutan iki bölümden oluşan bir yazı dizisinin ilk bölümünü oluşturuyor. Bu bölüm Çiçerin'in entelektüel formasyonuna, devletlerarası ilişkilerin tesis edilmesindeki rolüne ve Ankara ile ilk münasebetlerin başlangıcından 1921 Türk-Sovyet Antlaşması'na kadar geçen süre boyunca yaptıklarına değiniyor.

Ayşe Ozil bizim için Emrah Safa Gürkan'la tarihçiliği ve çalışmaları üzerine keyifle okunan bir söyleşi yaptı. Nuran Tezcan ise Evliya Çelebi'nin Viyana Kralı I. Leopold'ün boynundaki Altın Post figürü üzerine siyasetnamesindeki yorumunu aktarıyor.

Yurt Yayınları, Bosna Sancak Kültür Vakfı ve Tarih Vakfı'nın iş birliği ile Boşnak halkının tarihi üzerine çok önemli bir kitabı basmaya hazırlanıyor. Hüseyin Gül, *Boşnakların Tarihi* başlıklı bu önemli kitabı tanıtırken, kendisiyle yaptığımız söyleşide Mehmet Akif Göğüsgeren yakın tarihimizde yaşadığı trajedinin Boşnak kimliği üzerindeki etkisini ve Bosna Sancak Kültür Vakfı'nın Türkiye'deki Boşnak topluluğuna yönelik faaliyetlerini anlatıyor. Kapak görselini sağlayan Kansu Şarman'a teşekkür ederiz.

Kasım ayında görüşmek üzere...

Barış Alp Özden

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
18 AĞUSTOS 1877 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN MANZARALAR
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİM BASINDAN
VATANDAŞ, TÜRKÇE ÖĞREN!
Hazırlayan: Murat Cankara

14 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

18 KARAKÖY KURŞUNLU HAN
Naz Ecem Çınaryılmaz

24 İSTANBUL FRANSIZ ANADOLU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ (IFEA) HARİTA VE HARİTACILIK BİLİMİ
Pascal Lebouteiller

32 NİKÂHA İTİRAZ: "ONLAR SÜT KARDEŞLERİDİR"
Abdullah Saydam

38 SIĞIRCIK SUYU ŞEYHLERİ
Hüseyin Göcen

50 EMRAH SAFA GÜRKAN İLE SÖYLEŞİ
Ayşe Ozil

56 GEORGİY ÇİÇERİN, SOVYET DIŞ POLİTİKASI VE TÜRK İHTİLALİ
Samuel J. Hirst

64 BOSNA KÜLTÜR VE TARİH VAKFI BAŞKAN YARDIMCISI AKİF GÖĞÜSGEREN İLE SÖYLEŞİ
"BOŞNAKLARIN GÖÇLER, KATLİAMLAR VE MÜCADELELERLE DOLU TARİHİ"

66 BOŞNAKLARIN TARİHİ TARİH OKURLARI VE UZMAN KAMUOYU İLE BULUŞUYOR
Hüseyin Gül

68 "TÜRKİYE YENİDEN DİNE Mİ DÖNÜYOR"
Resul Babaoğlu

76 EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN "ALTIN POST" (GOLDEN VLIES) FİGÜRÜ ÜZERİNE EKFRASTİK YORUMU
Nuran Tezcan

Kapak: Jan Luykens, Çekirge İstilası, 1700

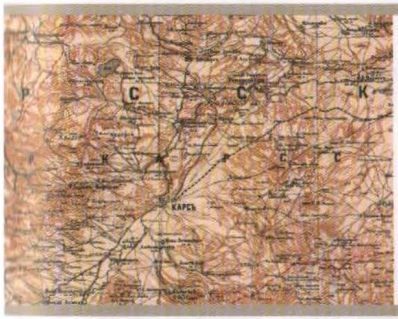
04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 18 Ağustos 1877 tarihli sayısından dergi ressam ve muhabirlerinin Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürdüğü bölgelerden ilettikleri yazı ve görüntüleri aktarıyor.

18 KARAKÖY KURŞUNLU HAN

Naz Ecem Çınaryılmaz, *Gözden Kaçanlar* sayfalarında Karaköy Perşembe Pazarı'ndaki Kurşunlu Han'ın tarihini aktarıyor.

24 İSTANBUL FRANSIZ ANADOLU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ (IFEA) HARİTA VE HARİTACILIK BİRİMİ

Pascal Lebouteiller, IFEA'nın zengin harita koleksiyonunu ve bu koleksiyonu dijitalize etmek için yürüttükleri projeleri tanıtıyor.

68 DP'NİN SON İKTİDAR YILINDA BEYNELMİLEL BİR BASIN POLEMİĞİ: "TÜRKİYE YENİDEN DİNE Mİ DÖNÜYOR?"

Resul Babaoğlu, 23 Şubat 1960'ta The Times muhabiri David Hotham'ın yayımladığı yazı ve bu yazıya Türkiye basınında verilen tepkileri anlatıyor.

VATAN

Bütçe görüşmeleri bugün bitiyor

Basın - Yayın bütçesi gürültülere yol açtı

Başkan Vekili celseyi tatil zorunda kaldı

Suphi Baykam, "iktidarı tenkid edenler zulüm içinde kıvranmaktadırlar„ dedi

"Topkapı olaylarının tertipçisi V.C.'lilerdir„

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 298, Ekim 2018

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mehtem Tuksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ
Barış Alp Özden

YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

EDİTÖR YARDIMCISI
Zeynep Büyükpalta

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
barisozden@gmail.com

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Eylül 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 150,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur

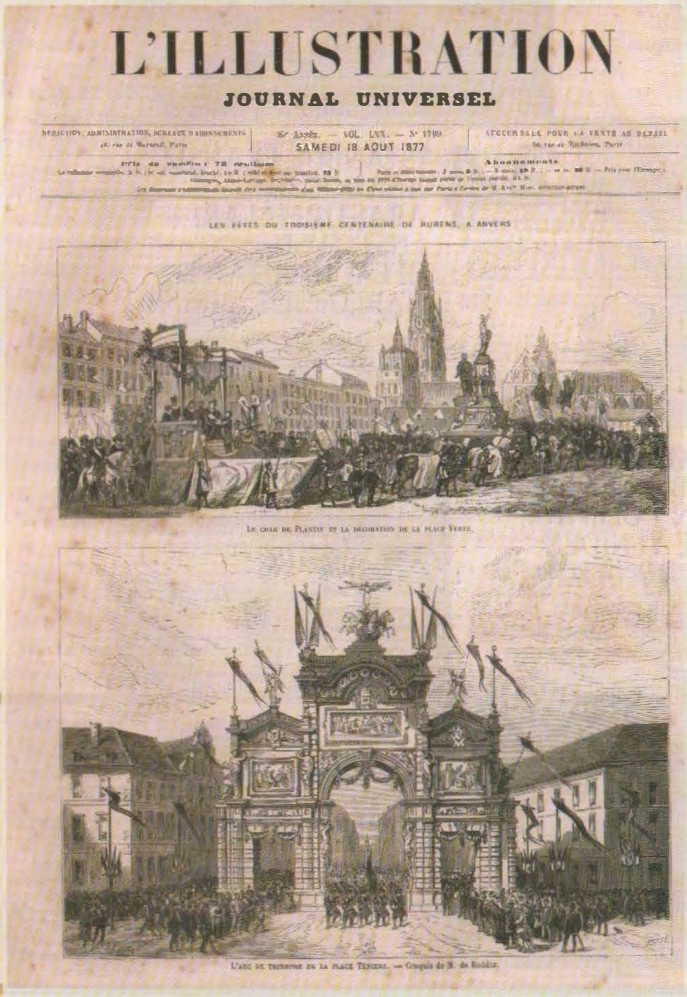
18 AĞUSTOS 1877

OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN MANZARALAR

Antwerp'te Rubens'in üç yüzüncü yılı şenlikleri. Plantin arabası ve Yeşil Meydan'ın süslemeleri. — Tenlers Meydanındaki zafer takı. M. de Roddaz'ın çizimleri.

L'Illustration dergisinin 18 Ağustos 1877 tarihli ve 1799 numaralı sayısının kapağında bir kez daha o sene doğumunun üç yüzüncü yılı kutlanan meşhur ressam Rubens (1577-1640) şerefine düzenlenen kutlamalardan görüntüler yer almaktaydı (bkz. sayı 296, Ağustos 2018).

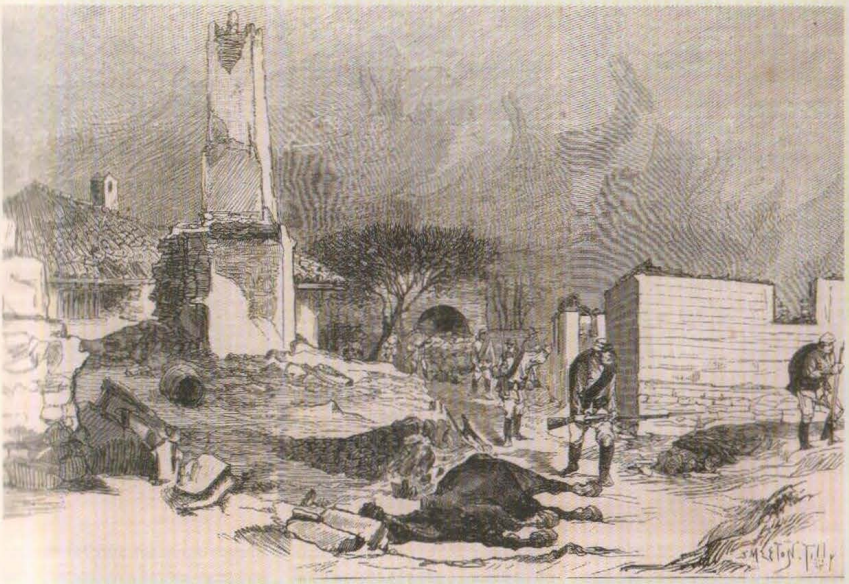
Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili dergide yer alan yazı ve görüntüler ise bir kez daha artık aylardır sürmekte olan Osmanlı-Rus Savaşı'yla ilgiliydi. Daha önceki sayılarımıza da yansıttığımız aynı konudaki *Illustration* sayılarıyla ortak bir nokta, derginin eline hala dişe dokunur olaylar ve görüntüler geçmemiş olmasıydı. Böyle durumlarda adet olduğu üzere dergi cephedeki muhabirinin elinden geldiğince topladığı haber ve görüntülerden bir tür derleme yaparak haber boşluğunu doldurmaya gayret ediyordu.

L'ILLUSTRATION
JOURNAL UNIVERSEL
SAMEDI 18 AOUT 1877
LES FÊTES DU TROISIÈME CENTENAIRE DE RUBENS, A ANVERS
L'ARC DE TRIOMPHE DE LA PLACE TENIERS. — Croquis de M. de Roddaz.

Bu defa derlemeye esas olan konu, Osmanlı yenilgileri ve bunun neticesinde ortaya çıkan şiddet ve sefalet meselesiydi. Sahnelerin ilki, Kuzey Bulgaristan'daki Nigbolu (Bulgarca Nikopol) kentinin Ruslara kaybedilmesiydi. Osmanlı genelkurmayı Osman Paşa'yı Plevne'deki müdafaasıyla meşhur olacak olan geleceğin Gazi Osman Paşa'sı- Vidin'den birliklerle Nigbolu'yu korumak üzere yollamış fakat Osmanlı ordusu yetişemeden Rus birlikleri kenti ele geçirmişlerdi.

Dergide de anlatıldığı ve tasvir edildiği gibi Nigbolu'nun düşmesi içindeki Müslüman ahali için tam bir felaket olmuştu. Bulgar halk bu fırsatla bir katliama yeltenip onları ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Dergiye bakılırsa nüfusun bir kısmı kurtulabilmiş idiyse, bu onları koruma altına alan Rus ordusu sayesinde olmuştu.

Ruslara atfedilen bu insaniyet hisleri Osmanlı ordusunun esirlerini de ilgilendiriyordu. Her ne kadar perişan bir hal içinde olsalar da gerek Nigbolu'da tutulduklarında, gerek kafileler halinde bir yerden bir yere nakledilirlerken asgari bir ihtimam ve insaniyet gördükleri anlaşılıyor. Bunu bir Rus taraftarlığına mı yoksa nesnel bazı olgulara mı bağlamak gerektiği tartışmaya açıksa da, düzenli bir ordu ile galeyana gelmiş sivil halkın şiddete başvurmaya meyillerindeki fark açısından ilginç bir tespit olarak da görmek mümkündür.

Şark olayları. Niğbolu varoşunun 123. Rus alayı tarafından işgali. *L'Illustration*'un özel muhabiri M. Lançon tarafından yerinde yapılmış çizim.

ŞARK OLAYLARI: NİĞBOLU VE HARP ESİRLERİ

Son Plevne muharebesinden beri savaş cephesinden yeni bir haber yok. Hezimetlerinden sonra Ruslar, herhangi bir engele takılmadan galiplerinin karşısındaki eski mevzilerine döndüler. Bu aksilikler onları tedbirli kıldı. Artık yeni bir felaketle karşılaşmadan Balkanlar tarafında harekât gerçekleştirmek için almaları gerekli olan Osman Paşa'nın mevzilerine dördüncü kez saldırmadan önce destek birliklerinin gelmesini

Niğbolu. Rus askerlerin himayesinde kentin arkasındaki bir vadide kamp kurmuş Türk aileleri. *L'Illustration*'un özel muhabiri M. Lançon tarafından yerinde yapılmış çizim.

Turska-Sliva'da bir Türk esir kafilesinin molası. *L'Illustration*'un özel muhabiri M. Lançon tarafından yerinde yapılmış çizim.

bekliyorlar. Yeni Türk generaline gelince, o da eli tetikte duruyor. Kendisine birkaç tabur iltihak etti, ama şimdiye kadar ona bu kadar yarayan savunma konumunu hiçbir şekilde terk edeceğe benzemiyor. Pek gecikmeyecek olan yeni karşılaşmayı beklerken biz de biraz geriye dönük tarih yapıp, son muharebelerden önce gerçekleşmiş olan bazı olayları gravürlerimizle tekrar ele alacağız. Bunların ilki bizi Niğbolu'ya götürüyor.

Niğbolu'nun varoşunun 123. Rus alayı tarafından işgali. – Bilindiği gibi Niğbolu taarruzu 15 Temmuz günü gerçekleşti. Tuna'nın sol yakasındaki Turnu-Magurele'de yerleştirilmiş Rumen topları biçare kenti ateşe tutarken, General de Krüdner kumandasındaki birlikler sağ yakadaki savunma birimlerine saldırıyordu. Akşama doğru bunlar tamamen püskürtülmüştü ve 123. Rus alayı varoşa girmeyi başarmıştı. Her bir asker elinde tüfeğiyle her an ateş etmeye hazır bir şekilde yarı yıkılmış evlerin duvarları boyunca ilerliyordu. Artık müdafaa imkânsızdı. Dolayısıyla ertesi gün kent şartsız teslim olmuş ve Tuna Kale mevkii de General de Krüdner'e verilmişti. Niğbolu artık sokaklara dağılarak hemen kenti teslim alan Rusların elindeydi. Ne manzara! Limana yakın yerlerde ancak dumanı tüten harabeler kalmıştı. Yıkıntıların arasındaysa cesetler, gene cesetler. Devam eden yangından dolayı çoğu yarı yarıya yanmış insanlar, atlar, öküzler. Yangını söndürmek için esir düşmüş garnizon çağırıldı. Fakat kentin bir kısmını yalayıp yutan yangının nedeninin top atışları olduğunu düşünmemek gerekir. Bulgarlar da işe el atmışlardı. Her yerde olduğu gibi Rusların gelişinden istifade ederek Müslüman evlerini yağmalayıp yakmışlar, içinde yaşayanları da katletmişlerdi. 15-16 Temmuz gecesi bu biçareler için korkunç bir geceydi! Her yerde peşlerine düşenlerden dehşete kapılmış bir şekilde sokaklarda kaçışıyor, kıyafet değiştiriyor, bir anlık bir sığınma yeri arıyorlardı. Kaplan yüzlü avcıların avladığı insanlar. 16'sında Allahtan Ruslar müdahale ederek katliamı mümkün olduğunca durdurmaya çalıştılarsa da tam başaramadılar. İşte o anda kabiliyetli sanatçımız M. Lançon'un bir sonraki güzel resmine konu olan kökten tedbiri aldılar.

Rusların elinde esir veya yaralı akrabalarını tanımaya gelen Çingene kadınları.

Rusların koruması altında şehrin arkasındaki vadide kamp kurmuş Niğbolu'nun Türk aileleri. – Daha önce söylediğimiz gibi Niğbolu Tuna nehrinin sağ yakasında, içine doğru uzandığı derin bir vadi oluşturan iki dağın arasında kurulmuştur. Kentin alt kısmından bu boğaza ulaşmak

Plevne yakınındaki Rus kampında bir temsil.

için, etrafı harabelerle çevrili epey dik bir sokaktan çıkıp asıl şehre varıp onu geçmek gerekiyor. Son evler geride kaldığında kavak ve akasya ağaçları kaplı tepeler arasında derin bir vadi oluşturan boğaz görülebiliyor.

İşte Ruslar Nigbolu'nun Müslümanlarını etkin bir şekilde koruyabilmek için bu vadiye getirmeyi akıl ettiler. Beş yüzü aşkın aile burada hoş olmasa da en azından emin bir sığınak buldular ve hala oradalar. Vadiye giden yolları askerler koruyor ve tepelere de nöbetçiler yerleştirilmiş. Her aile elinden geldiğince kimi çadırlarda, kimi arabalarının etrafında, evcil hayvanları ve evlerinden kalan kırık dökük eşyayla birlikte kamp kurmuş durumda. Ağaç dallarından çardaklarla güneşten korunuyorlar. Pek tabii ki bu zavallı insanların buradaki hayatı genel durumları gibi pek üzücü. Ama şikâyet etmiyorlar. Rengârenk yırtık pırtık elbiseleriyle işlerine bakıyorlar. Erkekler kızgın, kadınlar mütevekkil, çocuklar kayıtsız. Zaten maddi hiçbir dertleri yok. Rus ordusu ihtiyaçlarını karşılayıp günde iki kez düzgün yemek dağıtıyor. Ruslar onlara, yaralı ve esirlere olduğu gibi gayet insani bir şekilde davranıyorlar. Kente kumanda eden albay, kaleye her çıktığında muhakkak esir ve yaralılara ya tütün ya konserve ya da bir tatlı götürüyor. Böylece iyi karşılanıyor ve söylediklerine kolaylıkla itimat ediliyor.

Bir köy yakınında Türk esir kafilesinin molası: akrabalarını aramaya gelmiş Çingene kadınlar. – Biraz önce Nigbolu'da çok sayıda Türk esirinin bulunduğunu belirttik. Daha doğrusu eskiden durum öyleydi. Zira son muharebelerden sonra bu kente getirilen çok sayıdaki esir daha sonra Rusya'ya sevk edilmişti. Hala arada sırada yenileri geliyor. Birkaç nizami asker ile Kazakların güdümünde 100 ila 500 kişilik kafileler halinde yürüyorlar. Onları görmek insanın içini burkuyor. Yorgunluktan perişan, tozdan bembeyaz olmuş, ceket veya üstleri yırtık, fesleri arkaya doğru kaykılmış, zorlukla yanmış ve yakıcı bir zeminde yürüyorlar. O yüzden de yolda bir dere veya bir çeşmeye rastladıkları anda kendileri de fena halde ihtiyaç duyan askerler de bir mola verilmesini hemen emrediyorlar. Resmimiz bu molalardan birini temsil etmektedir. Arka planda bir tepenin üzerine Turska köyü sezilliyor. Daha yakında, birliğin Kazaklarının çadırlarını kurdukları kayalık görülüyor. Yanı başlarında mızraklarını çatmışlar, atları ise binmeye hazır, eyer vurulmuş durumda. Biraz ileride bir grup Kazak daha bulunuyor. Ön plandaki tepenin yamacında askerlerin kalanı, iki tepe arasındaki derenin her iki yanında ise esirler oturmuşlar. Bu kafilelerden birini seyrederken muhabirimiz gayet duygulandırıcı bir sahneye tanık olmuş. Bir köye yaklaşırken birden bağrışmalar duyulmuş. Bir erkekle kadınlar koşuşuyormuş. Bunlar Çingenelermiş. Türkler bu kadınların çocuklarını zorla askere almış, onlar da esir düşmüşlerdi. Kadınlar onları almaya geliyormuş. Çocuklardan biri yaralı olduğu halde ebeveynini tanıdığında kendinden geçmişti. Yere yatmış, sanki cansız durduğundan onu kurtarmaya koşmuş olan babası feryat ediyordu. O arada kadınlar da askerlerin başındakinin etrafını sarmış yalvarıp yakarıyorlardı. Anlaşılan öyle ikna edici sözler bulmuşlardı ki istediklerine kavuştular. Kalbin yerini hiçbir şey tutmuyor. Son resmimizin konusu daha eğlenceli.

Rus kampında bir temsil. – Kamp hayatından bir sahne söz konusu. Her Rus birliğinin bazıları oyuncu olan şarkıcıları bulunuyor. Toplar bir an bile sussa, bunlar sözü alıyorlar. Resmimizde yer alan da bu temsillerden biri. Konusu mu? Seyircilerin kahkahaları arasında ona rehberlik etmeyi üstlenmiş bir üçkâğıtçıyı aldatan bir kör.

Louis Clodion

VATANDAŞ, TÜRKÇE ÖĞREN!

"Büyük Bir Zarar" başlıklı yazı 1893 yılında, İstanbul'da, *Manzume-i Efkâr*'ın 34. sene ve 6860. sayısında yayımlanmıştır.[1] Bu sayı itibarıyla

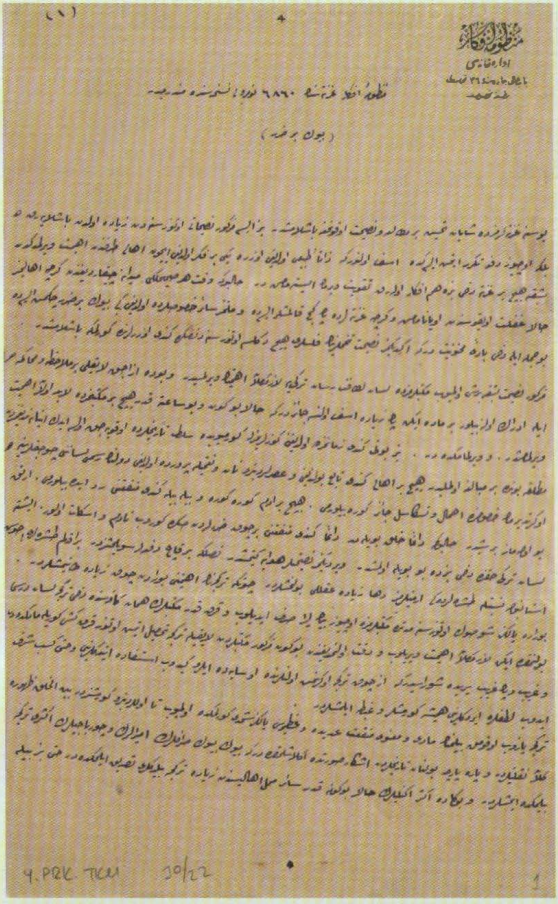
Diyojen Panosyan'ı temsil eden karikatür

gazetenin çarşamba ve cumartesi günleri olmak üzere haftada iki kere çıktığı anlaşılıyor.[2] Zakarya Mildanoğlu'na göre "İdlaşta ölçülü bir yayın politikası izler. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı hükümetinin siyasetini eleştirir. Ermeni taşrasının ekonomik, siyasi ve kültürel yaşamını ele alır. Türk görevlilerin eziyetlerini ve soygunlarını protesto eder. 1880'lerde sansürün şiddetlenmesiyle birlikte daha yumuşak bir yayın politikası benimser. 1901-1917 yılları arasında Ermenice ve Ermeni harfli Türkçe olarak yayımlanır."[3] Hasmik Stepanyan'a göre ise, "Ulusal, Siyaset, Edebiyat, İlim ve Sanayi Gazetesi" olarak yayın hayatına başlıyan *Manzume-i Efkâr*, "sonradan Ermeniler için bir sabah gazetesine dönüşmüştür. 1907 yılından itibaren de liberal, resimli bir gazete olarak yayınlanmıştır."[4] Bu uzun ömürlü gazetenin editörlüğünü ise, 1896'da sağlık nedenleriyle görevini devredene kadar Garabed Panosyan (1826/28?-1905) üstlenmiştir. Osmanlı mizah basınıyla ilgilenenler, Panosyan'ı *Diyojen*'in yayımladığı ilk karikatürden hatırlayacaklardır: "Batı ve Doğu giysilerini kuşanmış, uzun kulaklı bir adamdan oluşan [bir] karikatür."[5] Teodor Kasap'ın muhbirlikle itham ettiği Panosyan'ın kocaman kulaklı karikatürleri daha sonra *Çaylak*'ta da yayımlanacaktır.[6]

Gerek Panosyan'ın hayatı gerekse *Manzume-i Efkâr*, Osmanlı basın tarihi açısından ilginç, önemli ve ne yazık ki yeterince ele alınmamış konular. Bu konuda en güncel ve kapsamlı çalışmalardan biri Masayuki Ueno'ya ait.[7] Buradaki en dikkat çeken vurgulardan biri, gazetenin, bilhassa 1860 ve 70'lerde Osmanlı Ermenileri arasındaki nüfuzu. Üstelik, eldeki veriler gazetenin Ermeniler haricinde de hatırı sayılır okurları (örneğin sonradan *Servet-i Fünûn*'un yayıncısı olarak ünlenecek Ahmet İhsan Tokgöz gibi) olduğunu gösteriyor.[8] Teodor Kasap'la arasının çok iyi olmadığı anlaşılan Panosyan'ın Ermeni Kilisesi'yle veya Katolik ve Protestan Ermenilerin yayınlarıyla da başı epey dertte. Hatta Patrikhane'nin baskısıyla gazetenin üç aylığına kapatıldığı bile olmuş.[9] Tüm bunlar bir yana, Ueno'nun verdiği ipuçlarına bakılırsa, Osmanlı toplumsal yaşamının 19. yüzyılın ikinci yarısındaki önemli duraklarının (1863 Ermeni Nizamnamesi, II. Abdülhamit'in tahta çıkışı vb.) Panosyan'ın meslek yaşamında yol açtığı kırılmalar da araştırılmayı bekliyor. Mesela 1862'de Zeytun'da yaşananlar karşısında aldığı tavır ve bunun sonucunda gazetesinin kapatılması.[10]

"Büyük Bir Zarar" hem Panosyan'ın hayatına dair ayrıntılar içermesi hem de Osmanlı Ermenilerinin Türkçeyle ilişkileri bakımından dikkate değer bir yazı. Kayseri'de doğan, okumak için gönderildiği İstanbul'da bir sarrafın yanına çırak verilen, oradan İzmir'e giderek dönemin en prestijli okullarından birinde eğitim gören, daha sonra da İstanbul'a dönerek yayıncılığa başlayan Panosyan, cemaat içerisinde modern Ermenicenin kendini kabul ettirdiği ve ulus fikriyle bütünleştiği bir dönemde on yıllar boyu Türkçe yayın yapıyor. Hem de sonradan öğrenerek (geliştirerek?) yazı dili haline getirdiği, Ermenicenin Osmanlıca gazetelerine oranla son derece gündelik bir Türkçeyle. 19. yüzyıl boyunca Ermeni harfli Türkçe yayınlarda en sık karşılaşılan tutumlardan birinin, Türkçe yazma ve yayın yapmanın meşrulaştırılmaya çalışılması ve anadilde (Ermenice kast ediliyor) yaz(a)mamaktan duyulan mahcubiyetin dile getirilmesi olduğu göz önüne alınırsa, onun bu tavrı üzerine düşünme gerekliliği daha da belirginleşiyor. Panosyan'ın bunu hangi koşullar altında yapabildiği; yazdıklarının, hangi mezhepten olursa olsun sadece Ermeniler değil, Müslümanlar ve Rumlar tarafından da takip edildiği bir ortamda hangi dengeleri gözeterek nasıl manevra yapılığı da ayrı bir inceleme konusu. Panosyan'ın yazısını, Kanun-i Esasi'nin meşhur 18. maddesinde ifadesini bulan, İmparatorluğu bir arada tutabilmek için gündeme gelen "tek dil" politikasından, Türkçenin resmi dil kabul edilerek giderek siyasallaşmasından bağımsız olarak düşünmek de pek mümkün değil. Son olarak, yazar tarafından yazıya eklenen dipnotlarda dile getirilen, Ermeni milletinin başka bir millet ve dil (Ruslar ve Rusça?) tarafından "yutulacağı" endişesi, en azından Ermeni cemaatinin kanaat önderlerinin Türkçeyle ilişkisinde bir noktadan sonra rol oynamışa benziyor.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir dosyada yer alan bu metin,[1] kısaltılarak ve ufak tefek değişikliklerle Arap harflerine de aktarılmış. Aktarma sırasında çıkarılan bölümler kalemle işaretlenmiş. Bu, *Diyojen*'in Panosyan karikatüründen başlayarak, 19. yüzyılın son çeyreğindeki Osmanlı basınında Ermeni harfli Türkçe yayınların ne için ve nasıl takip edildiğine dair de bir ipucu.

"Büyük Bir Zarar" başlıklı makalenin Osmanlıca tercümesini sunan belge

Y.PRK.TKM 30.22

BÜYÜK BİR ZARAR[2]

Bu sene gazetelerimizde şayan-ı tahsin [takdire layık] bir mütalaa ve bir nasihat okunmaya başlamışdır. Biz ise mezkûr nasihatı otuz seneden ziyade evvelden başlayarak belki üç yüz defa tekerrür etmiş isek de, esef olunur ki zaten tabii olduğu üzre, yeni bir fikir olduğu için, ahali tarafından ehemmiyet verilmedikten başka, hiç bir gazete de bize hemfikâr olarak takviyet [destek] vermek iltizamında bulunmamıştır. Halbuki vakit her sahibliği meydana çıkardığından (gerçi ahalimiz hâlâ gaflet uykusundan uyanamamış, ve gerçi gazeteciler de pek geç kalmışlar, ve milletimiz, sair hususlarda olduğu gibi büyük bir zarar çekmiş ise de), bu cümle ile dahi hadi-i memnuniyyettir [memnuniyet sebebidir] ki, ektiğimiz nasihat tohumlarının filizleri hiç değil ise otuz seneden sonra kendi üzerlerinde görülmeğe başlamıştır.

Mezkûr nasihat başka bir şey olmayıp, mekteplerimizde, lisan-ı letafet-ünsan-ı Türki'ye [güzellikler kaynağı Türkçeye], lazım gelen ehemmiyetin verilmesidir. Ve bu da azıcık layıklı bir mülahaza ve muhakeme ile idrak olunabilir bir madde iken, hadden ziyade esef olunsa caizdir ki, hâlâ bugün ve bu saate kadar hiçbir mektebimizde, lâbüdd [gerekli] olan ehemmiyet verilmemiştir ve verilmemektedir.

Biz bunu, kendi zamanımızda olduğunu gözlerimizle görmeyip de, salt tarihlerde okuyacak olsa idik, inanamadığımızdan, mutlaka bunda bir mübalağa olmalıdır, hiç bir ahali, kendi tabi bulunduğu, ve asırlardan beri nan u nimetiyle perverde olduğu lekmek ve nimetiyle beslendiği] devletin resmi lisanını çocuklarına öğrettirmek hususunda ihmal u tekâsülü lumursamazlığıl caiz görebilir mi, hiç bir adem göre göre ve bile bile kendi menfaatını tepip redd edebilir mi, artık bu olamaz bir şeydir, [derdik]. Halbuki daima halk böyledir, daima kendi menfaatini, birçok zararlardan sonra görüp nadım ve iskât olur [pişman ve ikna olur]. İşte lisan-ı Türki hakkında dahi bizde bu böyle olmuştur, verdiğimiz nasihatlar havaya gitmiştir. Nasıl ki bir kaç defa söylemişizdir, bırakalım taşraları (hoş İstanbul'a nispetle taşralardaki *Hay*larımız [Ermenilerimiz] daha ziyade akıllı bulunmuşlardır, çünkü Türkçenin ehemmiyetini buradan çok ziyade tanımışlardır), burada, yalnız şu son otuz sene müddette, mekteplerimize üç yüz bin lira para sarf edilip, ve kırk kadar mekteplerin, hemen kâffesinde dahi Türkçe lisan dersi bulunmakta iken, lazım gelen ehemmiyet verilip ve dikkat olunmadığından, bugün mezkûr mekteplerden layıkıyla Türkçe tahsil etmiş otuz kırk kişi görülememektedir. Ve garip ve pek garip yeri de şurasıdır ki, az çok Türkçe öğrenmiş olanların da o sayede ileri gidip istifade ettiklerini, ve hatta kesb-i şeref [şeref elde] edip ve lütuflara erdiklerini, hemişe [daima] görmüşler ve gıpta eylemişlerdir.

Türkçe yazıp okumak bilmenin maddi ve manevi menfaat-ı adide ve azimesi [büyük ve pek çok yararı],

Ermeni harfli Türkçe olarak yayınlanan Manzume-i Efkâr gazetesi

yalnız şimdi görülmekte olmayıp, ta evvellerden beri görülmüştür. Beynel-halk [halk arasında] zuhura gelen nakliyetlerden, ve pare parça bulunan tarihlerden aşikâr surette anlaşılmaktadır ki, büyük büyük sarrafların, *amira*larının[13] ve çorbacıların[14] ekseri Türkçe bilmekte imişlerdir. Ve bunu da ekser Eğinlilerin,[15] hâlâ bugüne kadar, sair mahallelerden ziyade Türkçe bildikleri tasdik eylemektedir. Hatta biz bile bundan elli sene evvel buraya geldiğimizde, Valide Hanı'nda Türkçe lisan dersini, Eginli bir *Hay* muallimden başlamışızdır. Ve binaenaleyh şu dahi sahihtir ki, *Hay*larımız bundan elli sene evvel, şimdiki kadar mektepler ve muallimler bulunmadığı halde, şimdiden ziyade Türkçe bilmekte ve çocuklara öğrettirmenin elzemiyetini düşünmekte idiler. ve buna da ispat olarak yalnız bir misal ibrazını [göstermeyi] kâfi add ederiz.

Biz İstanbul'a geldiğimizde, burada bir dayımız bulunup evlenmiş olduğundan, anın himmetine güvenerek, gerçi henüz mektepte okumakta olup, ve arzumuz çok olduğundan buranın büyük ismine kapılıp da mahza [sadece] daha ziyade okumaklık arzusu ile geldik ise de, ne okuyacağımızı düşünüp bilecek kadar kemalete malik [olgunluğa sahip] bulunmakta değil idik. Ve dayımız ise gerçi okumamızı arzu etmekte idi ise de, hem pederimizin fakir olduğunu bilip ona bir yardımımız dokunmasını, ve hem de bizi nasıl ve nerede okutturacağını bilmediği gibi, senelerce kendisine bir yük olacağımızı da düşündüğünden, her iki tarafın hayrı niyetiyle, vaktin iktizasınca bizi bir sanata vermekliği düşündü. Ve o vakitlerde ise Kayseriyelilerimizde muteber olarak yalnız birkaç poliçeci ile -ki sarraf ismini dahi takınmakta idiler- birkaç nefer de, tüccar ismini dahi taşımakta olan komisyoncudan başka kimse bulunmayıp, ekseriyeti, sıvacıdan, boyacıdan, nakkaştan ve demirci, yani ekser ve mıh [büyük çivi] yapıcıdan ibaret idi. Çünkü henüz *karpiça* denilen envayi [çeşit] ucuz ekserler Evropa'dan gelmeğe başlamadığından, birçok nalba[n]t, çivici dükkânı var idi, ve ekser kerestecileri dahi Kayseriyeli olup, ve ebniyeler de alesseviyye [binalar da bir örnek] ahşap olduğundan, mezkür esnaflar pek güzel para kazanmakta idiler.

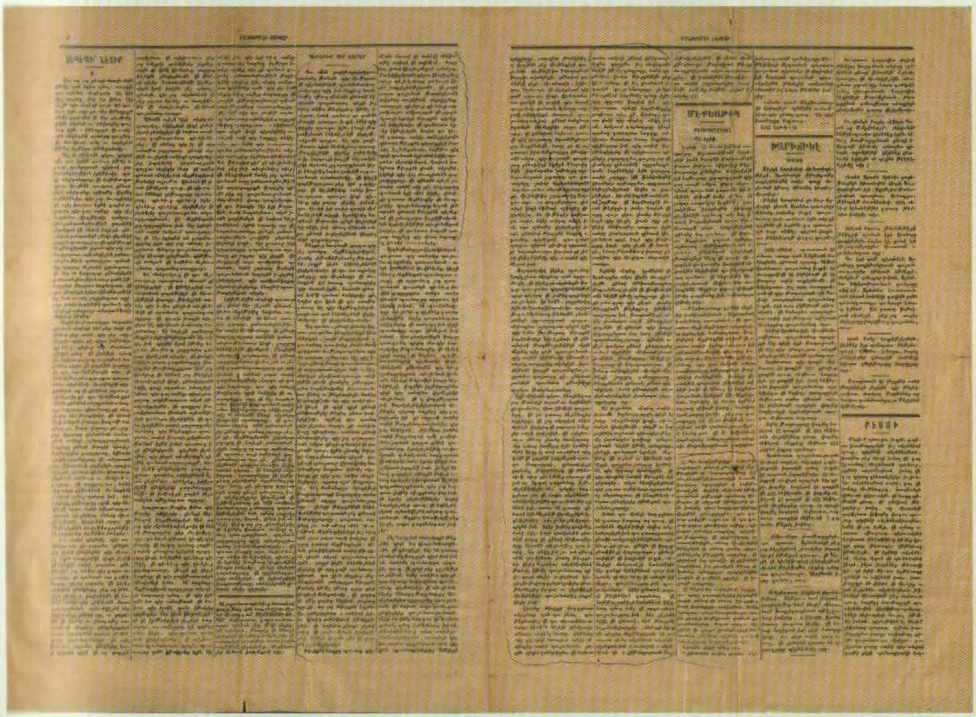
Her nasıl ise dayımızın teklifi bize hoş görünmediğinden, ve besbelli, her ne kadar pederimiz fakirin biri idi ise de, daima okumamıza arzukeş olup [okumamızı arzulayıp], ve bizi pek kıymetli surette, yani adeta bir kibar evladı makamında büyütüp, bilmeyerek ve düşünmeyerek cenap [haysiyet] taşımaklık hissiyyatına alıştırmış olduğundan, ve yahod doğuşumuzda kibirlilik bulunduğundan, gerçi sıvacı, nakkaş ve yahod boyacı olmak istemedik ise de, kendisine yük olmak dahi istemediğimizden, besbelli bir fırsata bekleyip de yine bir gün okuyabilmeklik emeliyle olmalıdır, odasına indiğimiz, ol vaktin pek muteberi bulunan mütevelli Kasbaryan Sarkis Ağa'nın -ki kendisi gayetle zeki, müdebbir [uzak görüşlü], işgüzar [becerikli], namuslu ve mirikelam [söz ustası] bir zat olduğu gibi, vücutça da zayıf ve zarif bir halde bulunduğundan, fındık-sarraf denilmekle maruf bulunmakta idi- kendi yanında hizmet etmekliği arzu ettik. Kendi de hoşnut oldu ve biz başladık hizmetkârlık öğrenmeğe. Nasıl ki 20 ay kadar hizmetkârlık et-

likten sonra, bir fırsat bularak kendimizi İzmir'e, Mesrobyan Varjaran'a[6] atmışızdır. Yolumuzdan çıkarak bu kadarcık şahsi hikâyemizden maksat şunu anlattırmaktır ki, müteveffa çorbacımız Sarkis Ağa (ol vakitlerde, şimdiki gibi efendi sıfatı verilmeyip, en muteber zatlara dahi, eğer *amira* değil ise, ağa sıfatı verilmekte idi) kendisi Türkçe yazıp okumak bilmekte olduktan başka, bir de küçük biraderi Garabed Ağa var idi ki şimdi vefat etmiştir, o dahi bilmekde idi.

Çorbacımız gerek okumak hakkında derkâr [aşikâr] olan arzumuzu ve gerek pederimizin fakir olduğunu bildiği cihetle bizi acıyıp ve istikbalimizi düşündüğünden, çalışmamız için münasip gördüğü aylığa dokunmayarak tamamen pederimize çıkardıktan başka, sevabına olarak da bizim için bir hoca tutarak Türkçe öğrenmemizi emr eyledi. Ve kendisi de taben gayetle sert-meşrep [sert mizaçlı] bir zat olduğundan, biz dahi bittabi itaat ederek, aldığımız derslere, hizmetten vakit buldukça çalışmaya başladık ki, şimdide rahmet okumaya kendimizi borçlu tanımaktayız.

Elli seneden beri, ahalimiz az çok tahsil-i ulum u elsinenin lilim ve lisan tahsilininl lüzumunu hiss etmeğe başlayıp, ve şu kadar mektepler açıldığı, ve çok derslere ehemmiyet verilip ve paralar emekler sarf edildiği, ve alelhusus [bilhassal, ancak lisan-ı maderzadımız [anadilimiz] olması hatırı için Ermeniceye fevkalade suretde dikkat ve gayret edilmekte olduğu takdirde, ziyadesiyle şayan-ı taaccüp ve teessüftür [üzüntü ve şaşkınlık sebebidirl ki, etmek parası ve şan u ikbal kazanmak için, milletimizin her sınıfı hakkında su ve hava derecesinde ehemmiyeti bulunan Türkçeye ise, daha ne kadar ziyade ehemmiyet vermekliğin elzemiyeti düşünülmemiştir. Bizce ise, eğer istikbalimiz, yani eğer emr-i basirete riayet edip [basiretli davranıp] ve kendi menfaatimizi cidden düşünmüş olsa idik, hiç değil ise şu son otuz sene zarfında, lisan-ı Türki'yi, velev İslamlar derecesinde tahsil etmiş bulunmasak bile, bari anler üzerinde görülen terakkinin nısfını [ilerlemenin yarısını] göstermeklik ikbal u şerefiyle müftehir bulunmamız lıftıhar etmemiz] lazım gelir idi.

Lisan-ı Türki hakkında derkâr olan bu ihmal, bu tekâsül ve bu müsamaha acaba neden neşet etmiştir [ileri gelmiştir], acaba sebep nedir? İhtimaldir ki, bize namalum sair [bilmediğimiz başkal sebepler dahi bulunsun, lakin bizim zannımızca, ve yahod daha sahihi kendi itikadımızca başlıca üç sebepten neşet etmiş olmalıdır. Yani birincisi, güya Türkçenin pek güç olması ve üç lisandan ibaret bulunmasıdır. Çünkü Türkçeyi öğrenmiş olmak için bir miktar Farisi ile bir miktar da Arabi öğrenmeklik labüddür ki, filvaki [doğrusu] bu da vahi [boşl bir sebep değil ise de, mahrum kalmaklığı göze alacak kadar da haklı değildir. İslamlar nasıl öğrenebiliyorlar ise biz dahi öğrenebiliriz, ve alelhusus bilenler çoğaldıkça, kulaklar ve lisanlar ziyadece alışacağından, öğrenenler için kolaylık dahi ço-

galır. Ve faidesini görenler arttıkça, arkadan yetişenlerin de heves u gayretleri, hüsn-i ibret [güzel örnekler] sayesinde artar, ve öğrendikçe insan telezzüz eder [lezzet alır], hayran ve aşık olur, zira, lisan-ı Türki öyle güzel bir lisandır ki, velev menfaati, bazılarlı için sair lisanlardan ziyade görünmese bile, öyle bir tatlılık, öyle

Biraz da uyanıp aklımızı başımıza toplamalı ve bizim ikbal u saadetimizin, ancak Hükümet-i Seniye'ye ve ancak lisan-ı belagat-nişan-ı Türki'ye sarılmak, ve kilisede Hay olup ve kilisenin haricinde ise kâmilen Türk ve Osmanlı olmaklıkla olabileceğini kaviyen [kuvvetle] ve katiyen bilmeli ve iskât [ikna] olmalıyız.

bir şive ve nadir-ül-emsal [benzerine az rastlanır] telaffuz[u] vardır ki, adeta bir müzik makamındadır.

İkinci sebep, Ermenice ve Fransızca ders veren muallimlerin, kendi menfaatlerine dokunması şüphe ve vesvesesinden neşet etmiş olmalıdır, çünkü çocuklar bir kere lisan-ı Türki'den telezzüz etmeye başlarlar ise, tabiatiyle diğer lisanlara sarf ettikleri vaktin ve zihnin bir hayli miktarını da •na hasr etmeğe başlayacaklardır. Binaenaleyh bunlar kendi kârlarını umum milletin menfaatinden üstün tutarak, hemişe çocukları ve *hokapartsular* [mütevelliler] ve çocuk sahiplerini, mümkün mertebe çalışıp kandırarak. Türkçeden ziyade, kendi bildikleri, yani kendilerin[in] ders verebildikleri lisanlara çalıştırmışlardır.

Ve üçüncü sebep dahi, *Usumn[agan] Khorhurt*ların [Eğitim Komisyonlarının], beyn-el-halk söylendiği gibi, dünyanın gidişinden, vakt u hal [günümüz] politikasından bihaber, tekmil' *varjabed* [öğretmen] kafalı olmalarından neşet etmiş olmalıdır. Çünkü bunların ekseri, mektep ve ulum u fünun demekle, başlıca layıklı Ermenice, bir miktar Fransızca, ve bir cüzice dahi Türkçe ile beraber, ders cetvellerinde *ut yunlar*[12] sıralamayı anlamakta, ve ahaliye de o yolda rehberlik etmekte bulunmuşlardır.

İmdi, bu mesele hakkında ne kadar yazsak az olup, ve sahihen milletimizi sevip acıyanlar için ise bu kadarı dahi kâfi sayılabileceğinden, büyük küçük, zengin ve fakir kâffe-yi *Hay*larımıza, kemal-i saf vet ve halıset üzre [büyük bir samimiyetle], Memalik-i Mahruse-yi Şahane'nin [Osmanlı İmparatorluğu'nun] her hangi cihetinde olur ise olsun, ve her ne iş ve sanat ile meşgul bulunurlar ise bulunsunlar, eğer ziyade para ve teveccüh kazanmak, ve hatta, Saye-yi Şahane'de feyz-yab olmak [bolluk ve bereket görmek] emel ve arzusunda bulunanlar ise, her şeyden evvel ve ziyade, hem Türkçe öğrenmelidirler, hem büyük ve beylik mekteplerde ne usulde ve ne derecede ders verilmekte ise o usulde, o derecede ve o kitaplardan öğrettirmelerini, ve hem de mümkün olduğu takdirde, Türk muallimlerden ders aldırmalarını, ve hasseten [bilhassa] telaffuza dahi çalışmalarını nasihat ederek hatm-ı kelam ederiz [sözümüzü noktalarız].*

* Bu nasihatımızı, umum ahalimizden ziyade kâffe-yi mekteplerin ve *hokapartsu*ları ile *dnoren*lerin [müdürlerin] ve hususiyle *Usumn[agan] Khorhurt* [Eğitim Komisyonu] ağalarının ve hatta idare-yi milleti deruhte etmiş [millet idaresini üzerine almış] bulunan zatların okuyup mütalaa ve dikkat etmelerini rica ederiz. Zira yazıktır zavallı milletin çocuklarına. Bu kadar gaflet uykusu ve bu kadar zarar kâfidir artık, biraz da uyanıp aklımızı başımıza toplamalı ve bizim ikbal u saadetimizin, ancak Hükümet-i Seniye'ye ve ancak lisan-ı belagat-nişan-ı Türki'ye sarılmak, ve kilisede *Hay* olup,** ve kilisenin haricinde ise kâmilen Türk ve Osmanlı olmaklıkla olabileceğini kaviyen [kuvvetle] ve katiyen bilmeli ve iskât [ikna] olmalıyız.

** Kilisemiz dahilinde *Hay*lıkta baki kalabilmeklik ikbaline dahi ancak ve ancak Türklük yani Osmanlılık sayesinde nail olmakta bulunduğumuzu dahi köşe-yi hatırdan katan çıkarmamalıyız, yoksa başka milletin ve başka lisanın bizi yutacağı şems gibi aşikâr olup ve emareleri de görülmektedir.

İşitene sivri sinek saz, işitmeyene davul zurna az.

DİPNOTLAR

1 Kapakta "23Cemaziyelevel 1311", "Kasım 1893" ve "cumartesi" bilgileri yer alıyor.

2 Gazete hakkında bilgi veren iki kaynakta yer alan tarihler kapaktaki "34. sene" ifadesiyle çelişiyor. Gerek Mildanoğlu gerekse Stepanyan çıkış tarihu olarak 1866'yı gösteriyor. Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar: 1794-2000* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2014), 392; Hasmik Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968* (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2005), 565. 1893'ten geriye 34 yıl gidildiğinde 1859 yılına ulaşıyoruz ki bu da gazetenin editörü Garabed Panosyan'ın Ermeni harfli Türkçe *Münadi-yi Erciye* gazetesini çıkararak yayıncılığa başladığı tarihtir.

3 Mildanoğlu, ibid.

4 Stepanyan, ibid.

5 Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü: Tanzimat Dönemi (1867-1878)*, c. 1 (İstanbul: Adam Yayınları, 1986), 21-22.

6 Çeviker, r. 22-24.

7 Masayuki Ueno, "One Script, Two languages. Garabed Panosian and His Armeno-Turkish Newspapers in the Nineteenth-Century Ottoman Empire", *Middle Eastern Studies* 52, sy 4 (2016): 605-22.

8 Ibid., 605-606.

9 Ibid., 610.

10 Ibid., 606, 609, 614.

11 Y. PRK. TKM.30.22. Belgenin özeti şu şekilde girilmiş: "İstanbul'da *Manzume-i Efkar* adıyla neşredilen Ermenice gazetede 'Büyük Bir Zarar' başlığıyla Türkçenin Ermeniler açısından ehemmiyeti hususundaki yazının tercümesi ile gazetenin bir nüshası."

12 Metnin okunmasını kolaylaştırabilmek için imla ve noktalamada büyük ölçüde günümüz standartlarına uyulmuş, bazı uzun cümleler bölünerek aktarılmıştır.

13 Osmanlı Ermenilerinin, cemaatin önde gelenlerine verdikleri isim. *Amira*ların bir tür aristokrasi olarak düşünmek mümkündür. Bu konuda kapsamlı bir çalışma için, bkz. Hagop L. Barsoumian, *Istanbul'un Ermeni Amiralar Sınıfı*, çev. Sofina Silahlı (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2013).

14 Hristiyan ileri gelenlerine verilen ad; "patron" anlamına da gelirdi.

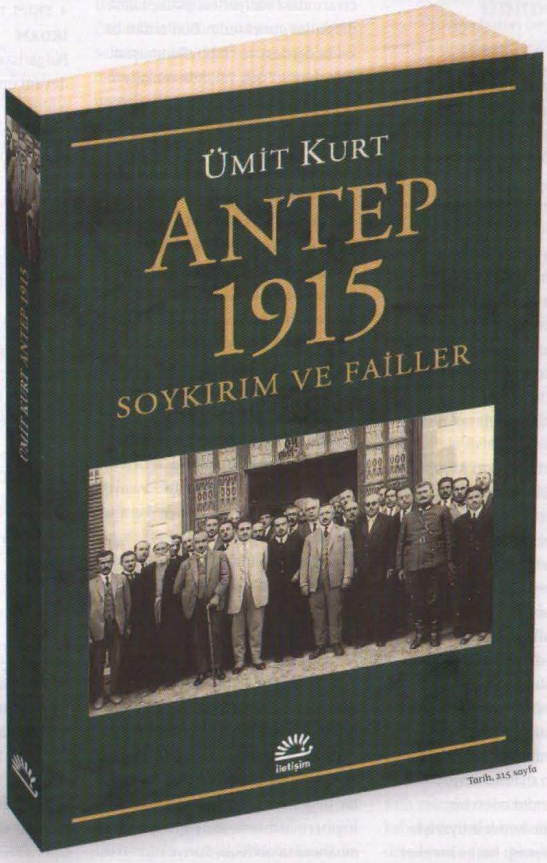
15 Bugünkü Kemaliye (Erzincan). *Amira*ların yarısına yakınının bu bölgeden olduğu bilinmektedir. Barsoumian, ibid., 70.

16 1799 yılında İzmir'de kurulan ve zaman içerisinde Ermeni cemaatinin önde gelen eğitim kurumlarından biri olan Mesrobyan Okulu.

17 Ermenicede isim yapmak için kullanılan sonek.

1915'te Antep'te neler oldu?

Ali Cenani Bey, Ahmet Faik Erner ve Mehmet Yasin Sani Kutluğ. Antep Ermenilerinin 1915'te yaşadığı süreçte, bu üç isim özelinde soykırıma katılanların saikleri ve eylemlerini inceliyor. Antep İttihat ve Terakki Kulübü üyeleri ve Antep'in ileri gelenlerinin de bu suça ortaklıklarına işaret eden Ümit Kurt, 1915 Ermeni soykırımını Antep'i büyüteç altına alarak inceliyor. Belgeler ve faillerin aileleriyle yapılan görüşmelerin ışığında yürütülen bu çalışma, tarihin acı bir sayfasına çiğ bir ışık tutuyor.

Tiyatrolar

1 EKİM 1918

SABAH

Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosunda – Yarın gündüz hanımlara gecesi umuma Komik-i şehir Hasan Efendi idaresinde Osmanlı Dram Kumpanyası tarafından iki büyük müsamere tertip edilmiştir. Hak Çalışanındır (Sosyalist) nam muazzam eser ile (İran İnkılab-ı Kebiri Muhammet Ali Mirza) piyesleri zincir-i istibdatın kesriyle (kırılmasıyla) şems-i hürriyetin tulûu, danslar, rakslar, bando ve mükemmel ince saz tafsilat el ilanlarında

Mösyö Wilson'un Yeni Beyanatı

1 EKİM 1918

TANİN

Amsterdam 29 – Ajans Reuters iş'âr ediyor: Reisicumhur Wilson New York'ta bir nutuk irad ederek demiştir ki: Dört seneden beri devam eden harp muharebe-i akvam halini almış ve bundan beşeriyetin arzusu muhtelif hükümetlerin efkar-ı hususiyeleri yerine kaim olmuştur. Hiçbir millet harbin neticesini lâkaydâne düşünemez. Harbin neticelenmesi "En zayıfın menfaati en kuvvetlinin menfaati kadar mukaddestir." Düsturunun sarih bir surette kabulü demektir. İşte biz devamlı bir sulhtan bunu anlıyoruz.

İtilâf Devletleri, Merkezi Avrupa Devletlerinin Brest Litovsk ve Bükreş'te diğer hükümetlerle müzakerelerini gördükleri cihetle bunlarla bir nevi pazarlık suretiyle sulh akdedemeyeceklerine müttehiden kani bulunmaktadırlar. Devamlı bir sulh istihsal etmek için tevessül edilmesi mübrem olan vasıta ittihad-ı akvamdır. Maksatların tayini suretiyle bunun teşekkülü, şerait ve müzakerat-ı sulhiyenin kısm-ı esasını teşkil etmelidir. Rusya'yı mahv ve Romanya'yı tehdid eden bir hükümetin âtide kendi ihtiyariyle tevessül edebileceği hatt-ı hareket hakkında istediğimiz teminattan sarf-ı nazar etmek bir cinnettir. Cemahir-i Müttefike-i Amerika müstakbelde sulhun istinat edeceği mukavelat ve muahedatın tatbiki için kendi hissesine isabet eden mesuliyeti deruhte etmeye amadedir.

Bulgar Hadisesi

2 EKİM 1918

TANİN

Vaziyet elan kafi derecede tavazzuh etmemiştir. En son gelen haberlerde Sobranya içtimaı ve netayici hakkında hiçbir malumat yoktur. Kanadiyef ve İstanboliski'nin afları Kralın sulh taraftarı fırkalara karşı yeni bir kuvvet vücuda getirmek istediği ihtimalini göstermektedir. İhtilalci Bulgar kuvvetlerinin Sofya civarındaki vaziyetleri gittikçe kesb-i müşkülat etmektedir. Bunlardan bir kısmı derdest ve tedib olunmuştur. Diğerlerinin pek yakında tenkilleri itmam olunacaktır. İhtilalcilerden bir kısmı dağınık bir halde öteye beriye yayılmışlardır. Bunlardan Vidin ve Samakof'da bulunanlar oralarda birer Bolşevik Cumhuriyet ilan etmişlerdir. Hâl-i hazırda bu hareket ancak bir nümayiş mahiyetini haizdir. Hükümet-i Merkeziye bu cephedeki ordu henüz kuvvetli bulunuyor.

Bolşevik efkarının Bulgaristan'da taammümü pek az muhtemeldir. Çünkü Bulgarlar henüz istila emelleri perverde eden bir kavimdir. Bolşeviklikle bu emeller arasında ise hiçbir münasebet yoktur. Bu cihetle cephedeki vaziyet düzelir düzelmez bu ifrat-perverane hareketlerin önüne geçileceği kaviyyen memuldür. {...}

Suriye Osmanlıdır

4 EKİM 1918

SABAH

Berlin 2 Teşrinievvel- Havran Mebusu Şekip Aslan Bey bilcümle muhasım memleketlere gönderdiği bir telgrafnamede Fransa ile İngiltere arasında akdedilmiş olan muâhedâta tevfikan Suriye'nin İngiltere ile Fransa arasında taksimini protesto ederek diyor ki: Bu hal İtilâfın fütuhat ve ilhak-ı harbi icra eylediğini isbat etmektedir. Suriye, Osmanlıdır ve Osmanlı kalacaktır. Wilson, Llyod George ve sair rical-i hükümet taraflarından mükerreren ilan edilen desatir-i malumeye (bilinen düsturlara) tevfikan hiçbir hükümet tarafından icra-yı tesir edilmeksizin tamamıyla hür olarak ârâ-yı umumiyeye müracaat edilmesini teklif ederim. Suriyelilerin hakiki arzuları hilâfında ittihaz edilecek herhangi bir tedbir bi'l-mecburiye muharebat-ı müstakbeleye sebebiyet verecektir.

Bulgaristan'da Harp Zenginleri Kaçıyor

4 EKİM 1918

İKDAM

Bulgaristan'da dahili iğtişâşât devam etmektedir. Mevsûkan istihbar eylediğimize göre Bulgar Bolşevikleri bilhassa harp zenginlerine karşı harekat-ı adavetkarane göstermektedirler. Ahali mevduatını almak üzere adeta hücum edercesine bankalara müracaat eylemektedir. Bu tehacüm karşısında bankalar ancak yüzde on nisbetinde tediyatta bulunmaktadırlar.

Harp zenginlerinden bazıları müttefik memleketlere gitmek suretiyle Bolşevik cereyanından kurtulmaktadır.

Tiyatro ve Musiki Şirketi

4 EKİM 1918

SABAH

Musiki Akademisi

Beyoğlu'nda Sakızağacında numara 19

Derslere 14 Teşrinievvelde başlanacaktır. Musikinin bilcümle şubelerine dair mükemmel tedrisat icra olunacaktır. Bilcümle alat-ı musikiye hakkında memalik-i ecnebiye ile memleketimizin en mümtaz zB muallimi tarafından tedrisat vuku bulacaktır.

Opera Mektebi

Mösyö Jan Ernest tarafından idare olunacaktır. Raks ve kılıç tatbiki için hususi dersler altı yaşından itibaren

çocuklara piyano ve keman dersleri. Orkestra, takım muzıkası ve salon muzıkası dersleri. Ahenk, nota ve orkestra tertibatı için hususi dersler Çarşamba ve Cumartesi günleri dersler münhasıran kadınlara tahsis edilmiştir. Her gün sabahları dokuzdan on ikiye ve öğleden sonra saat ikiden altıya kadar Akademi idaresinde talebe kayıt olunur. Akademinin Müdürü her gün saat on birden on ikiye kadar ve öğleden sonra saat üçten dörde kadar misafir kabul eder. Akademi idarehanesinde müessesenin muhtasar programı bulunur

Sulh Teklifimiz İyi Telakki Edildi

7 EKİM 1918

SABAH

Wilson'un bir iki güne kadar muvafık bir cevap vermesi ve harekat-ı harbiyenin tatili ümit ediliyor

Hükumet-i Osmaniye, Alman ve Avusturya- Macaristan tarafından vuku bulan sulh teklifine henüz resmi bir cevap gelmemiştir. Fakat dün alınan haberlere göre Türkiye ve müttefiklerinin sulh teklifi Amerika'da büyük bir hüsn-i telakkiye mazhar olmuştur. Wilson ile temas eden kimselerin beyanatı ve gazetelerin mütalaâtı teklifin kabul edileceğini ihsas etmektedir. Dün bu haberler üzerine umumi müzakere akdi için müzakerata başlanılacağına dair bir rivayet dolaşmaya etmiştir. Mesele yukarıda yazdığımız vechile notanın hüsn-i telakki edilmesinden ibarettir. Kabiliyetçiler mahafilde beyan olduğuna göre sulh teklifimize bir iki güne kadar muvafık bir cevap gelmesi memuldür. Bu cevabı müteakip müzakerata başlanacak ve harekat-ı harbiye tatil edilecektir.

Rus Bayrağı

7 EKİM 1918

TANİN

Rus Hükumetince kabul edilen ve Rus sefain-i ticariye ve harbiyesi tarafından istimal edilecek olan bayrağın şekli dünkü Takvim-i Vakayi'de intişar etmiştir. Bayrağın zemini kırmızı olup üzerinde bir köşesinde Rus Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti ibaresini teşkil eden kelimelerin ilk harfleri muharrer ve münderictir.

Wilson Tekliflerinin Bize Ait Kısımları

8 EKİM 1918

İKDAM

Wilson'un programında doğrudan doğruya bize taalluk eden ahkam on ikinci maddede münderiçtir. Bu maddede aynen şöyle deniyor: "Hâl-i hazırdaki Devlet-i Osmaniye'nin Türk olan aksamının hukuk-i hakimiyetten sağlam bir surette istifadesi temin olunmalıdır. Fakat Türk hakimiyeti altında bulunan akvamı dahi serbestçe tekamül-i iktidarı verilmelidir. Çanakkale bilcümle akvam ve sefain-i ticariyenin serbest-i müruru için açık bir geçit olmak üzere beynelmilel teminat ile küşat olunmalıdır."

Bundan sarahaten anlaşıldığına göre Wilson Devlet-i Osmaniye'nin Türk kısımlarında hakimiyet-i Osmaniye'yi bilâ- kayd ü şart kabul ediyor, yani kapitülasyonların ref' ve ilgasına hiçbir itirazı yoktur.[...] Türk hakimiyeti altında bulunan akvamın serbesti-i tekamülüne bizim hiçbir itirazımız olamaz. Osmanlı hakimiyetinde yaşayan muhtelif kavimler altı yüz seneden beri kendi milliyetlerini, lisanlarını, ananelerini muhafaza etmişlerdir. Hükümet-i Osmaniye en kuvvetli zamanında bile bunların muhtariyet-i milliyelerine hürmet etmiş, Türk olmayan kavimleri Türkleştirmek siyasetini takip etmemiştir. Bazı müverrihler buna din ihtilalini sebep göstermişlerdir. Halbuki işte Araplar Türklerle hem din oldukları hâlde onlar da asırlardan beri milli ananelerini hakimiyet-i Osmaniye altında kaybetmemişlerdir. Binaenaleyh Osmanlı memleketinde yaşayan kavimlerin serbestçe tekamülü her ne türlü teminata mütevakkıf görülüyorsa bizim bu teminatı vermekle hiçbir şey kaybetmeyeceğimiz aşikardır. Devlet-i Osmaniye'nin Türk olmayan aksamı yani Hicaz, Yemen, Irak, Suriye gibi memleketler programın heyet-i mecmuasından istinbat edilebildiğine (anlaşıldığına) göre milliyet düsturuna tabi olacaklardır. Yani ahalinin irade-i milliyesi ne suretle tecelli ederse tarz-ı hükümetleri ona göre tayin edecektir. [...]

Wilson'un programında bir de Çanakkale'nin bütün akvam ve sefain-i ticariye açık bir geçit olmak üzere küşadından bahsediliyor. Bizim için şimdiye kadar Boğazların müstahkem halde tutulmasına yegane sebep payitahtımızı düşmanın tasallutundan muhafaza etmekten başka bir şey değil idi. Milletler Meclisi, beynelmilele mahkeme, tahdid-i teslihat, denizlerin serbestiyeti gibi ulvi gayeler hasıl olduktan sonra biz payitahtımızı bütün beşeriyet-i mütemeddinenin tekafülü altına vaz' etmiş olacağımızdan artık bu istihkamat bizim için lüzumsuzdur. Boğazları bütün milletlere, bütün sefain-i ticariyeye açabiliriz. İstanbul'un serbest bir transit limanı haline vaz'ı şehrin servet ve unvanını tezyid eder. [...]

Alman Sulh Notasının Metni

10 EKİM 1918

TANİN

Berlin 5- Almanya Isviçre Hükümeti vasatetiyle Reisicumhur Wilson'a gönderdiği notanın metni şudur: "Almanya Hükümeti, Amerika Reisicumhuru'ndan sulhu iade işini deruhte etmesini talep ve bu talebi bütün muharip devletlere teklif ile sulh müzakeresi için murahhaslar göndermeye davet eylemesini rica eder. Almanya Hükümeti Amerika Reisicumhuru'nun 1918 denesi Kanunusani'nin dokuzunda Kongrede irad eylediği hitabe ile beyanat-ı müteahhiresini ve bilhassa geçen Eylül'ün yirmi yedisinde vuku bulan beyanatını sulh müzakerelerine esas olarak kabul eder. Almanya Hükümeti kan dökülmesine bir nihayet vermek için karada, denizde ve havalarda umumi bir mütareke akdedilmesini rica eder."

Amerika'nın Almanya'ya Cevabı

11 EKİM 1918

TANİN

Berlin 10- Cemahir-i Müttehide-i Amerika Hariciye Nazırı Lansing, Almanya'nın sulh hakkındaki notasına İsviçre'nin Washington Maslahatgüzarı vasıtasıyla âtideki cevabı tevdi eylemiştir.

Reisicumhur alakadar olan menafi-i azimenin icap eylediği gayet samimane ve sadıkane bir cevap itasından evvel Hükümet-i İmparatoriye Başvekaleti notasının ruh ve mana-yı hakiki si hakkında emniyet ve kanaat hasıl etmeye lüzum görmektedir. Almanya İmparatorluğu Başvekili Hükümet-i İmparatoriye'nin Cemahir-i Müttefike-i Amerika Reisi tarafından geçen Kanunusani'nin sekizinde Cemahir-i Müttehide-i Amerika Kongresi'ne vuku bulan beyanatı ile bundan sonraki beyannamelerinde tayın olunan şeraiti kabul eylediği ve müzakerata girişmekten maksat yalnız şerait-i mezkûrenin tatbikine ait teferruat-ı ameliyeyi kararlaştırmaktan ibaret olacağı fikrinde midir? Amerika Reisicumhuru mütarekeye dair vuku bulan teklif hakkında âtideki beyanatta bulunmaya mecburiyet hissediyor. Reisicumhur düvel-i merkeziyeye karşı muhasımada Cemahir-i Müttehide-i Amerika'nın müttefikleri bulunan hükümetlere düvel-i merkeziye orduları Amerika'nın müttefikleri arazisinde bulundukça mütareke teklif etmeye kendisinde bir hak görememektedir. Her türlü müzakeratta hüsnüniyet bulunması düvel-i merkeziyenin taht-ı işgalindeki arazide bulunan askerlerini derhal geri çekmesine muvafakat eylemesine merbut ve vabeste bulunmaktadır.

İzzet Paşa Kabineyi Teşkile Memur

13 EKİM 1918

İKDAM

Sadrazam Talat Paşa evvelki gece zat-ı şahaneye Kabinenin istifasını i'tâ eylemiştir. Beş altı günden beri yeni Kabinenin teşkiliyle meşgul olan Tevfik Paşa evvelki gece geç vakit bu memuriyetten affını zat-ı hazret-i Padişahiye arz etmiştir. Tevfik Paşa'nın Kabine teşkilinden feragatine sebep – bizzat kendi beyanatına nazaran - muhtelit bir Kabineyi muvafık bulmamaları imiş. [...]

İzzet Paşa'ya kabine teşkili vazifesi evvelki gece tevdi olunmuş ve müşârünileyh hazretleri de kabul ederek dün Meclis-i Ayan'da birçok zevat ile bu bâbda teati-ı efkar eylemiştir.

İzzet Paşa Bahriye Erkan-ı Harbiye Reisi Rauf Beyi, İstanbul Mebusu Fethi Beyi davet ederek kendileriyle uzun müddet görüşmüştür.

Yine İzzet Paşa'nın bize vaki olan beyanatına nazaran Sabık Evkaf Nazırı Hayri Bey'in Adliye Nezaretine, Cavit Bey'in Maliyeye, Fethi Bey'in Iaşe, Rauf Bey'in Bahriye ve Harbiye Nezaretine tayini mukarrerdir. Şeyhü'l-İslam taraf-ı padişahiden intihab buyrulacaktır. {...}

Havran Mebusunun Protestosu

14 EKİM 1918

SABAH

Berlin 12 Teşrinievvel- Havran Mebusu Emir Şekip Arslan Bey Cemahir-i Müttehide-i Amerika Reisicumhuru'na keşide ettiği bir telgrafnamede ezcümle diyor ki:

Fransa, Suriye'nin kısm-ı azamı ile Asya-yı sagir vilayetlerinden birçoğunun kendisine ait olduğunu beyan etmiştir.

Fransa'nın bu tarz hareketi cebir ve kuvvetin galebesi ve milletlerin arzu ve idarelerinin sem-i itibara alınmaması demektir ki bu da, taht-ı tazyikte bulunan bütün milletlerin tahlisine (kurtarılmasına)matuf başlıca harp gayenizle hakiki bir tezat teşkil etmektedir. Bundan başka bilhassa diğer memleketlerin menafiini ihlal eden muahedat-ı hafiyenin ilga edileceğini de beyan etmiş idiniz halbuki Fransa'nın1916 senesinde Fransa ile Ingiltere arasında akdedilen bir muahede-i hafiyeye tevfikan bu suretle hareket etmesi yalnız Türkiye'nin hukukuna değil bilhassa birmemleketlerde bulunan ve efkarı istimzaç edilmesi lazım gelen ahalinin arzu ve iradesine karşı ittihaz edilmiş bir haksızlıktır. Bu suretle hareket edilmesini bütün Araplar namına protesto eder ve harb-ı hazırın kuvvetliler istibdatının zayıflar üzerinde ihraz-ı galebesine alet olmasına mani olmanızı temennı ederim.

Alman Sosyal Demokratları

20 EKİM 1918

TANİN

Berlin 18- Alman Sosyal Demokrat Fırkası riyasetinden: Vorwarts gazetesinde Alman zükûr ve nisvanına hitaben neşrolunan beyannamede deniliyor ki:

"Hal-i hazırda vaziyetimiz ciddi bulunuyor. Cenub-i garbi cephesi sukut etmiştir. Garp cephesinde ise dünyanın üç kıtasından toplanan İtilâf ordu kitleleri insanca ve levazım-ı harbiyece müthiş bir fakiyet ile sevk ediliyorlar. Almanya ve Alman milleti İngiliz ve Fransız şoven ve istilacı politikacılarının kurbanı olmak tehlikesi karşısında bulunuyor. 1914 Senesi Ağustos'unda fırkamız vatanı tehlike zamanında terk etmeyeceğini ilan eylemiş idi. Bu sözümüz ve vaadimiz bu gün eskisinden daha ziyade kuvvet ve ehemmiyetle cari bulunuyor. Alman milleti kendisini cebir ve kahır altında bulunduracak, haysiyetini tezlil ve menafi -i hayatiyesini ihlal edecek bir sulha asla razı olamayacaktır. Memleketi ve hayat-ı iktisadiyesini sukuttan muhafaza için Fırkamız mümessilleri fedakarlıkta bulunarak Hükümete dahil olmuşlardır. Mümessillerimiz tulua başlayan fecr-i hürriyet ve müsâlemet karşısında milletimizi nail-i sulh ve serbesti eylemek emel-i samimanesiyle müthiş bir zamanda pek mesuliyetli nezaretleri kabul etmişlerdi.

Macaristan İstiklal Yolunda

31 EKİM 1918

TANİN

Viyana 20- Freye Presse gazetesinin bildirdiğine nazaran Macaristan Hükümeti, iki Hükümetin kamilen müstakil olmakla beraber ittihadın mümtasiran şahs-ı hükümdaride tecelli etmesi hususunda bir lâyiha-i kanuniye tevdi edecektir. Dün nazırlar arasında cereyan eden müzakerata Hukuk-i Beynelmilel profesörleri dahi iştirak etmişlerdir. Bu lâyihanın mevki-i tatbike vaz'indaki isticale (aceleye) sebep olarak Avusturya'daki hadisat gösterilmektedir. Bundan maada Macaristan sulh müzakeratına müstakil bir hükümet olarak iştirak etmek istiyor.

İtilâfçılar ve Wilson Şartları

12 EKİM 1918

TANİN

Amerika'nın münferit sulh ihtimali Lahey 21- Dünden beri bitaraf memleketlerde deveran eden şayiaya nazaran Amerika Hükümeti, İtilâf Devletleri Wilson'un on dört madde-i nazarı esasına tevfikan Avrupa merkezi devletleriyle sulh akdetmekten imtina eyledikleri takdirde Amerika münferit bir sulh akdederek Fransa'da bulunan kıtaatını geri alacaktır

Rusya'da Mukabil İhtilal Hareketleri

30 EKİM 1918

TANİN

Stockholm 21- İngiliz gazeteleri Rusya'da burjuvazi kuvvetlerini içtima etmek üzere olduklarını ve demokratik esasat üzerinde hükümdarlık tesisi zımnında bir plan mevcut olduğunu tebliğ ediyorlar.

Filistin'de: Hama'nın Terki

29 EKİM 1918

İKDAM

Mütareke oldu, oluyor bilinirken hatta muhasamatın tatil olunduğuna dair deveran eden rivayetlere rağmen düşmanlarımız bütün cephelerde faikıyet-i askeriyelerinden istifadeden hâli kalmıyorlar. Garp hatt-ı harbinde kendi topraklarını istirdat eden düşman Filistin'de Iskenderun Körfezine doğru bütün sahili işgal etmek emelinden feragat edemiyor. Kudüs ve Yafa'dan başlayarak sırasıyla Akka, Şam , Beyrut, Trablusşam'ı ele geçiren düşman dünkü tebliğ-i resmimizde görüldüğü üzere nihayet Hama'ya da el uzatmış ve Şimale doğru ilerlemekte bulunmuştur.

Sulh talebinde bulunduğumuz şu sırada haritaya bir nazar atfedip de Suriye, Filistin ve Irak'ta kaybettiğimiz araziye , makamat-ı mukaddeseye, münbit, mahsuldar, zengin topraklara karşı acı gözyaşları dökmemek, sanırız, hiçbir Osmanlı'nın elinden gelmez. Fakat bu acı darbeler önünde de o makamat-ı mukaddeseye ne surette ta'zim ettiğimizi, bu müntehâsız araziden zengin, münbit topraklardan ne suretle istifade ettiğimizi daha doğrusu bütün bunları nasıl ihmal ederek atıl, perişan, bakımsız bıraktığımızı düşünmemek kabil midir? Bu yerlerde İngiliz ordularını şimendiferlerin, su yollarının ve muazzam feyzdar bir servetin takip ettiğini teessürler, teessüflerle öğreniyor, mütelehhif (kederli) oluyoruz Acı şeyler fakat gerçek !.

Ermeni Muhacirlerinin İadesi

26 EKİM 1918

SABAH

Hükümetçe İttihaz Edilen Tedbirler

Vatanlarında tehcir edilen Ermenilerin avdetleri hakkında Dahiliye Nezaretince vilayat-ı müstahliseye verilmiş olan emirlerin suret-I icrasına dair Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından ayrıca bir talimatname kaleme alınmış ve icap eden memurlara gönderilmiştir. Ermeni muhacirlerin hanelerine iskan edilmiş olan memurin ve zabitanın derhal çıkarılması ve hanelerin serian tahliyesi hakkında emirler i'tâ olunmuştur.

Ermeni muhacirleri memleketlerine avdet ederlerken serbesti-i seyir ve seyahatleri, iskan olunacakları yerlerin tedarik ve ihzarı için vilayat-ı müstahlise erkan-ı memurini ile muhaberede bulunulmaktadır. Bundan başka Ermeni muhacirlerinin selamet ve emniyetleri emr-i iaşeleri her nokta-i nazardan temin olunacaktır. Bunların sahne-i harbe tesadüf etmesinden dolayı harap olan haneleri dahi yeniden inşa edilecek ve inşa edilemeyen kısımlar için de kendilerine tazminat verilecektır. Zürra kısmına da alat-ı ziraiye ve tohumluk vesaire verilecektır Ziraat Bankası vasıtasıyla celb olunan alat ve edevat-ı ziraiye vilayat-ı müstahliseye gönderilmiştir.

Anadolu'nun Hududu Önünde

29 EKİM 1918

İKDAM

Dünkü tebliğ-i resmi Haleb'in de terk ve tahliye olunduğunu bildiriliyordu. Bu suretle bütün Suriye'den sonra düşman maalesef Anadolu'nun hududuna dahil olmuştur. Birkaç hatveden sonra Iskenderun Körfezi ile Anadolu başlamaktadır. Elimizden giden yerlerin mesafe-i sathiyesiyle nüfusunu vaz' ediyoruz. Hicaz ve Yemen mesâha-i sathiyesi: 442 000 kilometre, nüfusu 1 050 000, Bağdat, Basra , Musul mesâha-ı sathiyesi 340 800 nüfusu 806 000, Filistin mesâha-i sathiyesi 17 100 nüfusu 382 000, Zor mesaha-i sathiyesi 78 000 nüfusu 81 500, Haleb, Beyrut, Cebel-i Lübnan, şam mesâha-ı sathiyesi 201 500 nüfusu 7 472 500 dür ki elimizden çıkan ve halen düşman tahtı-ı işgalinde bulunan bu yerlerin mecmuu mesâha ve nüfusları şu kadardır: Mesâha-ı sathiye 1 079 400 kilometre murabba nüfus 9 192 000. Elyevm Rumeli ve Anadolu'dakl arazının mesâha-i sathiyesi 713 500 kilometre murabba nüfusu ise 15 188 000 miktarındadır.

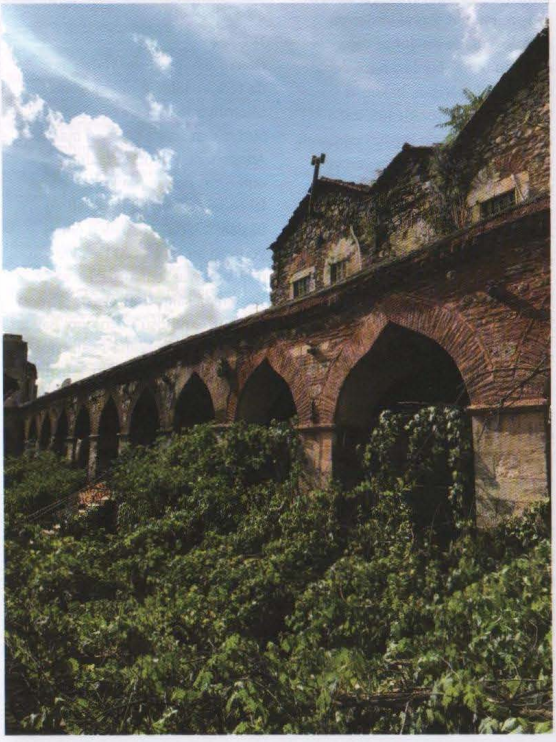
KARAKÖY KURŞUNLU HAN

Bu ay Gözden Kaçanlar için Karaköy Perşembe Pazarı'ndaki Kurşunlu Han'ı seçtik. Kurşunlu Han, deniz malzemelerine meraklı olanların muhtemelen bildiği ama genelde çok merkezi olmasına rağmen kent halkının çok tanımadığı bir yapıdır. Galata bölgesinin hep Orta Çağ karakteri vurgulanır oysa burası Byzantion'un Büyük Konstantin tarafından yenilenip Konstantinopolis olmasıyla kente XIII. bölge olarak eklenmiştir. Bu yüzden de Haliç'in diğer yakasındaki tarihi katmanların izlerini burada görmek mümkün. Kurşunlu Han'ın tarihsel izlerini tarayıp gün yüzüne çıkaran Naz Ecem Çınaryılmaz'a katkısı için teşekkür eder, keyifli okumalar dileriz...

istanbul@arkeologlardernegist.org

NAZ ECEM ÇINARYILMAZ

Rüstem Paşa Kervansarayı olarak da bilinen Kurşunlu Han, Karaköy Perşembe Pazarı'nda yer alır. Eski çağlara dair kesin bir bilgiye erişilememekle birlikte, Kurşunlu Han'a yönelik en eski tarihin 5. yüzyıla işaret ettiğinden söz edilebilir. Bizans İmparatoru II. Theodosius (408-450) zamanında yazılmış *"Notitia Urbis Constantinopolitanae"* başlıklı anonim esere göre kent 14 bölgeden oluşmaktadır. Günümüzde Karaköy olan 13. bölgede Honorius Forumu, 431 konut, 1 adet tersane ve tiyatro gibi mimari yapılar olduğundan söz edilmektedir. Fransız gezgin Petrus Gyllius'a göre, Honorius Forumu günümüzde Kurşunlu Han'ın yerinde bulunmaktadır.

Kurşunlu Han

Naz Ecem Çınaryılmaz, 2018

Kurşunlu Han'ın dar avlusuna açılan giriş kapısının hemen yanında korint üslubunda yapılmış bir sütun başlığı yer alır. Akantus yapraklarının formundan 5. yüzyıla tarihlenebilen başlık daha sonra oyularak bir kuyu başlığı olarak yaşamını sürdürmüştür ve günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır. Gyllius'un aktarımı göz önüne alındığında sütun başlığı Honorius Forumu'nun bir mimari parçası olabilir, başka bir yapıdan Kurşunlu Han'a taşınmış da olabilir.

12. yüzyılla birlikte Kurşunlu Han'ın yer aldığı bölge Ceneviz kolonisine dönüşmeye başlamış ve 13. yüzyıla gelindiğinde ise Ceneviz özerk yönetimine dönüşmüştür. Gyllius, İstanbul'a 1544'te yaptığı ilk ziyareti sırasında, şimdiki Kurşunlu Han'ın yerinde Saint Michele Kilisesi'nin var olduğundan bahseder; 1550'deki ikinci ziyareti sırasında ise yapıdan artık Rüstem Paşa Hanı olarak söz eder. Bazı kaynaklara göre "Ceneviz Katedrali" olarak da anılan San Michele Kilisesi 13. yüzyıla tarihlenmektedir. Gyllius'un aktarımından yola çıkarak San Michele Kilisesi'nin 1544

Su tulumbası

Naz Ecem Çınaryılmaz, 2018

Marmarino duvar sıvası ve resmedilmiş erkek figürü

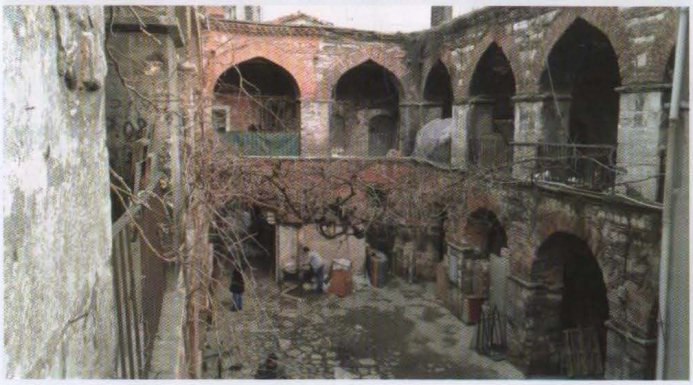
Naz Ecem Çınaryılmaz, 2018

ve 1550 seneleri arasında işlev değiştirerek bir Osmanlı ticaret yapısına dönüştüğü söylenebilir. Ünlü Sadrazam Rüstem Paşa'nın 1561 tarihli vakfiyesinde Kurşunlu Han adıyla geçen bir kervansaray yapısı yer alır. Araştırmacılar Rüstem Paşa'nın vakfettiği birçok yapının Mimar Sinan tarafından yapılmış olmasından yola çıkarak, Kurşunlu Han'ın San Michele Kilisesi'nden Mimar Sinan tarafından dönüştürüldüğünü düşünür.

Kurşunlu Han'ın biçimine bakıldığında doğu-batı yönünde uzanan binanın dar bir dikdörtgen avlu etrafında geliştiği söylenebilir. İki giriş açıklığı da doğu ve batı cephelerinde yer almaktadır. Günümüzde ise yapıya doğu yönündeki kapıdan girilir. İki katlı olan hanın ikinci katının üstüne çıkmalar ile odalar eklenmiştir. Katlar arasındaki irtibat dar avlunun merkezinde yer alan merdivenler ile sağlanırken çıkma odalara bağlantı ise ikinci katta yer alan merdiven boşluklarıyla sağlanmaktadır.

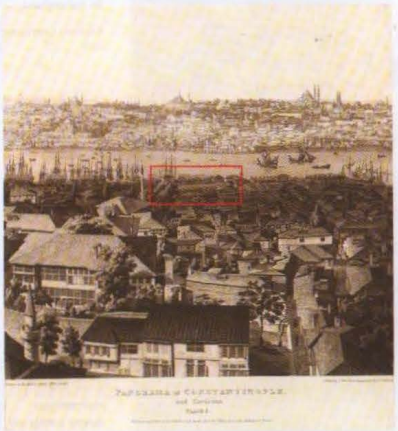
Birinci katta, avlunun yuvarlak kemerlerle çevrelendiği ve revak bölümünde beşik tonoz kullanıldığı gözlemlenirken, ikinci katta ise avlunun sivri kemerlerle çevrelendiği ve revaklarının haç tonozla örüldüğü görülür. Birinci ve ikinci kat kemer ve revakları arasındaki yapı tekniği farklarından dolayı her iki katın da farklı dönemlerde yapıldığı fikri cazip gözükür. Ancak ayrıntılı incelemeler sonucunda detaylı tarihlendirme yapmak mümkündür.

İkinci katın da üstünde yer alan çıkma kattaki dikdörtgen planlı odalar ise büyük bir olasılıkla Mimar Sinan döneminden sonraki bir tarihte yapılmış olmalıdır. Han odalarında yer alan baca ya da havalandırma boşlukları bu düşünceyi destekler niteliktedir. Örneğin birinci ve ikinci kat han odalarında muntazam olarak yukarı doğru uzanan baca boşlukları mevcutken, çıkma kattaki odalar in-

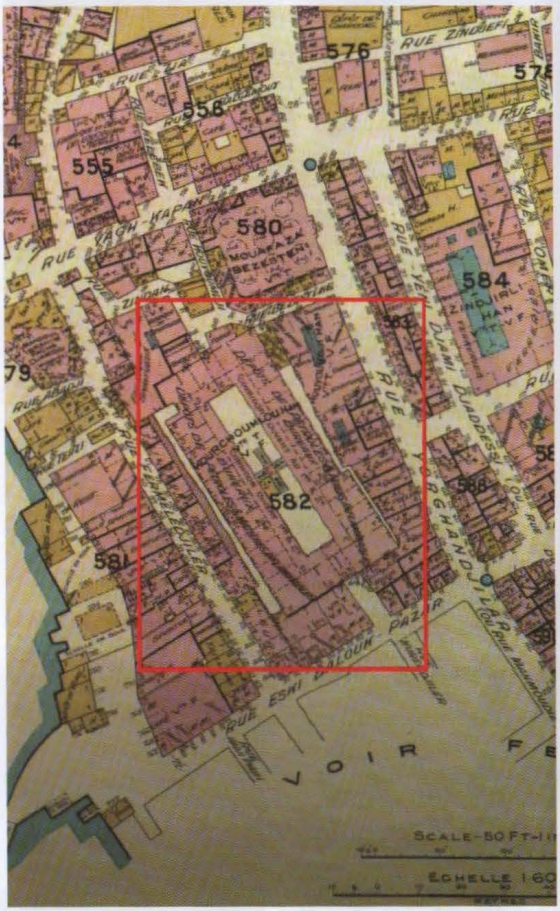
Batı cephesinden avlu

Naz Ecem Çınaryılmaz, 2018

Henry Aston Barker'ın 1801 tarihli İstanbul panoraması

Librairie Monsieur le Prince

Charles Edward Goad'ın 1905 tarihli Galata Planı (sağda)

Plan dassurance de Constantinople. Vol. II Pera Galata, SALT

celendiğinde ise söz konusu boşlukların devamına rastlanmamaktadır.

Baca boşluklarına ek olarak, hanın kuzey cephesinde yer alan çıkma kattaki odaların birinde ise titizlikle gün yüzüne çıkarılmış marmarino isimli duvar sıvasına rastlanmıştır. Kireç ve kalsiyum karbonat formülü ile yüzeye mermer etkisi veren bu sıva Romalılar tarafından geliştirilmiştir. 19. yüzyılın başlangıcında neo-klasik yapı modası yayılınca sıklıkla kullanılmaya başlar. Bununla birlikte, odanın güney duvarında ise marmarino zemini üzerine çizilmiş tek renkli askeri üniformalı bir erkek figürüne rastlanmıştır.

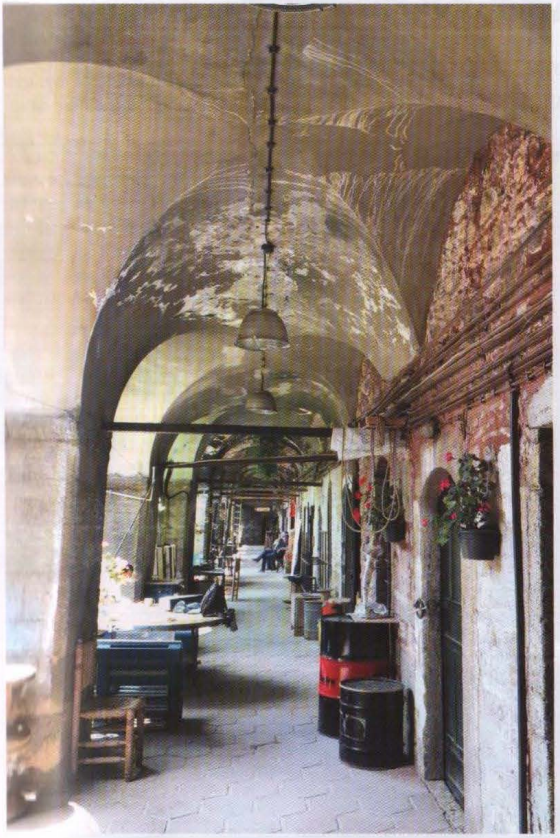
Hanın çıkma katındaki odaların tarihlerini İstanbul'un panorama resim ve fotoğraflarıyla yaklaşık olarak tespit etmek mümkün olmuştur. Henry Aston Barker'ın 1801'de çizdiği İstanbul Panoraması incelendiğinde Kurşunlu Han'ın üst kısmında çıkma katın olmadığı anlaşılıyor. Buna karşın James Robertson'ın tarafından Ceneviz surlarını belgelemek amacıyla çekilen 1854 tarihli fotoğrafta bu kat görülür. Her iki panoramadan yola çıkarak, çıkma kattaki han odalarının 1802 ve 1854 tarihleri arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kurşunlu Han'ın doğu cephesinden görüntüsü

SALT, Ali Saim Ülgen Arşivi)

Pek çok tarihi döneme tanıklık eden Kurşunlu Han'ın 19. ve 20. yüzyıllardaki kimliği incelendiğinde Yağ Kapanı ile Balık Pazarı kapıları arasındaki ticaret aksında yer aldığı görülür. Fransız tarihçi Robert Mantran'ın anlatımına göre denizciliğe dair tüm malzemeler 19. yüzyılda bu akstan üretilirdi. Mantran'ın

İkinci kat güney koridoru (solda)

Naz Ecem Çınaryılmaz, 2018

Çezok Gazetesi

Karakaşlı, K. (2016). Agos Gazetesi

ifadesini 1803 tarihli bir kadı hükmü de desteklemektedir. Hükmün içeriği şu şekildedir: Bahri siyah canibi olarak tanımlanan Karadeniz tarafından gelen bir miktar ham kendir [kenevir] ve tiftik gümrük bedelleri ödendikten sonra Papasoğlu Han'a yerleştiren Trabzonlu tüccarlar ile halatçı esnafı arasında anlaşmazlık yaşanır. Bu anlaşmazlığın sebebi ise ham kendir ve tiftik Papasoğlu Han'a konması ve halatçı esnafının bu malları Galata Zincirli Han'a yerleştirmek istemesiyle ilgilidir. Kadı hükmünde her iki tarafın da ifadelerine başvurulduğundan bahsedilirken, önceden beri ticareti yapılan til, ham kendir ve bükülmüş halatın Galata'daki Zincirli ve Kurşunlu Hanlara konulmasına karar verilir.[1] Aynı konuyla ilişkili bir diğer hüküm ise kendirin alasının Papasoğlu Han'a, çürüklerinin ise Zincirli ve Kurşunlu Hanlara koyulduğu ile ilgilidir. Bu anlaşmazlığın sonucunda ise kadı, Zincirli ve Kurşunlu Hanlara koyulan kendirin lüzumlu miktarının tersaneye ve pahasının da esnaf beylerine verilmesine hüküm buyurur. 19. yüzyılın ilk çeyreğine ait bu kadı hükümlerinden Kurşunlu Han'da til, ham kendir ve bükülmüş halat gibi denizciliğe dair malzemelerin depolandığı anlaşılır.

1896 ve 1909 senelerini kapsayan yirmiye yakın arşiv belgesinden ise Kurşunlu Han'ın erken 20. yüzyılda matbaacılıkla ilgilenen gayrımüslimlerin işyeri olduğu anlaşılır. Örneğin 1896 tarihli bir arşiv belgesine, Kurşunlu Han'daki matbaasının aynı handa bulunan bir başka mahalleye nakli ile ruhsatnamesinin yeni nizamnameye göre tecdidini isteyen Matbaacı Vilasyos Filipos'un durumunun tahkikine yöneliktir. Aynı tarihli bir belge de, Osmanlı memleketine girişi yasaklanan İtalya basımlı Papagallo adlı haftalık gazetenin Avusturya tebaasından Secmond Vanklander tarafından hana getirilerek dağıtılmakta olduğunun bildirilmesi üzerine gerekenin yapılmasına yöneliktir. 1903 tarihli başka arşiv belgeleri de yapının hala matbaa olarak kullanıldığını kanıtlar.[2] Bunun devamında 1907 tarihli, Rumca dua kitabı ve başka dillerde baskı yapmak üzere matbaa açmak için ruhsat talep eden Yorgi Haci Pavlosivis Efendi'nin soruştur-

Yapının doğu cephesinden görüntüsü ve avluda yer alan saç galvanizden variller

SALT, Ali Saim Ülgen Arşivi

masına yönelik belge ve yapıda Haci Polosyos ismiyle bir matbaa açılmasına ruhsat verilmesine dair 1909 tarihli belge Kurşunlu Han'daki faaliyetlerin sürdüğünü gösterir.[3] Tarafsız manasına gelen *Çezok* isimli Ermeni gazetesinin 1912 senesine ait bir baskı örneğinde ise "Galata, Kourchounlou han" yazısı görülmektedir.

1920'lere ait arşiv belgeleri Kurşunlu Han'ın bu tarihlerde gaz ve ispirtonun muhafazasında kullanıldığına işaret etmektedir. Bu belgelerden birkaçı ise şöyle sıralanabilir: 1922'de hanın 11 numaralı odasında bulunan ispirtoların belediyece müsaderesinden dolayı müttehaz kararın yeniden tedkiki istenirken yapıda bulunan gaz ve ispirto depoları avlularının Fransa, İngiltere ve İtalya Komiserliklerinin talebi üzerine yanıcı maddelerden temizlendiği ve yapının yeniden depo tesis etmek isteyenlerin Şehremaneti'ne müracaat etmeleri gerektiği bilgisi sunulmaktadır.[4] Ayrıca, Rum Aleksandır Zaharopolo'nun

1950 tarihli Kurşunlu Han tüccarlarından Yusuf Karacaoğlu'nun avlu içinde yer aldığı fotoğrafı ve sağ köşede saç galvanizden variller

Rusya'dan ispirto getirterek handa kolonya imal ettiğine yönelik arşiv belgesi hanın ispirto deposu dışında kolonya üretiminde de değerlendirildiğini kanıtlanmaktadır.[5]

1930'lardan plastik varil üretimine geçilinceye dek, hanın ahşap varil üretiminde işlik olarak kullanıldığı gözükür. Depolama için saç galvanizden varillerinin de kullanıldığı, Kurşunlu Han tüccarlarından Yusuf Karacaoğlu'nun 1950'lerde avlu içinde çekilmiş bir fotoğrafından da anlaşılıyor.

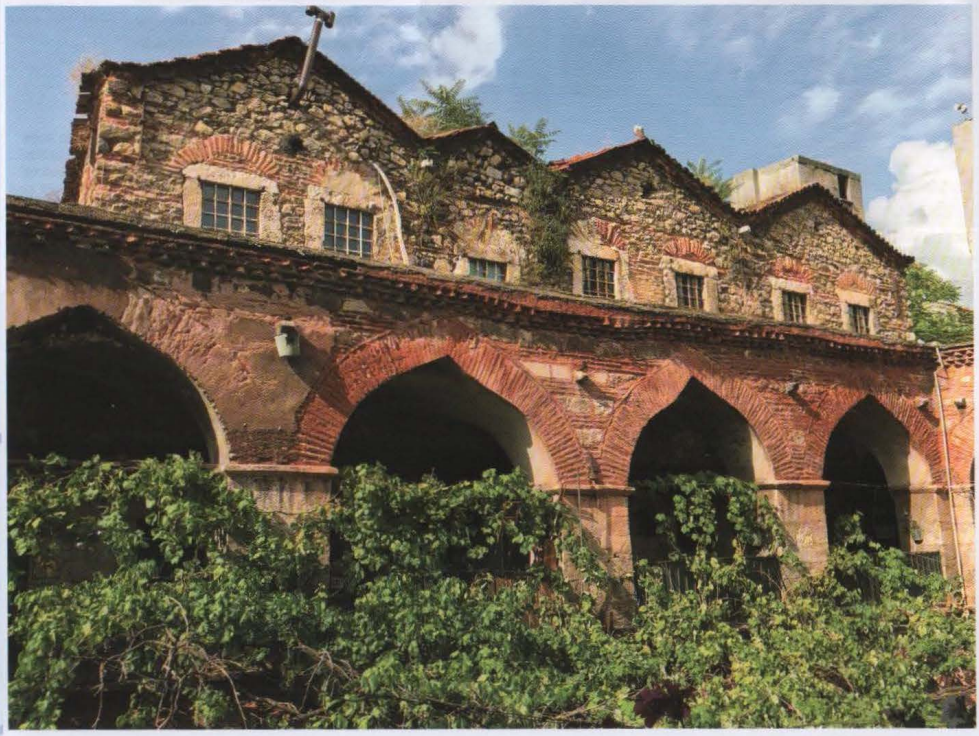
Antik çağdan günümüze, pek çok tarihi devre tanıklık eden ve kültür mirasımızdan biri olan Kurşunlu Han yüzyıllar içinde sıkça kimlik değiştirmiştir. 20. yüzyılın başında matbaa atölyesi olarak değerlendirilen yapı günümüzde torna ve hırdavat ustalarının işlikleri, sanat atölyesi ve galerileri gibi farklı dokuları bir araya getirmesiyle hala İstanbul'un günlük yaşam zenginliklerini bir arada tutmayı başarıyor.

DİPNOTLAR

1 (BOA, C..BLD., 94, 4658).
2 (BOA, DH.MKT., 395, 69)
(BOA, DH.MKT., 790, 18).
3 (BOA, ZB., 333, 36)
(BOA, DH.MKT..2815, 64).
4 (BOA, ŞD., 56, 1)
(BOA, DH.UMVM, 98, 40).
5 (BOA, HR.TH., 308, 2).

Güney cephesinde yer alan çıkma katlar

Naz Ecem Çınaryılmaz, 2018

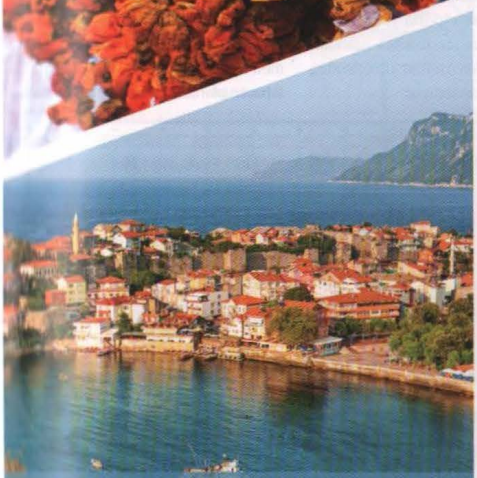
Adım Adım Anadolu®

Sonbahar rotalarımızla, Anadolu'daki farklı medeniyetlerin akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

16 - 18 Kasım 2018
HATAY LEZZET DURAKLARI

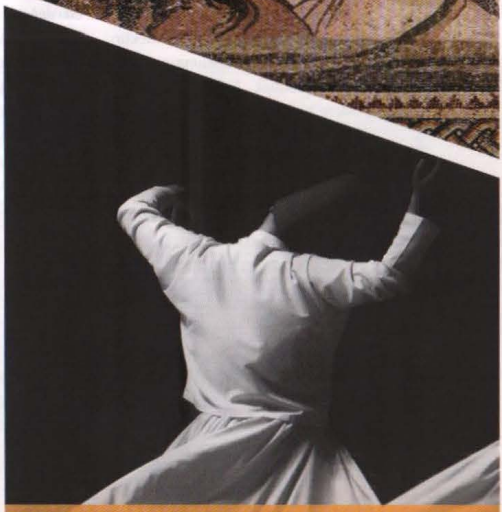

23 - 25 Kasım 2018
KARAELMAS ZONGULDAK,
ÇEŞM-İ CİHAN AMASRA VE SAFRANBOLU

17 - 20 Kasım 2018
ANTAKYA, GAZİANTEP, ŞANLIURFA MÜZELERİ

8 - 9 Aralık • 11 - 12 Aralık • 15 - 16 Aralık 2018
KONYA ŞEB-İ ARUS TÖRENİ

yurtici@festtravel.com www.festtravel.com 0850 622 33 78 /festtravel Mersis No: 0385044598200019

İSTANBUL FRANSIZ ANADOLU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ (IFEA) HARİTA VE HARİTACILIK BİRİMİ

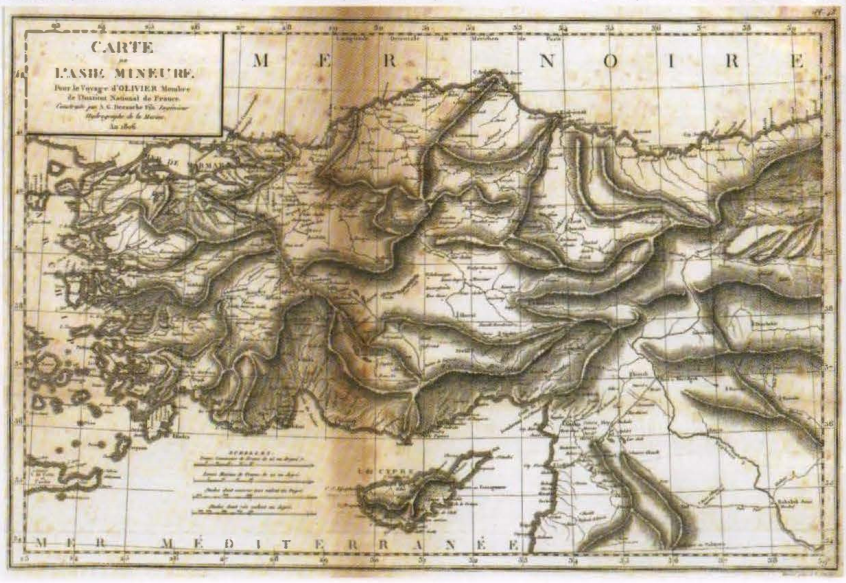
PASCAL LEBOUTEILLER

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) ve İstanbul Şehir Gözlem Merkezi (OUI), IFEA'nın yüzlerce haritaya ulaşan koleksiyonunu yönetmek ve İstanbul ve Türkiye üzerine dijital plan ve haritalardan oluşan bir veri bankası oluşturmak için çalışmaktadır.

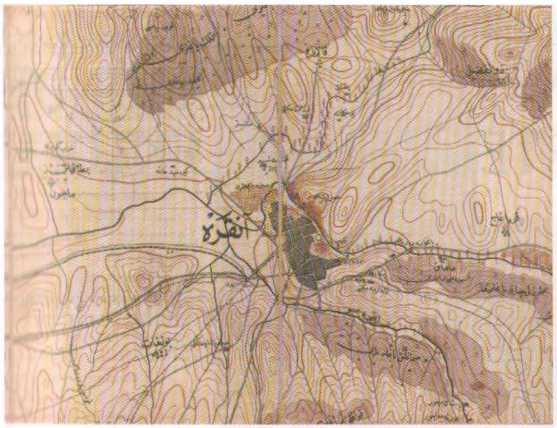
İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN:
ONAT OZAN ATA

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) ve Istanbul Şehir Gözlem Merkezi (OUI) haritacılık servislerinin ilk misyonu IFEA'nın zengin harita koleksiyonunu düzenlemektir; restorasyonları ve koruma çalışmalarını yönetmek, belgeleri kamusal erişime hazırlamak ve belgelerin yerel kurumlar arasındaki değişimini sağlamak. Bu birim yüzlerce orijinal harita ve planı, matbu bir koleksiyonu ve farklı arşivlerden derlenen, genellikle İstanbul, Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında çok geniş bir dijital veri tabanını bünyesinde bulunduruyor. Evrak koleksiyonunun bir kataloğu kullanıma hazırlandı ve en değerli belgeler, restorasyonlarından sonra, internet ortamında erişilebilmesi için dijitalleştirildi. Bu haritaların kopyalarının dijital formatta veya istenilirse e-posta yoluyla satışını sağlıyoruz (carto@ifea-istanbul.net); öğrenciler özel bir ücretlendirmeden yararlanabiliyor.

Kamusal kullanımı ve araştırmacıları desteklemek amacıyla enstitümüz 2016/2017'de Fransız Ulusal Kütüphanesi (BnF) tarafından yürütülen bir projeye katıldı: Bibliothèques d'Orient (http://heritage.bnf.fr/bibliothequesorient/en/summary). Avrupa havzasının farklı kütüphanelerinden çeşitli kitap ve harita koleksiyonlarını içeren tematik bir veri tabanı. Avrupa kütüphanelerinde bulunmayan haritaları dijitalize ettik. Bu hizmeti tamamlamak için, dijital haritaların ve planların veri tabanı; Türkçe,

A. G. Dezauche Fils'e ait 1806 tarihli Küçük Asya haritası

1905 tarihli Ankara haritası

Fransızca ve İngilizce seçenekleriyle Archivis Carto Projesi (http://map-archivis.ifea-istanbul.net), 2017 Eylül'ünden bu yana kullanıma hazır durumda. Belgelerin tematik sınıflandırmayla beraber arama motorunda sunulması amaçlanıyor.

Harita ve Haritacılık Birimi, IFEA araştırmacılarının ve İstanbul ve Türkiye üzerine çalışan herkesin taleplerini karşılamak üzere müşterilerine Coğrafi Bilgi Sistemli (GIS) harita bilgi sağlamaktadır.

Haritacılık departmanı, haritacılık koleksiyonları ve analizleri hakkında bir takım kitaplar yayınladı ve Türkiye'de bazı projelere katıldı. Katkıda bulunduğumuz yayınlardan bazıları şunlardır: Haritacılığın 200 yıllık birlikte İstanbul'un kentsel büyümesinin analizi hakkında bir araştırma olan ve 2004 yılında yayımlanan "ACDROM: Atlas électronique de la croissance d'Istanbul du XVIIIeme siècle à nos jours" ve 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından basımı yapılan "Yangın Sigortaları Haritaları" (Les plans d'assurance d'Istanbul de Charles Edouard Goad 1904-1906).

2010 yılında İstanbul Avrupa kültür başkentiyken ilk İstanbul Kültür Mirası Envanteri'ne katıldık ve tüm kartografik haritalama işlerinden sorumluyduk. 2007 yılında Palais des Beaux-Arts de Lille'de yer alan İstanbul Traversée sergisine kütüphanemizdeki Melling Koleksiyonu'yla katıldık.

Yer aldığımız ve düzenlediğimiz diğer projelerden bazıları ise şöyle: 2013 yılında Notre Dame de Sion Koleji'nde, İstanbul'un kartografya tarihi üzerine "İstanbul ve Çevresi Üzerine İki Yüzyıl Boyunca Haritacılık" (Deux siècles de cartographie d'Istanbul et de son environnement) isimli kataloglu sergi; 2016 yılında İstanbul Saint-Joseph Koleji'nde açılan "Çanakkale, Haritaların Derinliğinde" (DARDANELLES Dans les profondeurs de la cartographie) isimli Çanakkale Boğazı kartografya sergisi; 2016'da İzmir'deki Arkas Sanat Merkezi'nde Fransız arşiv belgelerinin de bulunduğu "Üç Denizin Arasında: Osmanlı ve Fransız Boğaz Haritaları" (Entre trois mers, Cartographie française et ottomane des Dardanelles et du Bosphore (XVIIe – XIXe siècle) isimli sergi; 2017'de Galatasaray Lisesi'nde düzenlenen Ernest Mamboury hakkındaki araştırma ve çalışmaların bulunduğu sergi; 2018/2019 döneminde halen devam eden "Mapping the Bosphorus (17th - 19th Centuries): The French contribution" isimli sergi projesi ve Kasım 2018'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'yle birlikte *The Pervititch Assurance Maps of Istanbul* "İstanbul'un Pervititch Sigorta Haritaları" basımı.

PASCAL LEBOUTEILLER
IFEA HARİTA ATÖLYESİ SORUMLUSU

1920 tarihli Fransız ordusuna ait harita

"FİKRE ARTIK YETER TAHAKKÜMÜNÜZ": ÖLÜMÜNÜN 50. YILDÖNÜMÜNDE SABİHA SERTEL VE ENTELEKTÜEL MİRASI

Tarih Vakfı ölümünün 50'nci yıldönümünde, tam da yıldönümüne tekabül eden 2 Eylül 2018 tarihinde Sabiha Sertel anısına bir konferans düzenledi. Etkinlik hem Sabiha Sertel'in hayatını tematik düzeyde ele alan yeni akademik çalışmaların örneklerini sundu hem de Sertel'e ilişkin birinci ağızdan tanıklıkları dinleyicilerle buluşturdu.

BARIŞ ÇATAL

Etkinlik *Tarih Vakfı* Başkanı Mehmet Ö. Alkan'ın "Sabiha Zekeriya Sertel: İmparatorluktan Ulus Devlete Bir Entelektüelin Serencamı" başlıklı açılış tebliğiyle başladı. Alkan konuşmasında Sabiha Sertel'in hem tarihsel hem de entelektüel bir kişilik olduğunun altını çizdi ve yaşamının köşe taşlarını oluşturan olayları gündeme getirdi. Zekeriya Sertel'in ve yaptığı evliliklerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gündemine girmesine de değindi. Akabinde ise Yıldız Sertel'le ülkeye dönmesinden sonraki tanışıklığını ve Yıldız Sertel'in annesi Sabiha Sertel'e ve Sertel ailesine dair anekdotlarını aktardı. Ardından Sertel Ailesi adına Nur Deriş Ottoman "Aile Sırlarıyla Dünyaya Açılmak" başlıklı tebliğle açılışa katkıda bulundu. Deriş, Sabiha Sertel'in aile içerisinde kendisinin karşısına nasıl çıktığını, bu kişiliğe ulaşmak için nasıl çabaladığını anlatarak sözlerine başladı. Dahası, Sabiha Sertel'in "dönme kimliği" üzerinden aile içinde ve dışında nasıl algılandığını, kendisini nasıl gördüğünü gündeme getirdi. Bu kimliğin tarihsel köklerini de açıkladı. Nihayetinde bu meselenin tartışılmasının aslında başka sorulara ve peşine düşülmesi ilginç yanıtları da beraberinde getirebileceğine dikkat çekti.

Sabah ve öğleden sonra iki oturum şeklinde organize edilen etkinliğin sabah oturumunun açılışını Barış Çatal, "Sabiha Sertel'in Entelektüel Gelişiminin Erken Dönemi: Selanik Yılları (1895-1913)" başlıklı sunumuyla yaptı. Çatal sunumunda Sabiha Sertel'in *Roman Gibi* isimli otobiyografisinde yaşamının erken dönemine dair yalnızca bir buçuk sayfalık yer ayırdığını, otobiyografisinin 1919'da başladığını ve Sertel'in erken dönem yaşantısına ilişkin bilgi veren ana kaynağın Yıldız Sertel'in *Annem* kitabı olduğunu gündeme getirdi. Bu durum tespitini bir soru olarak da soran ve bu sorunun yanıtını arayan Çatal, Sabiha Sertel'in niçin Selanik'teki yaşantısından bahsetmediğini yanıtlamaya ve farklı anlatılardaki Selanik'le "Sabiha Sertel'in Selanik'i" arasındaki bağları kurmaya çalıştı. Sonrasında Bengü Aydın Dikmen, "Liberal Feminizmden Sosyalizme Sabiha Sertel'de 'Kadın Meselesi' ve Türk Kadın Hareketinin Ahvali" tebliğiyle bu oturuma katıldı. Dikmen konuşmasında Türk Kadınlar Birliği ve Sabiha Sertel arasındaki mesafeye çeşitli örnekler vererek dikkat çekti. Üstelik Sertel'in bu konuda yazdığı yazılarla kendi tutumunu hangi saiklerle netleştirmeye çalıştığını ortaya koydu. Dikmen tebliğinde Sabiha Sertel'in yaşantısının farklılaşan dönemlerinde kadın konusuna ilişkin yaklaşımının nasıl değiştiğini de gündeme getirdi. Akabinde İnci Özkan Kerestecioğlu, "Sertel Biyografi/Otobiyografilerinde Sabiha Sertel" başlıklı sunumuyla kendi katkısını sundu. Kerestecioğlu, Sertel ailesinin ürettikleri yazın üzerinden, Sabiha Sertel'in yaşantısını ve yazdıklarını sorguladı. Keza aile ilişkileri, aynı olayı/olayları nasıl değerlendirdikleri, nerede konuştukları, nerede sustukları meseleleri Kerestecioğlu'nun sunumunda anekdotlarla anlatıldı. Böylelikle bu metinlerin aslında başka bir perspektiften başka bir şekilde okunabileceğini de örneklendirmiş oldu. İlk oturumun son tebliği ise Rüçhan Çiğdem Akanyıldız Gölbaşı tarafından "Çevirmen Kimliğiyle Sabiha Z. Sertel ve Çevirileri" başlığıyla gerçekleştirildi. Gölbaşı etkinlik katılımcılarına hem dönemin çeviri dünyasının bir portresini sundu hem de Sabiha Sertel'in bu dünyada nereye oturduğunu örnekleriyle aksettirdi. Bunu yaparken Sabiha Sertel'in çevirisini yaptığı kitaplar da sunuma konu edildi. Dahası bunların ilginç hikayeleri de sunumun bir parçasıydı. Bu oturumun bitiminde bir belgesel gösterimi de yapıldı.

Etkinliğin öğleden sonraki ilk sunumu Aylin Özman

ve Kadir Dede tarafından gerçekleştirildi. Sunumları "Kadını esarete tabi tutan erkek değil cemiyettir": Sabiha Sertel ve Burjuva Ahlâkı Üzerine" başlığını taşıyordu. Özman ve Dede sunumlarında ağırlıklı Sabiha Sertel'in yazdıklarının sosyal konulardan siyasal konulara bir seyir izlediğini tespit ettiler. Bunun yanında Sertel'in yazdıkları ve hayatlı yaşamının kendisiyle Kemalist toplumsal cinsiyet politikasının bağları, kopuşları da ortaya kondu. Özman ve Dede çalışmalarında Sertel'in kadınlık konusuna bir boyutsalının zaman içinde nasıl değiştiğini de örnekler vererek dinleyicilerle paylaşıtlar. Sonrasında Ömer Durmaz ve Özlem Özkal "Yayın ve Sanat Yönetmeni Olarak Sabiha Sertel ve Osmanlı-Erken Cumhuriyet Basılı Kültürü İçinde Kadınların Varlığı" başlıklı sunumlarını yaptılar. Durmaz ve Özkal sunumlarında Zekeriya Sertel'in hapse girmesiyle birlikte Sabiha Sertel'in yayın yönetmeni olduğu dönemleri ve Sabiha Sertel'in özellikle yayın yönetmeni olarak öğrendiğini dinleyicilere aktardılar. Buna Sabiha Sertel'in neredeyse tek başına çıkardığı *Projektör*'ü de eklediler. Durmaz ve Özkal böylelikle Sabiha Sertel'in yayın ve sanat yönetmeni yönüyle önceliğini ortaya koydular. Programda yer almayan ancak *Tarih Vakfı*'nın davetiyle bir konuşma yapan Fahri Toprak, özellikle

Türkiye'de Yeni Hayat kitabının omurgasının *Resimli Ay* ve Sabiha Sertel olduğunu dinleyicilerle paylaştı. Sabiha Sertel'in 1919 koşullarında kadın-erkek eşitliğinin altını doldurduğunu vurguladı. Korhan Atay ise Sabiha Sertel'in sürgün yıllarına odaklandı. Sunumunun başlığı "Sabiha Sertel'in Sürgündeki Bilinmeyen Yılları"ydı. Atay konuşmasında Sabiha Sertel'in Türkiye Komünist Partisi'yle ilk bağlantılarına ve sonrasındaki sürgün dönemine değindi. Atay, Sabiha Sertel'in sürgündeki faaliyetlerini, yaşantısını başka bir perspektiften ortaya koydu.

Bu etkinliği ilginç kılan şeylerden biri de son iki konuşmacıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nden bu etkinlik için gelen Sabiha Sertel'in torunu ve aynı zamanda gazeteci olan Atiye O'Brien, kendi kişisel tanıklığını da gündeme getiren "Anneannemin Yolculuğu" başlıklı sunumunu gerçekleştirdi. O'Brien sunumunda annesi vesilesiyle tanıdığı Sabiha Sertel'i kendisinin keşfetmesinin hikayesini, bunun zorluklarını ve heyecanını salonla paylaştı. Kendisi için Sabiha Sertel'in fikirlerinin, yaşamının ne ifade ettiğini de dinleyiciler ilk ağızdan dinlemiş oldular. Yine yalnızca bu etkinlik için Macaristan'dan gelen ve Sabiha Sertel'in sürgün yıllarına doğrudan tanıklığı olan Gün Benderli ise "Anılarımdaki Sabiha Hanım" başlığıyla etkinliğe katkı sundu. Gün Benderli, Sabiha Sertel'in hem Paris hem de Budapeşte günlerinde beraberdi. Dolayısıyla Benderli Sertel'in entelektüel duruşu kadar gündelik yaşamına da tanıklık etme şansına sahipti ve bunları katılımcılarla paylaştı.

Bu etkinlikle birlikte birinci ağızdan tanıklıklar dinleyicilerle buluşmuş oldu. Ayrıca akademide Sabiha Sertel literatürünü takip eden ve Sabiha Sertel'in yaşantısını daha tematik düzeyde ele alan çalışmalar ortaya koyulmaya çalışıldı. Dolayısıyla Sabiha Sertel'in entelektüel çabasını anlamaya dönük faaliyetlerin bu etkinlikte yapılan sunumlarla güncelleneceği umut ediliyor. Dahası önümüzdeki günlerde bu etkinlikte yapılan sunumların derleme bir kitapla etkinliğe katılamamış olanlara da ulaştırılması planlanıyor.

ERMENİSTANLI VE TÜRKİYELİ ÖĞRETMENLER BARIŞÇIL BİR PERSPEKTİFTEN ORTAK TARİH DERSLERİ HAZIRLIYOR

7 Nisan 2018 Cumartesi günü Tarih Vakfı'nda İstanbul ve Ankara'dan 27 gencin katılımıyla "Hayalimdeki Tarih Eğitimi" adlı bir etkinlik gerçekleştirildi. Etkinlikte gençler kendilerine verilen süre içerisinde tarih eğitimi ve müfredatına dair sorunları tartışarak sonuçları akran grupları, öğretmenler ve akademisyenlerden oluşan bir topluluğa aktardılar.

FIRAT GÜLLÜ

Hatırlanacağı gibi geçtiğimiz yıl Türkiyeli ve Ermenistanlı öğretmen ve akademisyenler, Tarih Vakfı ve Imagine Center ortaklığıyla yürütülen bir projede bir araya gelerek, Ocak-Mart 2017 tarihleri arasında "Hatırlama ve Unutma Politikaları: Tarihçiler ve Tarih Öğretmenleri Ermenistan-Türkiye İlişkileri Bağlamında Ağ Kuruyor" başlıklı bir proje gerçekleştirmişlerdi. Söz konusu proje kapsamında her iki ülkede ortaöğretim seviyesinde okutulmakta olan ders kitapları taranmış ve düşmanlık yaratıcı, milliyetçi, ayrımcılığa dayalı ve cinsiyetçi anlatılar, imgeler ve kurgular eleştirel bir bakış açısısıyla ortaya konmuştu. Çalışmalar sonrasında hazırlanan rapor ve dikkat edilmesi gereken prensipler Mayıs 2017'de önce İstanbul'da Tarih Vakfı'nda, ardından Yerevan'da uluslararası bir konferansta kamuoyuna sunulmuştu. Bu raporun şu anda Türkçeye ve Ermeniceye çevrilerek yayım hazırlıkları devam ediyor. Raporun İngilizce versiyonu *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation* adlı e-dergide yayımlanmış durumda.[1]

İlk projenin tamamlanmasının ardından yürütülen yayıma hazırlık işleri devam ederken, Türkiyeli ve Ermenistanlı öğretmen ve akademisyenler boş durmadı ve yine Tarih Vakfı-Imagine Center ortaklığıyla bir araya gelerek bu sefer her iki ülkede gençleri birbirine yakınlaştıracak ortak ders modülleri geliştirmeye başladılar. Bu amaçla ilk olarak nisan ayında her iki ülkede öğrenciler ve öğretmenlerle bir araya gelerek "Nasıl bir tarih eğitimi istiyoruz?" sorusu üzerine tartışmalar düzenlendi. Ardından elde edilen sonuçları paylaşmak ve alternatif ders modüllerinin özelliklerinin nasıl olması gerektiği üzerine tartışmak amacıyla her iki ülkeden projenin yürütücüsü olmaya aday öğretmen ve akademisyenler, 11-12 Mayıs tarihlerinde İstanbul'da, Tarih Vakfı'nda bir araya geldiler. Burada yürütülen tartışmalar sonrasında yazılacak ders modüllerinin formatı belirlendi ve üç farklı modül başlığı üzerinde çalışma başlatılmasına karar verildi: Milli Kimliklerin Oluşumda Basın Yayın Faaliyetlerinin Rolü; Türkiye ve Ermenistan'da Kadın Hareketleri ve Feminizmin Gelişimi; Sosyal Hareketler. Ardından bu modülleri kaleme alacak ekiplerde kimlerin yer alacağı belirlendi.

Grupla çalışmalarını sürdürüp belli bir aşamaya getirdikten sonra, bu sefer sonuçların paylaşılması ve grupların birbirlerine geri bildirim verebilmesi amacıyla 3-6 Ağustos tarihlerinde Yerevan'da bir toplantı daha düzenlendi. Bu toplantıda modül yazarları öğretmen, diğer katılımcılar, sırayla öğrenci olarak her üç modülün bir uygulamasını yapma şansına sahip oldular. Üç başlık altında verilen derslerin tamamlanmasıyla modüller üzerine daha net bir fikir sahibi olan proje çalışanları genel bir değerlendirme yaparak, modüllerin güçlü ve geliştirilmesi gereken yanları üzerine birbirlerine geri bildirimde bulundular. Ağustos ve eylül aylarını modüllerin geliştirilmesi için gereken çalışmalara ayıran gruplar 21-22 Eylül tarihlerinde yeniden İstanbul'da bir araya gelerek modüllere son halini vermek için çalışmalar yürüttüler.

Projenin yıl sonuna kadar tamamlanmış olması gerekiyor. Sonraki adım ise her iki ülkeden öğrencilerin ortak atölyelerle bu modülleri uygulaması olabilir.

Aşağıda projenin açılış aşamasında öğrencilerle yapılan ve modüllerin oluşturulmasında önemli bir yeri olan "Hayalimdeki Tarih Eğitimi" başlıklı öğrenci atölyesi raporunu bulabilirsiniz.

HAYALİMDEKİ TARİH EĞİTİMİ

7 Nisan 2018 Cumartesi günü Tarih Vakfı'nda İstanbul ve Ankara'dan 16-18 yaş aralığından 27 gencin katılımıyla "Hayalimdeki Tarih Eğitimi" adlı bir etkinlik gerçekleştirildi. Etkinlikte gençler kendilerine verilen süre içerisinde aşağıdaki başlıklar üzerine tartışarak ulaştıkları sonuçları akran grupları, öğretmenler ve akademisyenlerden oluşan bir topluluğa aktardılar.

1. Okullarda okutulan tarih dersinin amacı nedir? Ne olmalıdır? Bu dersin zorunlu mu seçmeli mi olmasını daha doğru buluyorsunuz?

Gençler şu anki haliyle tarih derslerinin, devletin vatandaşlarını kendi doğruları çerçevesinde eğitmesi amacına hizmet ettiği görüşündeler. Bu yüzden derslerin içeriği tek taraflı bir yaklaşımla hazırlanıyor ve resmi yaklaşımı öğrencilere dayatmak amacı güdülüyor. Oysa gençler tarih derslerinin bu şekilde yapılandırılmasından memnun değiller. Katılımcıların tümü tarih derslerinin okullarda zorunlu olarak okutulmasından yana. Yaşadıkları dönemi çok

daha iyi anlayabilmek için tarih bilgisine ihtiyaçları olduğunu düşünüyorlar. 21. yüzyılda yaşayan bireyler olarak tarih bilincine sahip olmayı önemsiyorlar. Ancak şimdiki haliyle bu dersi fazla Türkiye merkezli buluyorlar. Ütopyalarındaki eğitimin küresel bir yaklaşımla "insanlık tarihi"ne mercek altın alacak bir yaklaşımdan yana olacağını düşünüyorlar. Farklı fikirlere, farklı tarih yaklaşımlarına açık bir dersten yanalar. Okullarda sadece resmi görüşle karşılaşmaktansa farklı fikirlerle tanışmayı ve kendi fikirlerini kendileri oluşturabilme özgürlüğüne sahip olmayı istiyorlar.

2. Okullarınızda dersler işlenirken hangi yöntemler ve materyaller kullanılıyor? Hangileri kullanılmalı?

Katılımcıların tespitine göre şu anda uygulanan haliyle tarih dersleri genelde öğretmenlerin aktif olduğu, konuştuğu ve öğrencilerin dinlediği bir yapıya sahip. Buna zaman zaman sınıf tartışması boyutu eklenmiyor ya da soru cevap yöntemi devreye giriyor. Bazı okullarda öğretmenler grup çalışmaları, öğrenci sunumları, gezi ve projeler türünden yöntemleri de dersin akışı içerisine yerleştirme taraftarı olmuşlar. Belgesel izletmek de öğretmenlerin sık başvurduğu bir yöntem.

Diğer yanda katılımcılar daha çok öğrencilerin aktif olduğu bir yaklaşımdan yana. Öğretmenin yönlendiren, yol gösteren, öğrencilerin yapmasına izin veren ama gerektiğinde devreye girerek eksik noktaları tamamlayan bir anlayışla çalışmasının daha yararlı olacağı görüşündeler. Akran gruplarının birlikte çalıştığı, birbirlerine öğrettiği ve geri bildirim verdiği, üretime temel alan çalışmaların öğrenmeyi pozitif yönde desteklediğini savunuyorlar. Araştırma alışkanlığı edinmenin ve araştırmayı teşvik eden bir sistem içinde çalışmanın önemine inanıyorlar. Bu anlamda kaynaklara ulaşmanın ve farklı tür ve yaklaşımdan kaynak kullanmanın önemli bir avantaj olacağı fikrindeler. Bilgiyi tekelinde bulunduran otoriter figürün kendilerine doğruyu ya da yanlışı dayatmasından memnun değiller. Farklı kaynaklarla çalışarak kendi fikirlerini oluşturmak istiyorlar. Çoğulcu bir sınıf ortamı talep ediyor ve farklı fikirlerin kendilerini zenginleştireceğini düşünüyorlar.

Öğrencilerin muzdarip olduğu konulardan birisi de derslerin sınıf içerisine sıkışıp kalması. Kitabi bilgilerden ziyade hayat içerisinde tamamlanan eğitim süreçlerinden yanalar. Gezi ve projeler aracılığıyla sınıfın dışına çıkılması gerektiğini düşünüyorlar. Ayrıca derslerin sadece bilişsel süreçlere hizmet etmesinden memnun değiller. Edebiyat ya da sinema gibi sanatlardan yardım alınmasını, dramatizasyon yöntemlerinin kullanılmasını tarihi daha derinlikli ele almak açısından yararlı buluyorlar.

3. Dört yıllık tarih müfredatını nasıl buluyorsunuz? Nasıl olmasını isterdiniz?

Öğrenciler öncelikle konuların çok yoğun olduğunu ama derse ayrılan sürenin yetersiz olduğunu düşünüyorlar. Bu dersin zorunlu olmasını ve haftalık saat sayısının ikiden dörde çıkmasını talep ediyorlar. Ancak tartışma ve sorgulamaya yeterli zaman ayrılırsa ezberden uzak, öğrenmeye dayalı bir ders olabileceğine inanıyorlar.

Bunun dışında katılımcılar dört yıllık müfredatın Türk-İslam tarihini odak noktası haline getirilmesinden memnun değiller. Dünya tarihine ve insanlığın tarih içindeki gelişimine çok daha fazla yer ayrılmasını talep ediyorlar. Olabildiğince karşılaştırmalı bir yaklaşımdan yanalar. Siyasi tarihe fazlasıyla vurgu yapılıyor olması onları tatmin etmiyor. Sosyal tarihe, kültür ve düşünce tarihine de yer ayrılmasını talep ediyorlar.

Katılımcılar eğitim programlarının ana felsefesini ortaya koyan yazılardan edindikleri izlenimin uygulamalarca desteklenmediği görüşündeler. Bu konuda önemli bir örneğin ölçme-değerlendirme yaklaşımında yaşandığını düşünüyorlar. Tarihte yorumun ön planda olduğu ve tek bir doğrunun olamayacağı tespitine rağmen özellikle ulusal sınavlarda çoktan seçmeli ve ezber bilgilerin kazanılıp kazanılmadığını ölçen sınavlar yapılmasını tutarsızlık olarak görüyorlar. Çoğulculuğu esas alan ve fikir farklılıklarını göz ardı etmeyen bir ölçme-değerlendirme sisteminin yaratılmasının önemli olduğunu düşünüyorlar.

4. Ders kitaplarını incelediğinizde tarih eğitimini desteklediğini düşünüyor musunuz?

Katılımcıların örnek ders kitaplarını inceleyerek vardıkları sonuçlara göre tarih ders kitaplarının en önemli sorunu tek taraflı bir dil ve farklılıkların varlığına izin vermeyen bir söylem barındırıyor olması. Bununla bağlantılı olarak kitaplar yeterli kaynak çeşitliliğini içermiyor. Farklı fikirlerin bir arada sunumu yeterli değil.

Tasarım açısından bakıldığında bu kitapların çok cezbedici olmadığı düşünülüyor. Uzun metinler yanında çeşitli görsellere de yer verilmiyor ama bunlar anlatımı yeterince desteklemiyor, anlatımı yeni bir boyut katmıyor ya da öğrencilerin yeni sorular sormasına neden olmuyor. Katılımcılara göre kitaplar kullanışlı değil. Daha yol gösterici, kolaylaştırıcı tasarım öğelerine yer verilebileceği düşünülüyor. Monoton ve yorucu bulunuyor. Öğrenciyi tartışmaya, sorgulamaya teşvik etmeyi değil, tek yanlı bilgi aktarımını sağlayacak şekilde düzenlenmişler. Öğrenciler bunun yerine daha iyi tasarlanmış, dünya ve insanlık tarihiyle ilgili daha fazla konu içeren, sosyal ve kültürel tarihe daha fazla vurgu yapan hatta dört yıl boyunca kullanılabilecek şekilde tasarlanmış bir kitabı tercih edeceklerini belirttiler.

DİPNOT

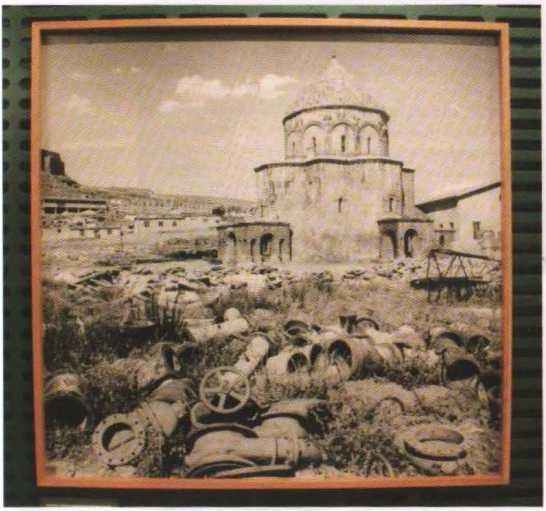
1 http://caucasusedition.net/wp-content/uploads/2017/06/Tarih-Vakfi-and-Imagine-Final-Papers-June-20.pdf

ANAMED'DE SERGİ:

YİTİK İMPARATORLUĞU RESMETMEK

"Yitik İmparatorluğu Resmetmek: İtalyan Merceğinden Anadolu'daki Bizans Sanatı, 1960-2000" isimli sergide, 1996 yılında kurulmuş ve 35 binin üzerinde görsel malzemeye sahip Roma Sapienza Üniversitesi Bizans Sanatı Tarihi Dokümantasyon Merkezi'nin malzemeleri ilk kez izleyicilere sunuluyor.

Havariler Kilisesi (günümüzde Kümbet Camii), Kars, 1966-67. Güneybatı'dan görünüm.

BERAT SEÇKİN DEMİROK

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde 1 Haziran'da, Roma'daki Sapienza Üniversitesi işbirliğiyle küratörlüğünü Livia Bevialcqua, Giovanni Gasbarri ve ANAMED'den Şeyda Çetin'in üstlendiği bir sergi açıldı.

Tam adı "Yitik İmparatorluğu Resmetmek: İtalyan Merceğinden Anadolu'daki Bizans Sanatı, 1960-2000" olan sergide, 1996 yılında kurulmuş ve 35 binin üzerinde görsel malzemeye sahip Roma Sapienza Üniversitesi Bizans Sanatı Tarihi Dokümantasyon Merkezi'nin malzemeleri ilk kez izleyicilere sunuluyor. Sapienza Üniversitesi ve İtalya Ulusal Araştırma Kurulu tarafından finanse edilen, 1966 yılında sanat tarihçileri Géza de Francovich ile Fernanda De' Maffei tarafından Güney ve Doğu Anadolu'ya yapılarak başlatılan ve Bizans İmparatorluğu'nun izlerinin arandığı geziler sonucu elde edilen malzemeler, dört bölüme ayrılarak sergileniyor. Türkiye'nin doğusu; Likya; Mezopotamya ve Tür Abdin ile Kilikya ve Isauria'dan oluşan bu bölümlerde Ahtamar Adası'ndaki Kutsal Haç Kilisesi'nin 1967 yılındaki durumundan Dara Antik Kenti'nin 1983 yılındaki durumuna; Patara Antik Kenti'nin 1975 yılındaki durumundan Alahan Manastırı'nın 1989 yılındaki durumuna kadar çeşitli yerler hakkında İtalyan sanat tarihçilerinin gözünden detaylı görüntüler görmek ve fikirler edinmek mümkün.

Bu görüntülerden birinde, Van'da bulunan Eçmiyadzin Kilisesi'nin 1967 yılında samanlık olarak kullanıldığı görülüyor

Türkiye'nin doğusuna yapılan ve Kars'tan Van'a 24 noktanın ziyaret edildiği gezilerde, önceden bölgeye uğrayanların aksine bölge hakkında yayınların yapıldığı da sergide verilen bilgiler arasında. Sergilenen kısımlar arasında en büyük pay Türkiye'nin doğusuna ait.

1975 yazında, Fernanda De' Maffei ve öğrencileri tarafından Likya'ya yapılan ve 16 noktanın ziyaret edildiği ikinci gezide, bölgeye yapılan önceki gezilerden farklı olarak Bizans anıtlarının ve Bizans'ın sanatsal kültürünün peşine düşülmüş. Sergide bu bölümünde görülen Bizans yapılarının çoğu ilk defa; sanat tarihçileri Claudia Barsanti, Marina Falla, Giancludio Macchiarella ve mimar Roberto Natalucci'den oluşan ekibin Bizans yapılarının Orta Çağ evrelerine odaklanarak gerçekleştirdiği bu gezide incelenmiş. Bu kısımdaki görüntüler arasında Demre'deki Aziz Nikolaos Kilisesi de görülebilir.

1983 yılında başlatılan ve 1988 yılına kadar devamı eden Mezopotamya ve Tür Abdin gezilerinde, Kapadokya'dan Gaziantep'e uzanan geniş bir alanda 19 nokta ziyaret edilmiş ve Bizans İmparatorluğunun doğu sınırları ile Tür Abdin manastırlar bölgesini gözlemlemek amaçlanmış. Bu gezinin önceden bölgeye yapılan gezilerden farkı ise, antik manastırların bölgenin sosyal ve dini yaşamında hâlâ üstlenmekte olduğu rolün görülmesi ve aktarılması olmuş.

Fotoğrafların birinde, bölgeye giden ekipten Fernanda De' Maffei ile Antonio Iacobini, 1983 yılında bir Renault Toros'un içinde Güneydoğu Anadolu'da yol alırken görülüyorlarken, bir diğerindeyse aynı sene Antonio Iacobini, Deyrülzafaran Manastırı rahibiyle görüntülenmiş.

1989 ve 1990'ların başlarında Kilikya ve Isauria bölgelerine yapılan geziler, Fernanda De' Maffei tarafından Anadolu'ya gerçekleştirilen son geziler olmuş ve Sapienza sanat tarihçilerinin ilgisi sonrasında İstanbul ve İtalya'ya odaklanmış.

Sergi'nin bu bölümünde de, Korykos Antik Kenti'nden Uzuncaburç'ta kilim dokuyan kadınlara kadar, sunuları malzemenin yelpazesinin geniş olduğu görülüyor.

Sergi, 31 Aralık 2018 tarihine kadar ANAMED Kemerli Galeri'de görülebilir.

Not: Toplumsal Tarih'in Haziran 2018 sayısında yayımlanan "Bizans'ta Zaman Kavramı" başlıklı haberle ilgili, şu ibarelerin düzeltilmesi söz konusudur:

1. "Kâinatı yutan salyangoz" ifadesi yerine "zamanın sonunu betimleyen fresk" ifadesi uygundur.
2. "Pachymeres'de Antik döneme ait yer isimleri" ifadesi yerine "Pachymeres'de Antik döneme ait ay isimleri" ifadesi uygundur.
3. "Kilise tarihçisi olan Pachymeres" yerine "Ruhban sınıfa mensup bir tarihçi olan Pachymeres" ifadesi uygundur.

Dr. Siren Çelikle bilgilendirmeleri için teşekkür eder, bilginize sunarız

SINIRLI SAYIDA KONTENJANI KAÇIRMAYIN!

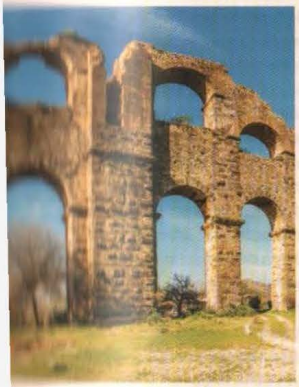
ANTALYA'NIN TARİHİNİ AKMED İLE KEŞFEDİN 2018

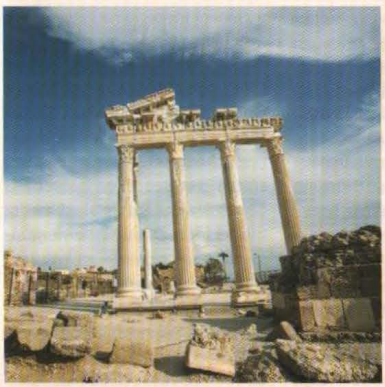
ANTALYA TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE ARKEOLOJİSİ SERTİFİKA PROGRAMI BAŞLIYOR!

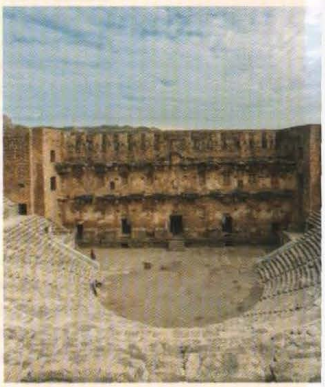
3 KASIM - 1 ARALIK 2018

(Sadece cumartesi günleri)

Sizleri bildiğiniz Antalya'yı bilmediğiniz yönleriyle tanımaya davet ediyoruz. Antalya ve yakın çevresinin tarihini, arkeolojisini ve kültürel mirasını yakından tanıyacak ve yepyeni bir bakış açısına sahip olacaksınız.

AKMED
KOÇ ÜNİVERSİTESİ
Suna & İnan Kıraç
Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Merkezi

Barbaros Mahallesi Kocatepe Sokak No:22
Kaleiçi, 07100 - ANTALYA
T: 0 242 243 42 74 F: 0 242 243 80 13
akmed@ku.edu.tr
Detaylı kayıt ve bilgi için: akmed.ku.edu.tr

NİKÂHA İTİRAZ: "ONLAR SÜT KARDEŞLERİDİR"

ABDULLAH SAYDAM

İslâm hukukuna göre bir kadının, çocuğu olmayan bir erkek ya da kız çocuğunu emzirmesi halinde, süt anne ile süt çocuk arasında evlenmelerle ilgili olarak sonsuza kadar devam eden bir yasaklama söz konusudur: Aynı kadından süt emen çocuklar kardeş sayıldıklarından birbirleriyle evlenmeleri mümkün değildir. Osmanlı hukukunun süt kardeşliği ile ilgili hükümlerinin bazen yuva yıkmak, çıkar elde etmek, kendi evlenemediği kızı başkasına da yâr etmemek amaçlarına dayanak oluşturulmasına çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte nikâh iptali ancak hâkim kararıyla mümkün olabilmektedir.

Samaruksa-i Sagir Trabzon'a bağlı küçük bir köydür. Bu köyden olan Hatice bintı Mustafa adlı kadın, Hacı oğlu Ahmet aleyhinde Trabzon Şer'iye Mahkemesi'nde davacı olmuştur. Mahkeme kaydında bir tarih yer almamaktadır. Bu kararın hemen üzerindeki kayıtlar 1248 – 1249 (1832-1833) yıllarına ait. Dolayısıyla dava tarihinin bu yıllar arasında olduğu anlaşılmaktadır.[1] Hatice'nin açtığı davanın konusu oldukça ilginçtir. İddiasına göre dava tarihinden üç yıl önce davalı Ahmet, kızı Hafize'yi oğlu Osman'a nikâhlamıştır. Fakat Hafize ile Osman süt kardeşlerdir (redâen karındaş). Bundan dolayı Hafize'nin mahkemeden talebi, ikisinin birbirlerinden ayrılmalarıdır. Hafize'nin talebine dayanak oluşturan anlayış pek çok fıkıh kitabında yer alan bir yasaklamaya dayanmaktadır. Süt kardeşlerin birbirleriyle evlenmeleri sonsuza dek yasaktır. Buna ilişkin bir fetva şöyledir: "Doğru sözlü olduğu bilinen Zeyneb, ben kızım Hind ile Zeyd'i emzirme çağlarında emzirdim dese Zeyd'ın Hind ile evlenmesi câiz olmaz."[2] Ancak Hafize bu iddiasını ıspat edemediğinden mahkeme, Hafize'nin Osman'ın nikâhlısı olduğuna karar vermiştir. Fetvada annenin beyanı yeterli görüldüğü halde kadı Hafize'nin iddiasını yeterli görmemiştir. Çünkü kızın nikâhlı kaldığı süre dikkate alındığında Hafize'nin doğru söyleyip söylemediği hususunda şüphe oluşmuştur.

Bu dikkat çekici davayı tahlil ettiğimizde Hatice, kızının nikâhlanmasının üzerinden üç yıl geçtikten sonra itiraz etmektedir. Kendi çocuğunu emzirirken aynı zamanda bir akraba veya komşu çocuğunu emzirdiğini en iyi bilecek kişi kadının bizzat kendisi ve diğer çocuğun annesi olmalıdır. Ancak Hatice oldukça uzun bir zaman dilimi aradan geçtikten sonra mahkemeye dava açarak nikâhın iptal edilmesini istemektedir. Davalının köyü yazılmamış ise de muhtemelen aynı köyden veya komşu köyden olduklarını varsayabiliriz. Hatice'nin bu zaman zarfında kızının nikâhından habersiz olması mümkün müdür? Ahmet kimdir ve oğlu Osman'a Hafize'yi, onun annesinin bile haberi olmayacak biçimde nikâhlayabilir mi? Hatice'nin bu olaydan haberi varsa epeyce bir zaman sonra niçin nikâha itiraz etmektedir?

Öncelikle olayı hukuki açıdan değerlendirelim: İslâm hukukuna göre bir kadının, çocuğu olmayan bir erkek ya da kız çocuğunu emzirmesi halinde, süt anne ile süt çocuk arasında evlenmelerle ilgili olarak sonsuza kadar devam eden bir yasaklama söz konusudur. Meselâ, aynı zaman sürecinde süt emen çocuklar kardeş sayıldıklarından birbirleriyle evlenmeleri mümkün değildir.[3] Süt emme ile ilgili süre çocuğun doğumdan sonraki ilk 30 ayı için söz konusudur. Otuz ayı aştıktan sonraki zamanda süt emse bile iki çocuk arasında bu türden bir hısımlık oluşmaz.[4] Süt kardeş çocukları ve torunları da ebedi olarak birbirlerine haramdır. İki kardeşten sadece biri süt emmiş ise diğeri ile ilgili herhangi bir haramlık sözkonusu değildir. Böyle bir kardeşliğin kesin delil ve itiraf ile ispatlanması gerekir. Şüphe, süt kardeşliğine neden oluşturmaz. Süt kardeşliği ile ilgili hükümler nikâhın haram olması ile ilgili olup miras, nafaka ve nesep gibi konularla bağlantısı yoktur. Evlilik sırasında taraflar süt emmekten kaynaklanan haramlık durumunu bilmiyorlarsa, bunu öğrendiklerinde derhal nikâhın feshedilmesi icap etmektedir. Çünkü nikâh için gereken şartlara aykırı bir durum söz konusudur. Sahih olmayan bir nikâh fasit olur. Bununla birlikte nikâh iptali

ancak hâkim kararıyla mümkün olabilmektedir.[5]

Fıkıh kitaplarında süt kardeşliğinin şüphesiz, delillere dayalı ve şahitlerin ifadesi ile ispatlanması gerektiğine dikkat çekilmekte, bir ailenin yuvasını dağıtmak üzere böyle bir iddianın kasten ileri sürülmesinin yanlış olacağı, bu durumda hâkimin iddiayı reddetmesi gerektiği yazılıdır. Yukarıda verdiğimiz örnekte de kadı, davacı Hatice'nin iddiasını ispatlayamaması üzerine Hafize ile Osman'ın nikâhının devam ettiğine karar vermiştir. Şayet böyle bir durum yoksa Hatice niçin dava açma yolunu seçmiştir? Akla gelen ilk ihtimal iki aile arasında sonradan ortaya çıkan anlaşmazlıktır. Hatice kızının ayrılmasını istemektedir fakat bunu boşanma davası açmak ya da başka yollara başvurmak yerine muhtemelen en kolayına gelen iddiayı öne sürerek gerçekleştirmek istemiştir. Ancak bunu başaramamıştır. Belki kızı da ayrılmak istememektedir.

Zor olsa da bir ihtimal Hatice'nin haberi olmadan kızı nikâhlanmış olabilir mi? Özellikle o dönemlerde yer yer başvurulan bir uygulama, küçük yaştaki akraba veya komşu çocuklarının nikâhlarının kıyılması, büyüdüklerinde ise düğünlerinin yapılmasıdır. Nikah mahkemede olabileceği gibi İslami unsurlar yerine getirilmek üzere aile arasında da gerçekleştirilebilmekteydi.[6] Böyle bir yola gidilmesinin çeşitli sebepleri vardı: Akrabalık kurulması veya mevcut akrabalığın devam ettirilmesi, servetin parçalanmaması, ortalama ömrün 40 yılları civarında olduğu bu tarihlerde çocuğu nikâhlayarak bir çeşit koruma altına alma arzusu gibi. Özellikle hüküm konusu önemliydi. Çünkü böylelikle bilhassa kız çocuğu, gelini olduğu ailenin de evladı olmakta, onun yetim veya öksüz kalması halinde oğlanın ailesi kendisine sahip çıkmaktaydı.

Davaya dönecek olursak, Hafize bizzat davacı olmadığına göre henüz bulûğa ermemiş demektir. Hafize'nin velisinin kim olduğu kararda yazılı değil. Teorik olarak dava açabildiğine göre veli anne olabilir. Bu durumda babası vefat etmiş olmalıdır. O zaman Hatice'nin bilgisi dışında kocası veya kocasının bir akrabası mı nikâh kıydırdı sorusu akla gelebilmektedir. Hukuken küçük çocuğun nikâhının kıyılmasını velâyeten sağlayan baba veya babanın babası değil ise, çocuğun bulûğa erdikten sonra bu nikâhı feshettirme hakkı bulunmaktadır.[7] Hatice beklemediğine göre belki de ölen kocası ya da onun babası, anneye haber vermeden kızının nikâhını kıydırmış demektir. Bundan dolayı nikâhın iptali için kızı bulûğa erse de dava açılamayacağından ötürü süt kardeşliği iddiasıyla mahkemeye başvurmuştur denilebilir.

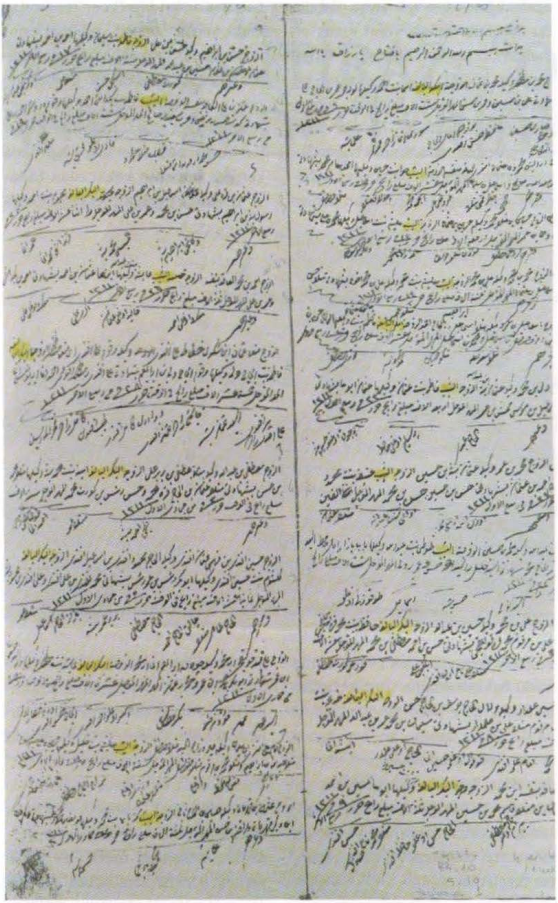
Düğün alayının çeyiz ve hediyeler taşıması

http://yedikita.com.tr

Hafize bu evliliğe mecbur ve mahkûmdur denilebilir mi? Buna cevap vermek için Hafize'nin nikâhını kimin kıydırdığı sorusu önemlidir. Şayet baba veya babanın babası ise bu nikâh sahihtir ve uyulması gereken hukuki bir işlemdir. Ancak ileride Hafize anlaşamamak, geçinememek gerekçesiyle Osman ile de anlaşarak *muhâlaa* (hul') denilen yol ile boşanma davası açabilir. Nikâh ancak bu şekilde sonlandırılabilir.[8]

Hatice'nin açtığı davanın benzerleri de bulunmaktadır. Örneğin Trabzon'un Büyük Liman nahiyesine bağlı Doğanlı köyünden Çepnioğlu Memiş bin Hüseyin tarafından böyle bir dava açılmıştır. Davalı Şarlı köyünden Kethüdaoğlu Hasan olup babası Osman bin Ömer tarafından mahkemede temsil edilmektedir. Dava konusu şöyledir: Memiş muhakeme tarihinden (9 Muharrem 1251 / 27 Mayıs 1835) 23 ay önce, Hafız Ahmed'in kızı Havva ile şahitler huzurunda evlenmiş olup buna karşılık Hasan'ın vekili olan babası Osman, Tirebolu mahkemesine müracaat ederek kendisi aleyhinde dava açmıştır. O yargılama sırasında Havva da mahkemede hazır bulunmaktadır. Osman, "Havva on altı seneden beri oğlumun nikâhlısıdır" diye iddiada bulunmuş ve bunu da delillerle ispat etmiştir. Tirebolu Mahkemesi de bu yolda karar vermiştir. Anlaşıldığı üzere "bir nikâh varken ikincisi caiz olmaz" hükmü gereğince Memiş ile Havva böylece birbirlerinden mahkeme kararıyla ayrılmak durumunda kalmışlardır. Havva bu nikâhı bilmiyor muydu? On altı yıl boyunca bundan söz edilmemiş olması hayatın akışına uygun görülmemektedir. Öyleyken Memiş ile niçin ve nasıl evlenmiş? Akrabalar, komşular kimse meseleyi dile getirmemiş mi? Bu soruların cevabı ne yazık ki mahkeme tutanağında yer almamaktadır.

Tirebolu'da mahkeme karar vermiş iken Memiş Trabzon'da niçin dava açmaktadır? Çünkü buradaki davayı, Hafize'nınki gibi süt kardeşliği iddiasına dayandırmaktaydı. Hâlbuki Tirebolu'da dava "bir nikâh varken üzerine ikinci nikâhın kıyılamayacağı" hükmüne dayalıydı. Hasan ile

Trabzon Şer'iye sicillerinde yer alan nikah kayıtlarından bir örnek

TSS. 1946. s. 216 3:11

Havva'nın evlenmesini engellemek isteyen Memiş, onların süt kardeşi olduklarını ileri sürmekteydi. Mahkeme "birinci nikâh varken ikincisinin bâtıl olduğunu dikkate almak"la birlikte, şimdi ortaya çıkan süt kardeşliği konusunun incelenmesi gerektiğine karar verdi. Zira böyle bir şey varsa zaten ilk nikâh geçersiz ve yok hükmünde olacaktır. Memiş de buna güvenmektedir. Mahkemeye şahit olarak çağrılan Kızılüzüm Köyü sakinlerinden Sağıroğlu Molla Ali konu hakkında şunları söylemiştir: "İki yüz otuz dört tarihinde bir Cuma günü işbu Osman'ın oğlu Hasan'ı üç ay on sekiz günlük iken Şarlı karyesinden Kethüdaoğlu Hafız'ın zevcesi Fatma dört buçuk aylık kızı Havva ile beraber ikisini bir kucakta irdâ'a eylediğini gördüm." Benzer ifadeyi Korkudan Köyü'nden Mahmud adlı bir başka şahit de dile getirmiştir.

Şahitlerin ifadeleri kadıya inandırıcı gelmedi. Karar metnine göre şahitlerin köyleri Havva'nın evine üçer dörder saat mesafede olup aileye yabancı kimselerdir. Onların, çocukların doğum tarihlerini, süt emme sırasında yaşlarını bilmeleri mümkün görülmemektedir. Ayrıca mahkemede hazır bulunan Havva'yı da tanımamışlardır. Bunun üzerine kadı verilen ifadelerden şüphe duyarak şahitleri hem gizli hem de açıktan araştırdığında, bunların âdil kimseler olmadıkları, şahıtlıklerinin garez ve husumetten kaynaklandığını öğrenerek verdikleri ifadeyi makbul bulmamış ve Havva'nın Hasan'ın nikâhında olmaya devam ettiğine karar vermiş.

Şer'iye sicilindeki kararın altında şöyle bir şerh yer almaktadır: "İşbu ilâmda isimleri mestûr olan şâhidlerden başka Karabıçakoğlu Ali ve Çubukoğlu ve Molla Keleş nâm kimesneler huzur-u şer'de şahâdet eylediler ise de şer'an şahâdetleri makbûle olmayub reddolundukları işbu mahalle kayd olundu. Fî tarihü'l-mezbûr."[9] Bu kişilerin açıkça yalancı şahıtlık yaparak yargı mekanizmasını yanıltmaya çalıştıkları görülmektedir. Esasında böyle davranışlar İslâm muhakeme hukukuna aykırı olup suç teşkil etmekte ise de kadı tarafından haklarında herhangi bir işlem yapılmadığı anlaşılmaktadır. En azından sicile işlenen bir yaptırım bulunmamaktadır. Muhtemelen kadı sözlü olarak uyarmış hatta azarlamış olabilir.

Görüldüğü üzere davacı Memiş, bir süre karı koca hayatı yaşadığı Havva'ya yeniden kavuşmak için "süt kardeşliği" gerekçesine sığınmış, birtakım şahıtlerle bunu ispatlamaya çalışmıştır. Ancak yargılama sürecinde ilk şahitlerin kabul edilmemesi üzerine üç yeni şahit göstermiş fakat mahkeme bunları da kabul etmemiştir. Böylelikle aslında hukuken caiz olmayan bir nikâha bağlı olarak iki yıla yakın birlikte yaşayan Havva ile Memiş, daha önce bir nikâhın varlığının ispatlanması ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Hasan ile Havva'nın on altı yıldan beri nikâhlı olması küçük yaşlarda kıyılan bir nikâhın varlığını göstermektedir.

İki yıl birlikte yuva kurmuş olan Memiş ile Hasan'ın bundan sonraki hayatı zor geçmiş olmalıdır. Havva, Memiş ile evli olmaktan mutlu ise Hasan'ı koca olarak nasıl kabul edecektir? Aynı şekilde Hasan da kendisini benimsemediği anlaşılan Havva ile nasıl bir yuva kuracaktır? Bir nikâh varsa da neden talâk yoluna giderek bu evlilikten vazgeçmek yerine, Memiş ile onun ayrılması için çaba göstermiştir. Memiş ile evlenmeden önce bu mahkeme süreci yürütülse konu anlaşılabilir fakat iki

yıllık evlilikten sonra böyle bir sonuç elde edilmesi muhtemelen üç taraf için de, aileler ve akrabalar da dâhil edildiğinde çok sayıda insan için de, derin ve yaralayıcı sonuçlar doğurmuş olmalıdır. Ancak mahkeme tutanakları bize bu konuda daha fazla bir şey anlatmamaktadır.[10]

Süt emzirme ile ilgili ortaya çıkan şer'i yasak, sadece süt annenin çocuklarıyla ilgili değildir. Önce Trabzon mahkemesine intikal eden bir davayı tahlil edelim, sonra İslâm hukukunun bu hususta ki hükümlerine bakalım. Davacı Hayire binti Mustafa adlı kadındır. Bizzat mahkemede hazır olmasına karşın vekili sıfatıyla kocası Molla Ahmed mahkemede kendisini temsil etmektedir. Mahkemede tahminen 11 yaşlarında olan ve Hayire'nin eski kocasından olma kızı Havva binti Süleyman da bulunmaktadır. Hayire, mahkemede hazır bulundurulmasını sağladığı Köseliioğlu Hasan bin Ömer adlı şahıstan davacıdır. Hasan'ın, küçük yaştaki kızını kandırarak, sahih olmayan bir vekâletle nikâh kıydırmak yoluna gitmiştir. Bu yüzden söz konusu nikâhın fasit olduğuna dair karar verilmesini talep etmektedir.

Hasan ise cevabında; Havva'nın amcası ve en yakın velisi olup İstanbul'da bulunan Mehmed Yuzbaşı bin Köşelioğlu Ali'nin velayeten, bundan dokuz ay önce İstanbul'daki Selimiye Kışlasında ve Müslümanlar huzurunda yeğenini kendisine nikâhladığını, bundan on gün önce de Havva'nın 'bâliğa oldum' diyerek söz konusu nikâhı kabul ettiğini söylemiştir. Ancak Havva'da bulûğ alameti olmadığını komşuları mahkemeye iletmiştir. Kadı, Havva'nın fiziki görünümünün de bulûğ çağına eriştiğini gösterir bulunamıştır. Öte yandan davacı vekili olan Molla Ahmet, İstanbul'da kayıtlı söylenen nikâhın gerçek dışı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca davacı tarafı Hasan'ın kız kardeşi Selime'nin, Havva'yı emzirdiğini belirterek nikâhın iptalini istemiştir. Kayıtlara göre Hasan da bu hususu araştırmış ve doğru olduğunu mahkemede kabul ve itiraf etmiştir. Sonuçta mahkeme, "kız kardeşinin emzirdiği Havva ile evlenemeyeceği"ni, kızın mahremi olduğunu Hasan'a izah ederek davayı sonuçlandırmıştır.[11]

Davacı, davayı "süt hısımlığı"na dayandırarak kazanmıştır. İslâm hukukuna göre nesep yanı doğum dolayısıyla oluşan kan akrabalığı ile evlilik (sıhriyet) sebebiyle oluşan hısımlığın doğurduğu evlenme yasağı süt hısımlığı için de geçerlidir. Yalnız süt hısımlığı, süt emenin sadece kendisini bağlarken, emziren tarafın bütün yakınlarıyla ilgili mahremiyet oluşturmaktadır. Fıkıhtaki ifadesiyle "Emenin emzirene nefsi haram, emzirenin emene külli haram"dır.[12] Bu yüzden kadı, Havva'yı emziren Selime'nin erkek kardeşi olduğundan dolayı Hasan'ın onunla nikâh kıydırmasının söz konusu olamayacağına karar vermiştir.

Osmanlı hukuku bulûğa ermemiş çocukların nikâhlarının velilerinin izinleriyle gerçekleştirilmesine cevaz vermektedir. Velinin, küçük yaştaki çocuğu evlendirme yetkisi bir hâkimiyet hakkı olmayıp, küçüğün korunmasına yönelik bir himaye görevidir.

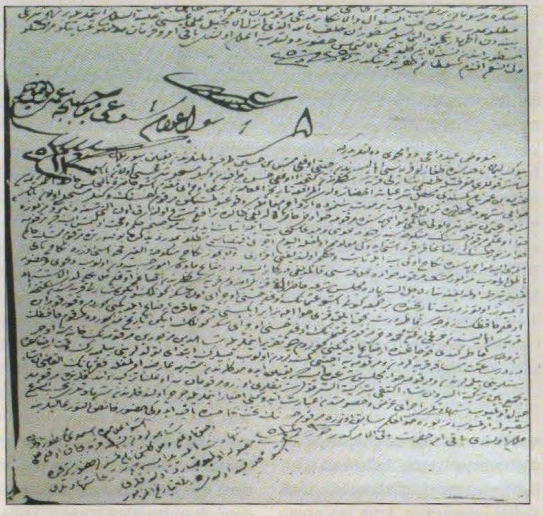
Hukuki uygulamanın anlaşılabilmesi için iki noktayı daha açıklığa kavuşturmaya gerek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Hasan'ın nikâh akdini savunurken, kızın amcasının *en yakın veli* (veli-yi akreb) sıfatıyla nikâha onay verdiğini iddia etmesidir. Osmanlı hukuku bulûğa ermemiş çocukların nikâhlarının velilerinin izinleriyle gerçekleştirilmesine cevaz vermektedir.[13] Velinin, küçük yaştaki çocuğu evlendirme yetkisi bir hâkimiyet hakkı olmayıp, küçüğün korunmasına yönelik bir himaye görevidir. Şüphesiz bu hakka sahip olan veli, kendi çıkarı için değil, çocuğun menfaatine uygun olarak hareket etmek zorundadır. Osmanlı hukukunda velâyet baba tarafından yürütülmektedir. Çocuğun öncelikli velisi babasıdır, sonra babanın babası olan dedesi gelir. Bunlar *veli-yi mücbir* olarak anılmakta ve çocuk hakkında verdikleri kararlar yaptırım gücüne sahiptir. Baba veya dede yoksa çocuğun en yakın velisi sırasıyla anne baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların oğulları, ana baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların oğullarıdır. Davalı Hasan'ın en yakın veli olarak İstanbul'daki amcanın nikâha izin verdiğini iddia etmesi bu yüzdendir. Ancak bu gruptakilerin çocuk hakkında verdikleri kararlar sınırlı derecede yaptırıma sahiptir. Örneğin, çocuğu nikâhlayan bu tür velilerden biri ise çocuk bulûğa erdikten hemen sonra, nikâhın feshini mahkemeden talep etmektedir. Şayet nikâha dair bilgisi yoksa bunu öğrenir öğrenmez iptal talebinde bulunabilir. Mahkeme de başkaca bir delile dayanmaksızın nikâhı fesheder. Ancak bulûğa eren çocuk nikâhı kabul ederse veya hakkında bilgi sahibi olduğu halde itiraz etmezse bu nikâh geçerli olur. Nitekim Hasan'ın "Bundan on gün mukaddem merkûme (Havva) 'bâliğa oldum' deyu itirafına binâen" kıyılan nikâhı kabul ettiğini iddia etmişti. Ancak bulûğ söz konusu olmadığından bu iddia dayanaksız kalmıştır.

Aydınlatılması gereken ikinci nokta *bulûğ* kavramıyla ne anlaşılması gerektiğidir. Zira kayıtlarda göz önünde tutulan esas ölçüt, nikâhı kıyılacak bireylerin "nikâh haddi"na ulaşıp ulaşmadıklarıydı. İslâm hukukçuları bulûğ kavramı konusunda ihtilaflı görüşler ileri sürmüşler ise de bu konudaki genel kabul şöyle özetlenebilir: Bulûğ akıl, ruh ve biyolojik bakımdan belirli özelliklere ulaşmak demektir. Biyolojik bakım-

dan bulûğ erkek çocuğun baba, kızın anne olabilme yeterliliğini kazanmasıdır. Bu özellik kişilerin kendi özel niteliklerine, iklim şartlarına, beslenme alışkanlıklarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak hukukçular objektif şartlar oluşturabilmek için bulûğa erme yaşının alt sınırı olarak erkeklerde 12, kızlarda 9 yaşını tespit etmişlerdir. Burada esas olan erkeğin ihtilam olması, kızın hayız görmesidir. Bu durum dışarıdan kişilerce bilinemeyeceğinden ilgili şahısların beyanlarına itibar edilir. Bununla birlikte çoğu hallerde bu yaş sınırlarının değerlendirmede yetersiz kalması sebebiyle bir üst yaş sınırı da belirlenmekte ve bu yaşa ulaşanların bulûğa erdiklerine hükmedilmektedir. Ebu Hanife'ye göre bu sınır erkeklerde 18, kızlarda 17'dir. Erkek- kız ayrımı yapmaksızın 15 yaşını bulûğun üst sınırı olarak gören hukukçuların sayısı ise bir hayli fazladır.[14]

Trabzon örneğinden hareketle, süt kardeşliği iddiasıyla yargıya taşınan nikâhın iptali veya iptaline yönelik girişimlerin anlatıldığı bu kısa araştırma sonucunda şu tespitleri dile getirebiliriz: Osmanlı hukukunun süt kardeşliği ile ilgili hükümlerinin bazen yuva yıkmak, çıkar elde etmek, kendi evlenemediği kızı başkasına da yâr etmemek amaçlarına dayanak oluşturulmasına çalışıldığı görülmektedir. Seçilmiş üç davadan hareketle yargı nezdindeki uygulamalarda, bu konudaki mahremiyet ilkesine büyük önem verildiği söylenebilir. Bununla birlikte insanların süt hısımlığıyla ilgili mahremiyete verilen önemi suistimal etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bahsedilen davaların hepsinde çocukların küçük yaşta iken nikâhlarının kıyılmış olması dikkat çekmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla yıllar geçtikçe aileler arasındaki anlaşmazlıklar veya aynı kız ile evlenmek isteyen iki erkeğin rekabetinde süt kardeşliği iddiası kullanılarak davaların kazanılmasının tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte taraflar böyle iddialarda bulunsalar

"TŞS, 1963, 14/B. Trabzon'un Büyük Liman nahiyesine bağlı Doğanlı köyünden Çepnioğlu Memiş bin Hüseyin ile evli olan Havva binti Hafız Ahmet'in nikâhlarının, daha önceden Hasan bin Osman ile Havva arasında mevcut ve sahih bir nikâh bulunması sebebiyle geçersiz olduğuna dair Trabzon Şer'iye Mahkemesi kararı.

İşbu ilâm-ı şer'i mucibince amel olunmak deyu yazıldı. Fi 11 M 251.

Ma'rûz-ı abd-i dâi-yi devâmcûy-ı devletleridir ki,

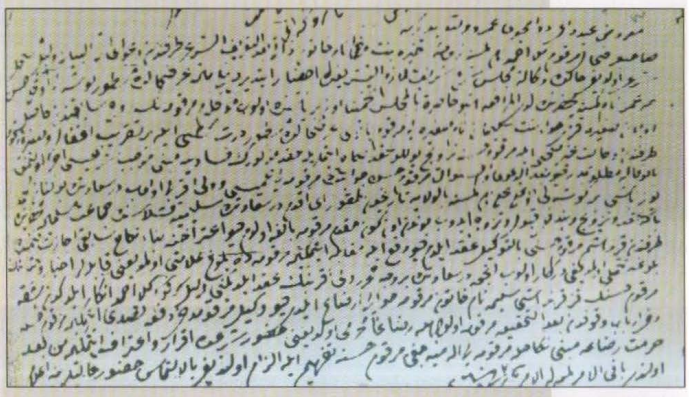
Büyüklıman nahiyesinde Doğanlu karyesi ahalisinden Çepnioğlu Memiş bin Hüseyin taraf-ı devletlerinden ta'yin buyurulan mübâşir kulları ma'rifetiyle hasmı Şarlı karyesi sâkinlerinden Kethüdaoğlu Hasan tarafından vekil-i müseccel-i şer'iyesi olan babası Osman bin Ömer nam kimesneyl mahfel-i şer'îâta ihzâr ve lede'l-murâ'aa tarih-i ilâmdan yigirmi üç ay mukaddem işbu hâziratü'l-bi'l-meclis Hâfız Ahmed kerimesi Havva'yı şuhûd mahzarında tezevvüç idüb bir müddet beynimizde ezvâc muameleşi vuku' bulmuş iken merkum Hasan'ın vekil-i müseccelı olan babası mezbûr Osman benimle Tirebolu hâkimi muvâcehesinde merküme Havva dahi hâzire olduğu halde terâfu'-i şer' olunarak on altı seneden beru mezbüre Havva oğlum merkum Hasan'ın menkûhasıdır deyu dav'a ve müddeâsını beyyine ile isbât idub mucibince hükm ü hüccet olunmuş ise de merküme Havva mezbûr Hasan'ın redâan kız karındaşı idüğü ma'lûmum olmağla el-yevm icrâ-yı iktizâsı matlubumdur dedikde bu surette merkum Memiş'in hâkim-i mumaileyh muvâcehesinde nikâh-ı evveli beyyine ile sâbit ve hükm olunduğu ikrârı ve lâ-tecevvüz nikâh-ı menkûhatü'l-gayr fehvâsı üzere nikâh-ı sânî bâtıl olub mezbûr Memiş'in merküme Havva'da alakası kalmadığı derkâr ise de redâ'a maddesi umûr-ı hasebiyeden olub davâ ve huzur-ı hasm şart olmadığına binâen il-eclî'ş-şahâde meclis-i şer'de hâzır olan Kızılüzüm karyesi sâkinlerinden Sağıroğlu Molla Ali lede'l-iştihâd iki yüz otuz dört tarihinde bir Cuma günü işbu Osman'ın oğlu Hasan'ı üç ay onsekiz günlük iken Şarlı karyesinden Kethüdaoğlu Hâfız'ın zevcesi Fatma dört buçuk aylık kızı Havva ile beraber ikisini bir kucakta irdâ'a eylediğini gördüm ve Korkudarı karyesi ahalisinden Haralıoğlu Mahmud dahi merküm Osman'ın oğlu Hasan'ı üç ay sekiz günlük iken tarih-i mezkûrede merküm Hâfız'ın zevcesi Fatma kendi kucağında irdâ'a eylediğini gördüm deyu takrir etmeleriyle şâhidîn-i mezbûr'ın merkûmenin hânesine üçer dörder saat mesâfe karyelerden ve merkûmeye ecnebi kimsenelerden olub sabilerin ibtidâ-yı tevellüdlerini bilmeyerek vakt-i irdâ'ada sinnlerini bilmelerinden ve merküme Havva meclis-i şer'de ise de ta'yîn edemediklerinden şüphe ârıza olmağla Tukâhânın el-kâdı inşâ-i yecmeü beyne tezkiyetü's-sırr ve inşâi iktifâ be-tezkiyetü's-sırr kavl-i şerîfleri üzere merkûmân sırren ve alenen tezkiye olunduklarında merkumlar adil olmayub şahâdetleri icrâ-yı garez ve husumetten ibâret idüğünü ihbâr etmeleriyle cerh olunduklarından şahâdetleri be-hasbe'ş-şer' makbule olmayub mezbûre Havva hükm-ü sâbık üzere merkum Hasan'ın taht-ı nikâhında bakiyye idüğü huzur-ı fâizü'n-nur-ı âlilerine ilâm olundu. Bâki emr hazret-i veliyyü'l-emrindir. Hurire fi 9 M 251.

İşbu ilâmda isimleri mestûr olan şâhidlerden başka Karabıçakoğlu Ali ve Çubukoğlu ve Molla Keleş nâm kimesneler huzur-u şer'de şahâdet eylediler ise de şer'an şahâdetleri makbûle olmayub redd olundukları işbu mahalle kayd olundu. Fi tarihü'l-mezbûr.

da iddianın hukuki temellerinin açık, tartışmasız ve şüpheye yer vermeyecek derecede sağlam delillerle ispatlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bir tarafın süt kardeşliği iddiasıyla ortaya çıkıp başka birinin yuvasını yıkması kolay değildir. Bu arada yalancı şahitler yoluyla dava kazanmaya çalışmanın ilginç örnekleri de davaya yansımıştır.

Bütün bunların yanı sıra aslında dava konuları Osmanlı döneminde aile oluşumu, taraflar arasındaki tartışmalar, evlilikle ilgili bazı gelenekler ve mahkemelerin konulara yaklaşımı açısından oldukça önemli örneklerdir. Ancak ne yazık ki, kadılar mahkeme sicillerini hazırlarken tarafların iddialarını veya savunmalarını, şahitlerin ifadelerini ağızlarından çıktığı gibi değil de, oldukça kısa, öz ve standartlaştırılmış ifadelerle aktarmışlardır. Bundan dolayı mahkeme kayıtlarının aile ve toplum hayatındaki dinamikleri anlamada bizi pek çok yönden mahrum bıraktığı da açıkça hissedilmektedir.

ABDULLAH SAYDAM
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ

Ma'rûz-ı abd-i dâi-yi devâmcûy-ı devletleridir ki,

Sahib-i arz-ı hâl-i merkûm Molla Ahmed nâm kimesne zevcesi Hayire binti Mustafa nâm hatun zâtı ba'de't-tarîfü'ş-şer' davâ-yı ittıyü'l-beyân vekil-i müseccel-i şer'i olduğu halde vekâleten meclis-i şer'i şerîf-i lâzımü't-teşrîf'de ihzâr ettirdiği metn-i arz-ı hâlde mestûr Köşelioğlu Hasan bin Ömer nâm kimesne mahzarında lede't-murâlaa işbu hâzîretü bi'l-meclis tahminen on bir yaşında olub müvekkilem merkûmenin zevc-i sâbıkından hâsıl olan sagîre kızı Havva binti Süleyman nâm sagîreyi merkûm hâlâ-yı arz-ı hâlde mestûr dört şahıs ile bertakrîb iğfâl ve sagîre-i merkûme tarafından vekâlet-i gayr-i sahîha ile merkûm Hasan'a tezvîc yollu akd-i nikâh etmeleriyle akd-i mezkûrun fesâdına mebnî mucib-i şer'isi icrâ olunmak bi't-vekâle matlûbumdur deyu be'de'd-da'vâ we's-suâl merkûm Hasan cevâbında merkûmeyl ammisi ve veli-yi akrebi olub Dersaâdet'te bulunan Mehmed Yûrbaşı bin Köşelioğlu Ali nâm kimesne bi'l-velâye tarihden dokuz ay akdem Dersaâdet'te Selimiye kışlasında cemaat-ı müslime mahzarında bana akd u tezvîc ve bin dahi kabul ve tezevvüc idüb bundan üç gün mukaddem merkûme bâliğa oldum deyu itirâfına binâen nikâh-ı sâbıkı lâcâet zımnında tarafından karındaşım merkûm Hasan'ı bi't-tevkil akd eyledim deyu def' ile mukâbele etmeğin merkûmede bulûğ alâmeti olmadığını kabileler ihbâr ve kendisinin bulûğa tahammülü olmadığı derkâr olub ancak Dersaâdet'te ber-vech-i muharrer velyi akrebinin akd eylediğini vekil-i merkûm Molla Ahmed İnkâr eyledikden başka merkûm Hasan'ın kız karındaşı Selime nâm hatun merkûme Havva'yı irdâa eyledi deyu vekil-i merkûm dahi def'an tasaddi etmeğin merkûm Hasan dahi erbâb-ı vukûfdan bade't-tahkik merkûme ol-vechile redâaan mahrûmi olduğunu huzûru-ı şer'de ikrâr ve itirâf etmeğin min-bâ'd hürmet-i redâa mebnî nikâhla merkûmeyi alamayacağı merkûm Hasan'a tefhîm ile ilzâm olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlilerine ilâm olundu. Bâkiyyü'l-emr men lehü'l-emrindir.
Fi 7 S 260.

TŞS, 1965, 20/A. Havva binti Süleyman'ın Köşelioğlu Hasan bin Ömer'in kız kardeşi Selime tarafından emzirilmesi sebebiyle birbiriyle evlenemeyecek-lerine dair Trabzon Şer'iye Mahkemesi kararı.

Bütün bunlara rağmen, mahkeme kayıtlarının bize sunduğu bilgiler, Osmanlı toplumunda aile ve evlilik konularının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu kayıtlar, Osmanlı toplumunda aile ve evlilik konularının ne kadar hassas olduğunu ve bu konularda ne kadar titiz davranıldığını ortaya koymaktadır. Bu kayıtlar, Osmanlı toplumunda aile ve evlilik konularının ne kadar hassas olduğunu ve bu konularda ne kadar titiz davranıldığını ortaya koymaktadır.

DİPNOTLAR

1 Trabzon Şer'iye Sicilli (TŞS), 1962, 1/a.

2 Telmîhların Özü – Hulâsat-ül Ecvibe, Sadeleştirenler: Nevzat Akaltun, M. Sadık Ayhan, Ankara 1976, s.222.

3 Genç bilgi için bkz. Şevket Pekdemir, "Anne Sütünün Evlenme Engeli Oluşturma Şartları", Electronic Turkish Studies, XI/17 (2016), 541-568.

4 Bu süre Ebu Hanife'ye göredir. Bazı müftüler imamları ise sürenin iki yıl olduğu görüşündedirler. Konunun muhtelif yönlerine ilişkin görüş ve tartışmalar hk. bkz. Davut Uray, "Ebû Hanîfe'nin Haramlık Doğuran Süt Emme Müddeti Konusundaki Görüşünün Temellendirilmesi", Bilimname, XXV/2 (2013), s.7-48.

5 Fıkıh kitaplarında önemli bir bahis olarak yer alan nikâhın şartları, sıhhati, mehir, nikâhı fasit kılan haller, boşanma, nafaka gibi hususlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuki İslâmiyye ve Istılahati Fıkhiyye Kamusu, II, İstanbul (tarihsiz); Ansiklopedik İslâm Fıkhı – Fetâvâ-yı Hindiyye, Ter.: Mustafa Efe, Haz.: İsmail Karakaya, II, Ankara (tarihsiz), s.295-622; Mehmed Zihni, Nimet-i İslâm, Müşâkeret ve Muşârakat, Üçüncü Kısım, İstanbul 1957; Ayrıca şu eserlere de bakılabilir, Cin Halil, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988; Aydın M. Akif, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985

6 Osmanlı hukukunda esas olan yargı huzurunda nikâhın kıyılmasıdır. Celın İmber Şeriattan Kanuna, Çev. Murteza Bedir, İstanbul 2004, s.175; Dror Ze'evi, Kudüs, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul 2000, s.203.

7 Trabzon Şer'iye Mahkemesine itikal eden böyle bir davada hâkim nikâhın feshine karar vermiştir. TŞS, 1965, 15/a (25 Zilhicce 1259 / 16 Ocak 1844). Buna dair fetva şöyledir: "Veli, baba yahut büyük baba olmadığına göre, velev ki, valide yahut hâkim olsun, o nikâh esasen sahih olmayıp eğer akid mehri misil ile ve küf'une vaki olur ise sahih ve lakin sagir ve sagire için, -bulûğa erdiğinde- hâkime nikâhı fesh ettirmek, muhayyerliği sabit olur" Mehmed Zihni, Nimet-i İslâm, Üçüncü Kısım, s.35.

8 Kadının kocasından ayrılmak istemesi halinde birtakım mali haklarından (mehr-i müeccel, iddet nafakası, muncı-t süknâ gibi) vazgeçerek, kocasının kabulü ve mahkemenin kararıyla boşanması işlemine muhâlaa veya hul' denilmektedir. Bu yolla boşanmalara dair Osmanlı mahkemelerindeki uygulamalar hakkında bazı araştırmalar için bkz. Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Ottoman Kayseri", JESHO, XVIII/1 (1975), s.53-114; Ronald C. Jennings, "Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640", Studia Islamica, 78 (1993), s.155-167; Madeline C. Zilfi, "Geçinemiyoruz: "18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Editör: Madeline C. Zilfi, İstanbul 2000, s.251-283; İzzet Sak-Alaaddin Akköz, 'Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhala'a (18 Yüzyıl Konya Şeriye Sicillerine Göre)', Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15 (2004), s. 91-140; Kıvrım, İsmail, "17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/1(2011), s.371-400.

9 TŞS, 1963, 14/b (9 Muharrem 1251 / 7 Mayıs 1835). Bu karar gereğince amel edilmesine dair 11 Muharrem 1251 tarih valı buyruldusu yazılmıştır.

10 Leslie Peirce, Ahlâk Oyunları, 1540-1541 Osmanlı'da Ayıntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2005 adlı kapsamlı eserinde sık sık bu tarz sorularla boğuşurken sicillerin standart yazım tarzından dolayı aradığı cevabı bulmamaktan dert yanmaktadır.

11 TŞS, 1965, 20/a (7 Safer 1260 / 27 Şubat 1844)

12 Nevzat Akaltun, İslâm Fıkhı ve Hukukuna Ait 1099 Fetva, Ankara 1977, s.249.

13 Fetâvâyı Hindiyye, II, s.257

14 Ali Bardakoğlu, "Bulûğ", DİA, VI, İstanbul 1992, s.413-414.

SIĞIRCIK SUYU ŞEYHLERİ

HÜSEYİN GÖCEN

Nüfusun büyük çoğunluğu tarımla geçinen ve mali kaynakları bu üretim biçimi üzerinde yükselen Osmanlı İmparatorluğu tebaasının sıkça karşılaştığı tarım zararlısı canlı, çekirgelerdi. Sığırcık Suyu Şeyhleri, Ankara merkezli bir dergâhın üyeleriydiler ve görevleri vergi muafiyeti karşılığında şehirleri ve tarım ürünlerini çekirge istilalarına karşı korumaktı. Dergâha esas varlık sebebini kazandıran "sığırcık suyu" Anadolu ve çevre bölgelerde karşılaşılan çekirge istilası ile bu istilanın yarattığı sorunlar için çözüm olacak büyülü bir su olarak halk inancında yer etmişti. Bu gücü sahip olduğu dini-karizmatik soy bağıyla perçinleyen dergâh şeyhinin yaşamı kendi adını taşıyan menkıbeye konu olmuştur.

Sığırcık kuşu sürüsü

https://misfitsarchitecture.com/category/architectural-myths/page/3/

İnsanlığın ortaya çıktığı dönemlerden bu yana, hayvanlarla olan ilişkileri ve insan yayılmacılığının doğal habitatta egemen hale gelmesi insan ve hayvan birlikteliğini şiddetli bir savaşa dönüştürdü. Uzun bir süre boyunca tarım temelli beslenme ve yaşam idamesine bağlı kalan toplumlar yetiştirdikleri mahsulleri diğer canlılarla paylaşma konusunda oldukça bencil ve korumacı bir tavır içinde oldu. Bu mücadelede insanlar için düşman kampındaki en baş belası aktörse çekirge sürüleriydi. Bir yağmur bulutu gibi akın eden ve geçtiği yerleri mahvederek istila eden çekirgeler kuraklığın ve kıtlığın habercisi olmuşlardı. Bununla birlikte taşıdıkları salgın hastalık mikrobuyla demografik düşüşleri hastalık kaynaklı ölümlerle pekiştirmişlerdi. Çekirgeler kıtlık, kuraklık ve salgın hastalık kaynağı olarak uğradıkları yerlerde öngörülebilir felaket örüntüleri oluşturmuşlardı.[1] Bunun sonucunda çekirge afeti tarım toplumları için ansızın gelen bir kâbus olmuştu. Nüfusunun büyük çoğunluğu tarımla geçinen ve mali kaynakları bu üretim biçimi üzerinde yükselen Osmanlı İmparatorluğu tebaasının da sıkça karşılaştığı tarım zararlısı canlı, çekirgelerdi. Bu küçük canlının yarattığı efsanelere konu olan çekirge afeti dehşeti, kuruluşu yine efsanevi bir hikâyeye dayandırılan ve bu yazının konusunu oluşturan bir dergâhın mensuplarının, Sığırcık Suyu Şeyhleri'nin zamana ve uzun mesafelere yayılan öyküsünün ve tarihinin de temelini oluşturuyor.

TARİHSEL SÜREÇ

Tarımın ilk ortaya çıktığı bölge sayılan Bereketli Hilal'in eski uygarlıkları bu savaşın tarihine ışık tutacak bazı delilleri bizlere sunuyor. Tarımsal üretimin hayatın devamlılığı anlamına geldiği bu coğrafyada kalabalık nüfuslu kentlerin yaşaması ve rekabet halindeki şehir devletlerinin ayakta kalması için ziraatın devamlılığı, güvenliği, idaresi ve yeterliliği zorlu şartlarla mücadele eden toplumlar için karşılanması zorunlu koşullardı.[2] Tarım temelli bu toplumların tarihi bize çeşitli yollardan bu mücadelenin devam ettirildiğini gösteriyor. Çeşitli araştırmalar sonucunda, tarım ürünlerini korumak için başvurulan yollardan biri olarak kehanet ve dini törenlerin düzenlendiği ortaya çıkartılmıştır. Yaşanan kıtlık, kuraklık ve salgın hastalık gibi olumsuz faktörler Tanrı'nın bir gazabı olarak görülmüş ve kurtuluş çareleri de dini veya ruhani yollar-

da aranmıştır. Hitit, Sümer, Babil, Asur, Antik Mısır, Pers, Yunan ve Roma toplumları da dâhil olmak üzere diğer Mezopotamya kültürlerinde koruyucu büyüler ve tılsımlar bulunmuştur.[3] Metafizik ananelerin bütününe bakıldığında bir "ruhban" üyesinin veya dini bir şahsiyetin ilahi yardımın sağlanmasında rol aldığı ve hastalıkları iyileştirme sürecini yürüttüğünü görürüz.[4] Bu tür vakalar geçmiş geleneklerden ve kültürlerden günümüze ışık tutan faydalı örneklerdir. Şifacılar, tarım kültleri ve afetlere karşı ilahi önlemler almak uzun süreli uygulamalardı.[5] Yaşanan bu olayların başat mekânlarından biri olan Anadolu'nun yerleşik toplulukları benzer sorunlarla yüzleşmiş ve bulduğu çözümlerle hayatta kalmıştır.

Sığırcık Suyu Şeyhleri, Ankara merkezli bir dergâhın üyeleriydiler ve görevleri vergi muafiyeti karşılığında şehirleri ve tarım ürünlerini çekirge istilalarına karşı korumaktı. Hikâyenin çevre kültürler ve dini toplulukları farklı eksenlerden keserek bir araya getiren bağlantıları, değişen ve dönüşen ilişkiler ağı ve halk inançlarının anlatılarla belgelerde hayat bulduğu örüntüsü; tarih, toplum ve tabiatın kesişiminde bir vaka olarak duruyor. Dergâha esas varlık sebebini kazandıran "sığırcık suyu" Anadolu ve çevre bölgelerde karşıladığı çekirge istilası ve yarattığı sorunlar için çözüm olacak büyülü bir su olarak halk inancında yer etmiş ve bu gücü sahip olduğu dini-karizmatik soy bağıyla perçinleyen dergâh şeyhinin yaşamı kendi adını taşıyan menkıbeye konu olmuştur.[6]

DERGÂH

Dergâh günümüzde Ankara, Eskipazar'da bulunmaktadır.[7] Dergâhı kuran ve suyun çıkmasına sebep olan kişi Ankara'nın "Sadekaya" ilçesine yerleşen Şeyh Ali es-Semerkandi'dir. 1000-1449 tarihleri arasında yaşadığı rivayet edilir. Hayatının büyük bölümünü "Kuzuören" veya "Şeyhler" olarak da adı geçen köyde yaşadığı söylenir ve evliya olarak kabul edilir.[8]

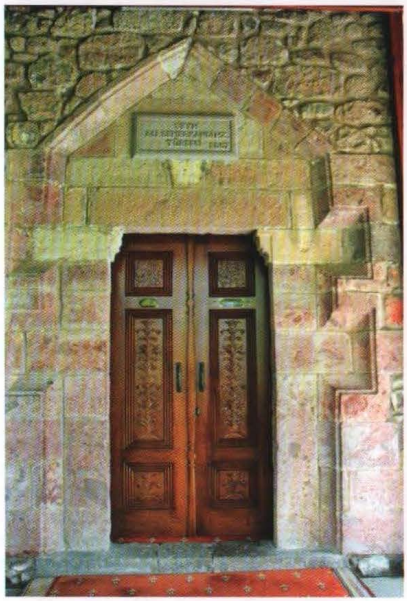
Şeyh Ali Semerkandi Türbesi

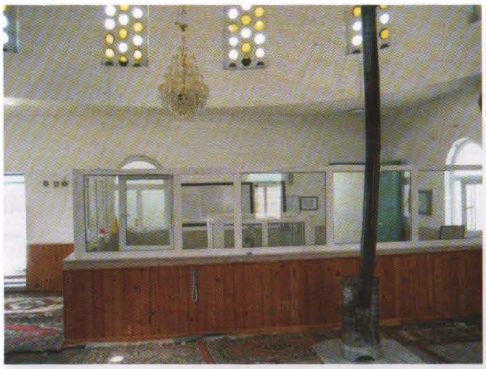
http://www.seyhalisemerkandi.com/75yl-4&pt-FOTO%C4%9ERAFLAR

Soyu ve suyun çıkış hikâyesine dair anlatıda ikinci halife Ömer, Türkistan üzerine sefere çıkar. İsfahan ve Şiraz'da çıkardığı sular bölge halkının yaşadığı güçlükleri giderir. Bu su "sığırcık suyu" olarak adlandırılır. Bir oğlunu burada bırakır ve oğlu bölgede yaşayan Türk bir kadınla evlenir. Ali Semerkandi'nin de Halife Ömer'in oğlunun bu evlilikten doğan torunlarından biri olduğu söylenir. Daha sonra belgelerde göreceğimiz üzere bu sonradan önemli bir meşruiyet kaynağı olur.[9]

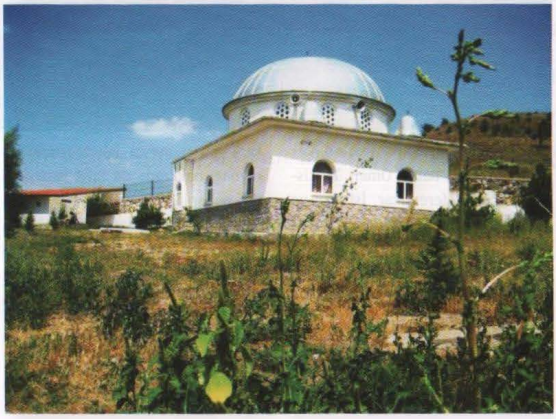
Ali Semerkandi ve erkek kardeşi Ahmed-i Kebir Semerkant, Buhara, Horasan ve Taşkent'te bulunan medreselerde eğitim alırlar ve hayatlarının kırk yılını dinen önemli sayılan yerleri gezerek ve Mekke ile Medine'yi ziyaret ederek geçirirler. Bir gün kardeşler Halife Ömer'in mirası olan kılıç ve asayı paylaşırlar. Ahmed-i Kebir kılıcı, Ali Semerkandi de asayı alır. Sığırcık suyuna dair inanç İslam peygamberinin iki parmağının arasından çıktığı rivayet edilen suya kadar gider[10] ve asada da saklı olduğuna inanılan aynı suyun tarım ürünlerini tehlikelerden koruduğu ifade edilir. Kardeşinden ayrıldıktan sonra Ali Semerkandi Anadolu'ya gider ve orada İslam'ı yaymaya karar verir. Önce Alanya'ya sonra da Sadekaya köylülerinin hayvanlarının çobanı olacağı Eskipazar'a gider.[11]

Aynı anlatı ayrıca köyde çıkan su kaynağı hakkında da bilgi verir. Bir gün çobanlık yapan evliyaya köyün çeşmesinde bulunan kadınlar abdest alması için izin vermezler. Bunun üzerine asasını yere vuran Ali Semerkandi yerden su çıkartır.[12] Daha sonra bu suyun olduğu yerde bir kuyu yapar ve kuyunun yanına kurduğu çiftliği oğullarına vakıf olarak bırakır. Bir diğer ilgili hikâyeyse çekirge istilası, kuraklık ve hastalıklar hakkında-

Şeyh Ali Semerkandi Hz. Camii ve Sığırcık Suyu Kuyusu

http://www.seyhalisemerkandi.com/?Syf=46pt-FOTO%C4%9ERAFLAR

dır. Orhan Gazi olduğu düşünülen bir Osmanlı hükümdarı Bursa'yı basan çekirgelerin çıkardığı sorunlara karşı etkili olan mübarek suyu bulmaları için adamlar görevlendirir. Suyu Semerkant ve Isfahan'da ararlar. Bu kışileri bulan Ali Semerkandi'nin kardeşi onları mucizevi bir şekilde Ali Semerkandi'ye uçurur ve buradan suyu alarak Bursa'ya getirirler. Suyun sorunu çözmesi üzerine sultan bir ferman yayınlayarak Ali Semerkandi ve oğullarını suyu çekirge istilası olan yerlere götürmeleri karşılığında bütün vergilerden muaf tutar.[13] Dergâha dair var olan belgeler bu muafiyete dayanan mali yükümlülüklerden kurtulmak için düzenli olarak yazılan dilekçeler ve dervişlerin istila olan yerlere gidişlerine dairdir ve bu son grup arşivlerde bulunan belgelerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ali Semerkandi'nin türbesi Çamlıdere'de bulunan caminin yanındadır.

Hikâye kendi içinde daha sonra detaylı olarak ele alınacak pek çok çağrışım içermektedir. Ali Semerkandi'nin halifeye uzanan soyu kendisi için sonradan yerleşeceği bölge ve ruhani mekânında önemli bir meşruiyet ve güç kaynağı sunmaktadır. Dolayısıyla dergâhı ve ailesi mübarek insanlar olarak değerlendirilmekte ve onların her türlü mali yükümlülükten muaf tutulması bu dini şahsiyetin gücünün olası bir sonucu olmaktadır.[14] Bursa'da ortaya çıkan kuraklık ve Ahmed-i Kebir'in mucizevi bir biçimde yaptığı yardım pek çok klasik anlatıda ve hikâyede bulunan "kahramanın yolculuğu"ndaki "*maceraya davet*" ve "*doğaüstü yardım*" (veya *yaşlı bilgenin yardımı*) temalarına denk düşmektedir.[15] Suyu aramakla görevlendirilenlere suyu vermesi, maddi anlamda da, "*ıksırle dönüş*"e, sultanın şeyhe bahşettiği muafiyet de şeyhin "*iki dünyanın hükümdarı*" olmasının bir anlamda onayı ile eşleşmektedir.[16] Dervişler ve şeyhlerin kerametle iyileştirici güce sahip olmaları dini şahsiyetlerin tanımlayıcı ortak özelliklerindendir.[17] Ali Semerkandi'ye ait tüm bu anlatılar diğer anlatılarla ortak noktalar barındırır ve onların parçalarının izi efsane ve hikâyelerde sürülebilir. Bu ana motif olarak adlandırılan imgeler uluslararası olarak kodlanmış ve listelenmiştir. Mesela bir azizin su çıkartması bunun bir örneğidir.[18] Ayrıca Ahmed-i Kebir'in gelen adamları uçurması, Ali Semerkandi'nin yerden su çıkarması Kur'an, Hadis ve Kitab-ı Mukaddes kaynaklı keramet motiflerinden sayılmaktadır.[19]

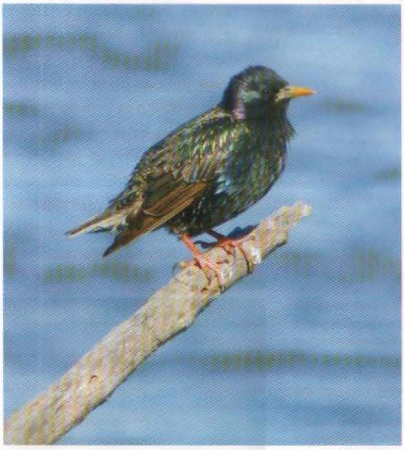
Sığırcık suyuyla ilgili bir kaynak da Stefanos Yerasimos'un *Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri* adlı kitabıdır. Kitap genel olarak Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra derlettiği iddia edilen Bizans tarihleri ve bunların incelenmesi üzerinedir. Kitapta Yanko bin Madyan adlı kralın şehri kurdurmasının ardından (İsa peygamber dünyaya gelmezden öndeyin *bin iki yüz yıldı*) İdris peygamberin öğrencilerinden ve çeşitli ilimlere sahip Rukiye isminde Mağrıp vilayetlerinde meşhur bir kişiden bahsedilir.[20] Mağrip'te bütün tılsımları onun bağladığı ve ondan üstün kimsenin olmadığı söylenir. Bu kişi şehrin kurulduğunu haber alınca buraya gelir ve kendi hünerini göstermek ister. Şehre gelip ziyaret edince şaşkınlığa düşer ve adının anılması için bir tılsım bağlamaya karar verir. Sonra altından bir nesne yapıp "garip ve acayip" sığırcık şeklinde bir tasvir yapar. Sonrası şu şekilde anlatılır:

Ağzında bir zeytun çekirdeği koyub üzerını almasdan bend idüp ol sığırcık şeklinde olanın ağzında kodu, gene bir altından bir levh düzdü İdris peygamberın havaslarından ve İbrahim peygambere inen suhufeden ve hem Musa peygambere gelen Tevrat'tan içinde olan havaslardan ve Zebur'a gelen esmalardan ve Lokman hekimin hikmetlerinden ve bu esmaları cem'idüb ol levhin üzerine kazdı. Ol sığırcık suretın getürüb ol kilisenın kubbesi üzerine muhkem berketdi. Andan dahi Acem vilayetinde Isfahan nahıyesinde bir bunar vardır ki sığırcık bunarı dirler. Nagah bir memlekette ki çekirge olsa ol bunarın suyundan ne mıkdar gerekse alıb çekirgelik olan ol vilayete götürürlerdi. Şol yerde ol suyu kim yere koyalardı, ol su ile gelen sığırcık ol yerde karar iderdi çümkim ol sudan gayreye iletseler ol sığırcık şol kadar gelürdi kim hesabın Allah bilürdi. Ol yerde olan çekirgeleri helak iderdi. Pes Rukiya dahi diledi kim ol sığırcık suyundan götüre. Pes yüzü ol etrafa eyleyüb yüz kumkuma düzdirdi, yüz dane andan ol yüz kumkumayı alub Isfahana vardı. Ol sığırcık suyu olan bunardan her kumkumaya beşer yüz dirhem su koydu. Hakkın kudreti şöyle cari oldu kim her yüz dirhem suya bir alay sığırcık gelürdü. Her alayın hesabın Allah bile. Pes ol yüz kumkuma suyu getürüb ol kilisenın içinde zincirle asakodu. Her kumkumanın suyuna beş alay sığırcık geldi beş yüz alay sığırcık Kostantiniyye'nin dairesine yayıldılar. Şehrin dairesi sığırcıkla doldu.[21]

Yukarıda bahsedilen alıntı sığırcık suyu ve İran bağlantısı hakkında önemli bilgiler taşımaktadır. Öncelikle bu inancın kökeninin Hristiyanlıktan bile erken bir döneme tarihlendiğini anlatıdan çıkarabiliriz. Şehrin kurulmasının ardından bir peygamberin öğrencisi ve onun bilgisine sahip bir kişinin tılsım tuğlaması, bu gücün bir peygamber aracılığıyla aktarıldığı düşüncesinin kanıtıdır. Ayrıca şehre gelen Rukiye, yaptığı levhaya çeşitli peygamber ve dini metinlerle Lokman Hekim gibi halk inancında önemli bir yere sahip bir motiften beslenerek gücünün etkinliğini kuvvetlendirmiş olmaktadır. Ayrıca tılsımcı İran'a giderek İsfahan'dan "Sığırcık Pınarı"ndan su alarak bunları kilisenin içine asmıştır. Buradaki konuyla örtüşen biçimde bu suyun sığırcık kuşlarını çağırdığı ve çekirgeleri helak ettiği vurgulanmıştır. Ancak anlatıda bu inanç ve pınar Rukiye'den bağımsız ve ondan da önce var olmuş olarak sunulur. Bu durumda inanışın farklı bir biçimde de olsa çok daha önceki bir zamana ait inanışlarla bağlantılı olarak yaşadığını söyleyebiliriz. Ali Semerkandi'nin hikâyesindeyse suyu İran'da çıkartan kişi Halife Ömer'dir. İslam kültürü içinde çıkan öykü, kaynak ve anlatıyı İslam halifesiyle başlatmaktadır. Her iki anlatıya hâkim olan özellikse suyun İran'da çıktığı ve dinen önemli bir referans kaynağı olduğudur. Ayrıca Ali Semerkandi'nin de İran'da doğduğu ve sahip olduğu mistik güç de göz önüne alındığında İran kaynaklı bir efsane ve inanç algısının varlığı açıkça ortaya çıkar.

Sonraki tarihe ait bir olay ve anlatı bizleri yeniden İran'a ve sığırcık suyuna getirmektedir. Yukarda belirtildiği gibi sığırcık suyu her türlü böcek istilasına karşı kullanılmaktadır ve tarımsal ürünlerin korunmasında da etkilidir. Bununla ilgili bir örnek James Grehan'ın kitabı *Twilight of the Saints*'te bulunabilir. Kitapta yazar 1747 yılı baharında Şam'da vuku bulan çekirge salgınından bahseder.[22] Burada son derece karmaşık bir biçimde çağırma ayini bulunan ve hem olayda hem de halk inanışında adı geçen ve çekirgeleri yemesiyle bilinen *Samarmar* adlı bir kuş ile karşılaşırız. Zamanın valisi Esad Paşa (1743–57) bir grup dervişi çekirge basan yerlere götürülmek üzere Tanrı'nın bir lütfu olarak İran'da çıktığına inanılan kerametli suyu almak için gönderir. *Samarmar*'ın yalnızca, dervişler suyu aldıktan sonra

Burada son derece karmaşık bir biçimde çağırma ayini bulunan ve hem olayda hem de halk inanışında adı geçen ve çekirgeleri yemesiyle bilinen Samarmar adlı bir kuş ile karşılaşırız.

"kuyunun olduğu yöne bakmadan, yüklendikleri suyla hiçbir kapının ve bacanın altından geçmeden ve hiç suyu yere değdirmeden" getirilerse baskın bölgesine geleceğine inanılır.[23] İran'a yapılan uzun yolculuğun ardından kent halkı suyun gelişini kutlar ancak sonradan görülür ki su işe yaramaz ve *Samarmar* gelmez. Türlü türlü ritüeller gerçekleştirilse de (Peygamberin kızı Fatıma'nın mezarına gitmek, şehirde dini geçitler düzenlemek) hiçbiri çekirge afetine çare olmaz.[24] Benzer bir uygulama Kıbrıs'ta da yaşanır. Ronald C. Jennings, İran'da mevcut, özel bir suyun önlem amaçlı olarak çekirge baskınlarına karşı kullanıldığından bahseder.[25] Makalesinde Kıbrıs kralı II. James (1460-73) bir Ermeni'yi

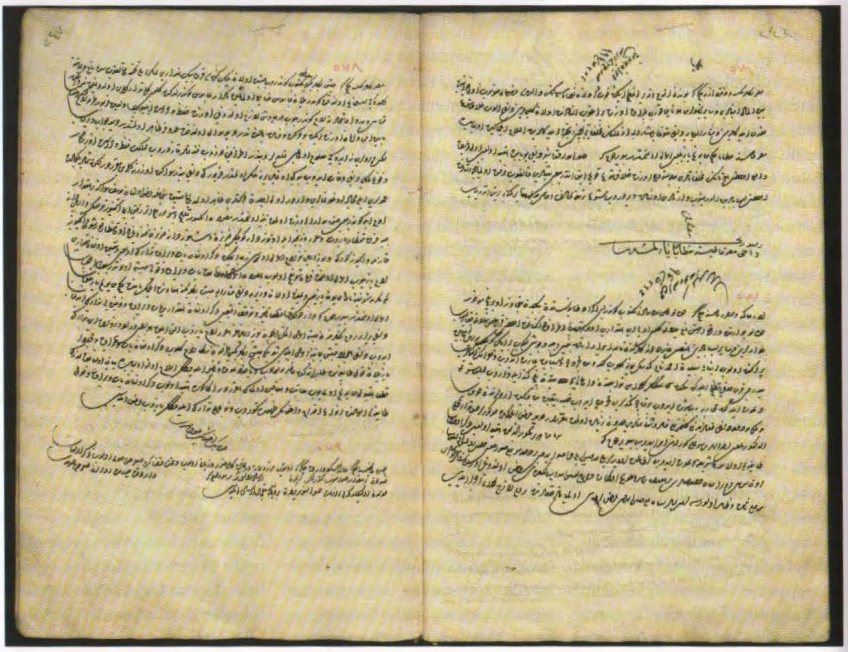
İran'a yollar ve "çekirge kuşu" veya "Muhammed'in kuşları" olarak da bilinen kuşları adaya çekmeyi amaçlar. Venedik'e gönderilen bir mektup iki Ermeni'nin İran'ın Lagusta kentine suyu almak için gönderildiğini ve suyun getirilmesinin ardından çekirgelerin ortadan kaybolduğunu ortaya koyar.[16] İran'a yapılan ziyaret elyazmasının kenarına not edilmiş ve bir kilisede bulunan pınar şu şekilde anlatılmıştır:

> Ben bu bölgedeki ziyaretlerime başlamadan önce hala bu ülkedeyken Kıbrıs kralı tarafından su almak üzere buraya gönderilmiş bir Ermeni geldi ve ... ülkesine teneke bir şişede suyla beraber dönmek üzere, Tauris'e [Tebriz] geldi. Benimle beraber ıki gün durdu ve sonra Kıbrıs'a gitmek üzere yola koyuldu ki ben dönerken, Kıbrıs'ta aynı su şişesini bir çeşit kulenin tepesinde, dışarı doğru asılıyken gördüm ve yerli halkın dediğine göre bu su sayesinde [onlar] çekirgeler tarafından rahatsız edilmemişler. Ayrıca burada "Muhammed'in kuşları" da denen sığırcıklar gibi sürü halinde uçan bazı siyah ve kırmızı renkli kuşlar da gördüm ve duyduğuma göre [bunlar] karşılarına çıkan tüm çekirgeleri yok ederlermiş. Bölge halkının iddiasına göre kuşlar nerede bu özel sudan olduğunu bilirlerse o tarafa doğru uçarlarmış.[17]

Bu anlatı da Grehan'ın kitabında bahsedilen hikâyeyle aynıdır. Bir diğer destekleyici örnek de Ali Semerkandi ve sığırcık suyundan gelir.[18] Kaynaklarda suyun bulunduğu yer, sahip olduğu mistik güç ve Tanrı'nın yardımı ile Ali Semerkandi'nin kerametinden bahsedilir. Nasıl kullanılacağı (gideceklerin belirlenmesi, suyun alınış şekli, nasıl getirileceği, duanın nasıl yapılacağı ve sığırcıkların nasıl gelip böcekleri yediği) detaylı bir biçimde anlatılır.[19] Ayrıca, hangi böceklere karşı bu suyun kullanıldığını da burada bulabiliriz. Suyun getirildiği yer ve dua bize hem su hem de sürece atfedilen dini güç hakkında ipuçları verebilir. Burada bahsedilen kuşun adı *Samarmar* ve diğer dillerdeki farklı kullanımları da ayrıca sıralanmıştır. Ritüelin bu türden bir kutsallık içinde anlaşılması tarihsel bir biçimde incelenmeli ve bu mucizevi su ile gücüne bütün adı geçen örneklerdeki kent sakinlerinin (ister Müslüman ister gayrimüslim) bir inanç taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kıbrıs örneğinde ilkinde başarılı olmadığı düşünülen durumda ikinci bir grup tekrar su götürmek için gönderilir.[20] Hiç kimse, en azından kaynaklarda, bu uygulamaya karşı bir çıkış veya itiraz göstermez. Ancak yöneticiler açısından durumu ele alış yöntemi farklılık arz eder. Hem Şam örneğinde hem de Kıbrıs'ta yöneticiler kerametli suyu beklemekle beraber halka çekirge yumurtalarını yakalamaları ve toprağa gömmeleri için bir de yükümlülük koşar.[21]

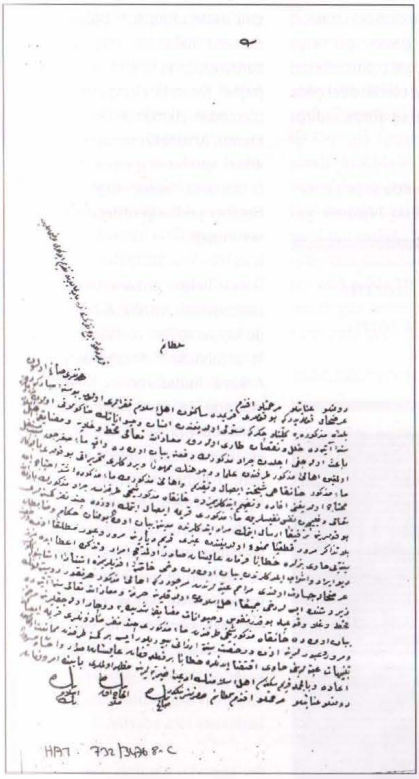
VAKALAR VE BELGELER HAKKINDA

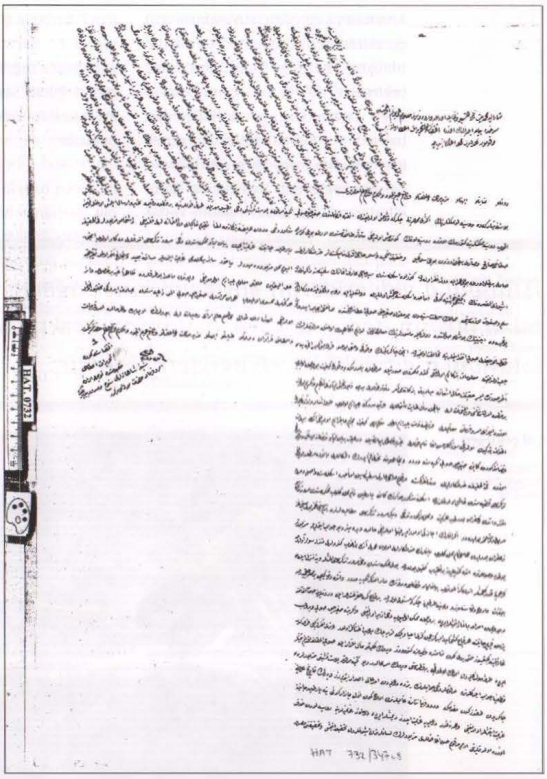
Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanmış bu konuyla ilgili vakalar hakkındaki ilk kayıt 29 Zilhicce 994/11 Aralık 1586 tarihlidir. Belgede Çorum kadısına yazılan hükümde Üsküdar bölgesini istila eden çekirgelere karşı kullanılmak üzere sığırcık suyunun gönderilmesi istenmiştir. Sonraki örnekler, kayıtlarda zaman atlama-

Sığırcık suyu hakkında var olan en eski kayıt Çorum'dan sığırcık suyu getirtilmesi hakkındadır.

BOA A.{DVNSMHM _00060_00124.

lanıyla ve ancak 19. yüzyılla beraber düzenli olarak karşımıza çıkmaktadır.[32]

Osmanlı arşivlerindeki belgeler çifter yapraktan oluşan bir dosya halinde düzenlenmiştir. İlk olarak dergâhtan birinin, çoğunlukla dergâhın postnişini olan bir şeyhin Dâhiliye Nezaretine çekirge salgınını haber aldıkları bölgeye gitmek üzere kendilerine yardım edilmesi ve ilgili mutasarrıflığa bilgi verilmesi yönünde yazılmış olan dilekçe mevcuttur. İkinci belge ise Dâhiliye Nezaretinin ilgili mutasarrıflığa yazdığı bir müsvedde yazıdan oluşur. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla dergâh haberi aldıktan sonra suyu ulaştırmak üzere hazırlanır ve yolculuk ile benzeri konularda yardım almak için nezarete haber verilir.[33]

İmparatorluğun geniş coğrafyası içinde pek çok şehir dervişler tarafından ziyaret edilmiştir. Bunlar arasında Anadolu kentleri ve Balkan şehirlerinin yanı sıra Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya da seyahatler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca gelenlerin de suyu memleketlerini istila eden çekirgelere karşı almak üzere Kırım'dan iki defa geldikleri bilinmektedir.

Belgeler genel olarak standart bir formda hazırlanmıştır. Dilekçeler bir arz cümleciğiyle başlar. Sonrasında dergâhın kurucu şeyhi olan Ali Semerkandi'nin, Halife Ömer'in temiz (*tâhir*)[34] soyundan geldiğinden bahsedilir ve ikisinin de isminden sonra bir küçük dua ifadesi konur. Sonrasında Ali Semerkandi'nin Allah'ın bir lütfu olarak çıkardığı "mübarek su" (*ma-i mübarek*)[35] olan sığırcık suyundan bahsedilir. Bu girişten sonra zirai ürünlere zarar veren (*muzırra*)[36] çekirgelerin nereyi istila ettiği ve kimlerin suyu bölgeye götüreceği açıklanır. Son olarak da gerekli olan yardımın yapılması (*himmet/himem*)[37] isteğiyle dilekçe sonlandırılır. Nezaret tarafından düzenlenen yazı ise ilgili dilekçenin bir kopyası şeklinde hazırlanarak gidilecek olan mutasarrıflığa gönderilir.

KIRIM'DAN GELEN HACILAR

Bu konudaki belgelerde iki kez Kırım'dan hacıların gelerek sığırcık suyunu kendi memleketlerine götürmek için izin istediklerinden bahsedilir. İlk olayda (1823) bir grup dervişin Yabanabad'a gelerek çekirgelerin yol açtığı afete karşı bir önlem olarak sudan almak istedikleri anlatılır. Burada sadece tek bir belge mevcuttur.[38] Bu belge oldukça uzundur ve genel olarak yazılan arzuhal ve padişahın uygun bulduğuna dair yazıdan oluşur. Belgede Kırım'dan gelenlerin kimler olduğu (*Tatar taifesinden orta boylu ve köse sakallı Salih, sarı bıyıklı ve uzun boylu İsmail, seyrek sakallı ve esmer Hacı Efendi ve sarı bıyıklı ve orta boylu Ömer*),

Kırım'dan gelip Amasya limanından Yabanabad'a gelen temsilcilerin izinsiz olduğu için sadarete tahrirat (solda)

HAT_00732_34768_C_00001 (H 25-27-29-11-1238)

Kırım'dan temsilci yolladıklarına dair tekke şeyhlerine yazılan arz-ı mahzar (sağda)

HAT_00732_34768_00001

Anadolu'ya gelişleri, suyu almak için gerekli izinleri almak istedikleri anlatılmıştır.[39] Belgede Tatarların Kırım'a çekirgeler düştükten sonra Rusyalılar tarafından gönderildiğinden bahsedilir. Ayrıca suyu alabilmek için kırk beş kese akçe verdiklerini de görmekteyiz.[40] İsteklerini ifade ederler ve Yabanabad'a gelene kadar için İstanbul'a gitmekten çekindikleri söylenir.[41] Bartın'a gitmek için belge almalarına rağmen gidip gitmedikleri açık değildir. Sonuç olarak dilekçede amaçlarının sadece su almak olduğu belirtilir.

Belgenin özet kısmında suyu vermenin herhangi bir eski hükümle ya-

İstanbul'a gideceklerini söylemelerine rağmen dillerini bilen birinin dediğine göre Ruslardan korktukları için İstanbul'a gitmekten çekindikleri söylenir.

Çöl çekirgesi

https://en.wikipedia.org/wiki/File:SGR layins.jpg

Anadolu'da yaşadıklarını anlatırlar. Ayrıca bize köyde ağırlanmalarından da bahsederler.

Belgenin devamında Kırımlıların çekirge afetine karşı aldıkları önlemlerden biri olarak hendekler kazarak içini samanla doldurup çekirgeleri yaktıklarını söylerler.[42] Bu uygulamanın benzerleri başka yerlerde de uygulanmıştır.[43] Kırım'dan gelenler ayrıca oradakileri kaç kişi gelirse gelsin karantina altına almadan altı günde Kırım'a götürebileceklerini ve onları ihya edebileceklerini de söylerler. Ancak dergâhın postnişini ferman olmadan suyun "bir katresini" dahi veremeyeceklerini belirterek ricalarını reddeder. Bunun üzerine İstanbul'a gitmeye karar verirler. Fakat İstanbul'a gideceklerini söylemelerine rağmen dillerini bilen birinin dediğine göre Ruslardan korktukları saklanmadığı ve eğer Kırımlılar için faydalı olacaksa suyun verilmesi gerektiği belirtilir.[44] Sultanın cevabı da su isteme taleplerinin kabul edildiği yönündedir. Bu örnekten anlaşılabilir ki, iki ülke arasındaki ilişkiler ve hukuki süreç ülkenin her türlü itibarını ve otoritesini korumak amacıyla kullanılan bir araç haline gelmiştir.

İkinci olayda da (1891) aynı istek mevcuttur. Belgenin başında bir grup ulemanın[45] yaptıkları yanlışlar nedeniyle Allah'ın, bir ceza olarak gönderdiği çekirgelerin üzerlerinde yarattığı çaresizlik ve dehşet nedeniyle Anadolu'ya geldiklerinden bahsedilmiştir.

Gelenler Kırım'da o zaman mevcut olan Rus hâkimiyetinden bahsetmekle beraber Müslümanların ibadetlerini rahatça yerine getirebildiğini ifade etmiştir.[46] Bölgenin genel durumu hakkında bilgi verildikten sonra elçilerin kimler olduğu anlatılmıştır. Kırım beylerinden İslam Beg, ulemadan Akmonla Efendi ve Salih Efendi. Arzuhalin sonunda eğer suyu almak için birini görevlendirmek şartı aranırsa bunun diğer gereklerle beraber yerine getirileceği güvencesi verilmiştir.

İkinci belge Ankara'daki dergâhın postnişininin yazdığı Kırım'dan gelen üç kişiye suyun verilmesi hakkındaki arzuhaldir.[47] Arzuhâlde postnişin Ankara mutasarrıfına Kırım bölgesini son üç dört yıldır çekirgelerin istila ettiğini ve Kırım beylerinden ve ulemasından gelenlerin suyu almak istediği belirtilir. Sonrasında dergâhtakilerin durumu kendi aralarında görüştüğü ve meseleyi hâkime sormaları gerektiğine karar verdikleri; hâkimin de meseleyi adet olduğu üzere ferman almak için İstanbul'a sormaya karar verdiği söylenir. Bunun üzerine İstanbul'a bir arzuhal yazarlar ve sekiz gün sonra validen durumun soruşturulmasını ve açıklanmasını rica ederler.

Bu konuda yazılmış son belge de gelen elçilerin kendilerine su verilmesi üzere ikinci belgede yazdıkları belirtilen arzuhaldir.[48] Belgede o yıl çok sayıda çekirgenin memleketlerini istila ettiği, hem insanlar hem de hayvanlar için yiyeceklerin mahvolduğu ve sonuç olarak kuraklığın ve kıtlığın ortaya çıktığı yazılmıştır. Bu durum yerli halk üzerinde güçlük oluşturduğu için Yabanabad'da bulunan suyun bu soruna bir çare olabileceği, bu nedenle de ihtiyaçları için suyu almak istedikleri ve bu yolda dergâha bir dilekçe yazdıkları belirtilir. Belgede talepleri üzerine dergâhın şeyhinin vermek istediğini belirttiği ancak hâkimlerine sormak zorunda olduklarını söyledikleri, onların da suyu alabilmeleri için izin veren fermanın İstanbul'dan gelmesi gerektiğini belirttikleri söylenir. Bunun üzerine elçiler başkente bu dileklerini sunma cesareti gösterdiklerini yazarlar. Rusların hâkimiyetinde yaşamalarına rağmen İslam dinine bağlı olduklarını, kıtlık ve kuraklığın

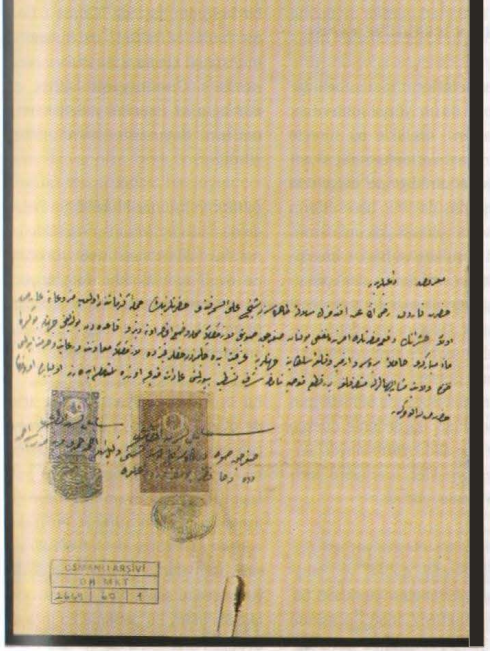
kendileri için bir zorluk yarattığını görebilmekteyiz. Eğer rıza gösterir ve izin verirlerse bir kişi bile olsa suyu almasına razı olacakları ve bunun Kırım'da bulunan Müslümanlar için büyük fayda sağlayacağı belirtilir.

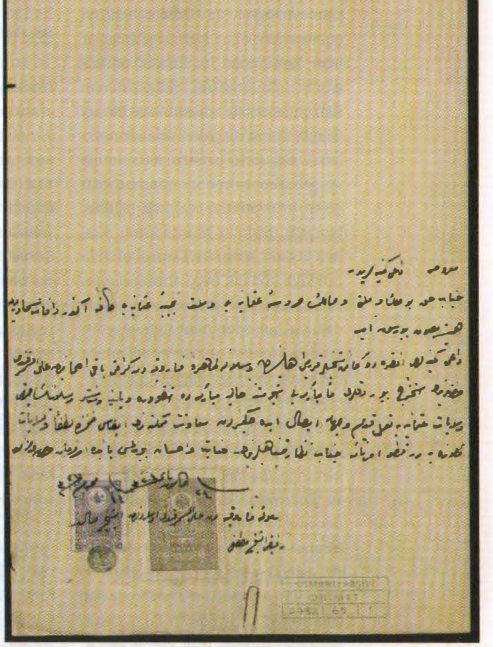
Burada elbette Kırım'dan gelenlerin bir bey ile ulemadan birisi olması durumun ciddiyetini ve Osmanlı makamlarınca kendilerine izin verilmesi konusunu ne kadar önemsediklerini göstermektedir. Ayrıca Rusya egemenliğine rağmen dinlerine sadık birer Müslüman olmalarını tekrar tekrar belirtmelerini, zamanın İslam halifesi konumunda olan Osmanlı sultanına gözünde ona karşı olan bağlılıklarını koruduklarını gösterme çabaları olarak yorumlamak yanlış olmaz. Elbette bu belgeler doğrudan Kırımlılar tarafından yazılmamıştır. Bunu daha önceki gelişlerine dair bir belgede dillerini bilen bir kişi aracılığıyla isteklerini belirtmelerinden anlıyoruz. Bu nedenle kullanılan ifadelerin arzuhali yazıya geçiren kişi tarafından eklendiği veya en iyi ihtimalle biraz parlatıldığını düşünmek aşırı şüphecilik olarak yorumlanmamalı. Dönemin siyasi koşulları içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süreli mücadele içinde bulunduğu Rusya'dan gelen ve Osmanlılar için özel bir yeri olan Kırımlı elçilerin yaşadıkları zorluğu aşabilmek için suya ulaşmada kullanacakları dili şüpheci bir yaklaşımla ve bu bağlamsal etkileri de göz önünde bulundurarak yorumlamak gerektiği açıktır.

BULGARİSTAN VAKALARI

Bulgaristan'a dair ilk belge[49] Bulgaristan'a gitme talebinde bulunanların dergâha bağlı şeyhlerden olup olmadıkları hakkındaki karışıklığa dairdir. Belgelerde her bahar dergâhtan bazı kişilerin Bulgaristan'a giderek suyu o bölgeye götürdüğü ve biraz da para topladıkları belirtilmiştir. Bu sene de (1905) gitmek üzere başvurdukları halde Bulgar makamlarınca Bulgaristan'da dilenciliğin yasak olması nedeniyle daha önce tutuklandıkları ve oradan kurtarılmalarının zor olduğu yazılıdır.[50] Ancak daha sonra, Bulgaristan'a gitmek için pasavan başvurusunda bulunanların dergâhın şeyhleri değil, aynı köyden kişiler olduğu ve sahtecilik yaptıkları ortaya çıkar. Gerçek kimliklerini gizlemiş ve kendi çıkarları için para toplamaya karar vermişlerdir. Fakat mesele ortaya çıktıktan sonra Bulgaristan ile bir bağları olamayacağı açık olduğu gerekçesiyle başvuruları reddedilmiştir.

Bir diğer belgede şeyhlerin Bulgaristan'da Osmanlı casusu oldukları gerekçesiyle gözaltına alındıklarını görmekteyiz.[51] Bulgaristan'a ziyaretlerinde Bulgar polisi şeyhleri gözaltına alarak sorgulamış ve bazı Bulgarca belgeler imzalamaları istenmiştir. Fakat şeyhler bunu reddetmiş, kitapları ve paraları alınıp sınır dışı

Ahmed Hamdi ve Yusuf Dede'nin Bursa, İzmir, Kale-i Sultaniye'ye gönderilmesine dair. 1908 Ekim-Kasım (solda)

BOA.DH._MKT._02649._00060._001_001

Musa, Hamid ve Mustafa'nın Aydın, Selanik, Yanya ve sair mahalle gönderileceği. 1909 Ocak-Şubat (sağda)

BOA.DH._MKT._02732._00065._001_001

edilerek trenle İstanbul'a gönderilmişlerdir.

Bu örneklerden Osmanlı Devleti'nin takıp ettiği siyasetin dönem koşullarına göre kendi gücünü korumak için şekillendiğini görmekteyiz. Devlet kendi vatandaşlarını kendisine bağlı tutmaya çalışmıştır. Öteden beri uygulanmakta olan bazı uygulamalar yeni koşullarda bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bulgaristan'ın Balkan Savaşları arifesinde ve Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda topraklarına her türlü girişten şüphe ettiği ve gelenlere sorgu altında bazı belgeler imzalatmaya çalıştığı açıktır. Modern devletin uzantılarının şüpheli kişileri sorgu ve kontrol altında tutmaya yönelik uygulamaların yansıması, müdahil bir devletin arşivindeki bir belgeden okunabilmektedir. Bu örneklerden şeyhlerin yolculuğu hakkında da bazı bilgiler edinmekteyiz. Öncelikle yurt dışı sayılan yerlere gitmek üzere bir başvuru süreci olduğu açıktır. Ayrıca her bahar döneminde Bulgaristan'a gitmeleri ve su götürmeleri uzun süreli bir uygulamanın bir rutine dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir. Şeyhlerin giderken beraberlerinde para ve kitap da götürdüğü el konan eşyalar bilgisinden ortaya çıkar. Bu nedenle şeyhlerin sadece mali olarak değil, başka türden şeylerle de dolu olan yükleri olduğunu düşünebiliriz. Zamanın koşulları içinde yolculuk süreci, konaklama vb. ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda yanlarında giyecek, yiyecek ve belki dua içeren kitapların da olduğu düşüncesi yanıltıcı olmaz.

BELGELERİN İÇERİĞİ VE YAPISI

İncelenen belgeler nispeten belli bir aralıkta olsa da (19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başları), özellikle bu süreçte yaşanan siyasi ve toplumsal çalkantılar değerlendirildiğinde belgelerin hazırlanışında da bu hareketlerin yansımasının olması kaçınılmazdır. Dönemin koşulları ve baskın ideolojisi bir devlet makamına dilekçe sunan bir şeyhin ilk olarak düşüneceği şeylerdendir. Dileğini arz eden konumunda olan şeyhler alışılagelmiş uygulamaların devamı için bazı kalıplara uyma zorunluluğunda olduklarının bilincindeydiler Bu nedenle dilekçe mütevazı bir dilde yazılmalıydı. Burada bazı örnekler üzerinden kimi sorunları inceleyebiliriz.

1908'deki İkinci Meşrutiyet'ten önceki dilekçelerde "millet" ve "meşrutiyet" gibi kelimelere herhangi bir atıf görmemekteyiz. 1908 öncesinde II. Abdülhamid'in mutlak yönetimi otuz üç yıl sürmüştür. Meşrutiyete karşı olan siyaseti nedeniyle böyle bir atfın yokluğu elbette makuldür. Anayasa'nın yeniden yürürlüğe girmesiyle beraber dilekçelerde millet ve meşrutiyetin yardımsever yönetimine yapılan övgüler göze çarpmaktadır. Örneğin 6 Şubat 1909 tarihli bir belgenin başında "*Cenab-ı Hakk bu mülk ve milleti ve memalik-i mahruse-i Osmaniyyeyi ve millet-i necibe-i Osmaniyyeyi* kâffe-*i ekdar ve afat-ı semaviyeden hemişe ma'sun buyursun Âmin*" ifadesi görülür.[52]

6 Haziran 1910 tarihli bir diğer belgede de dilekçeyi yazanlar özellikle gurur duydukları meşrutiyet yönetimine övgü sunmaktadır. Meşrutiyetin adil yönetimine dayanarak istediklerini sunduklarını söylemeleri durumun en bariz ispatı mahiyetindedir.[53]

Bu örnekler değişen kurallar içinde oyunu oynamaya devam etmeye çalışan şeyhlerin kıvrak zekâsının bir yansımasıdır. Pragmatist bir yaklaşımla düzeni devam ettirmeye çalışmak o an için atılacak en makul adımdır. Özellikle devlet bürokrasisine bağlı olan bir dergâh için devlet güvencesini arkasına almak bir varlık sebebidir. Bu nedenle bu ince dil oyunları gerekli olmuştur.

DERGÂHIN SONU

Dergâhın sonu, ortaya çıkışı kadar mucizevi ve "kutlu" bir olay sonucu olmamıştır. Dergâhın artık aynı işlevle var olmaması Birinci Dünya Savaşı ve mütareke dönemi koşullarının bir sonucudur. Mütareke döneminde Anadolu'nun işgal edilmesinin ardından yaşanan kargaşa ve sarsıntı atmosferi içinde eşkıyalar dergâhın çevresini kuşatmışlardır. Eşkıyaların üst üste gelen saldırıları sonucu köyde yaşayanlar ve Ali Semerkandi'nin ailesi dergâhı arkalarında bırakarak Bandırma'ya göç ederler.[54] Bu bilgiyi, mal müdürlüğünün dergâh sakinlerinin köylülerle beraber saldırılar sonucu kaçması üzerine ortada kalan iaşe ve aşar ambarları ile tarlada kalan mahsulün en yakın askeri ve iaşe ambarına nasıl ulaştırılması gerektiği konusundaki bir yazışmadan anlamaktayız. Daha sonra göçenlere ne olduğu Bandırma özelinde yapılacak bir araştırmayla ortaya çıkacaktır. Ankara'da dergâhtan geriye kalan tek şey ise dergâh binası ile Ali Semerkandi'nin türbesidir.

SONUÇ

"Sığırcık Suyu Şeyhleri" ilahi olanın büyülü ve mistik yardıma dönük arayışı konusunda yapılmış bir incelemedir. Kehanet ve muskalar da benzer inanışların halk inançları arasında var olan farklı boyutlarıdır. Tarihsel olarak kutsal bir suyun çekirge istilalarına karşı önlem olarak kullanılması pek çok yerde ve anlarda görülen bir vakadır. Bazıları bunu Ali Semerkandi örneğinde olduğu gibi kutsal bir figüre, bazıları da *Samarmar* örneğindeki gibi sadece mistik varlıklara dayandırır. Burada ele alınan Ali Semerkandi örneği de farklı yaklaşımlarla farklı türden okumalara açıktır.

Osmanlı tarihi açısından bu dergâhın öyküsü böyle bir kurumun, gelenekselleşmiş adetlerin ve mitsel olanla pratikte olanın buluştuğu bir çerçeve içinde nasıl bütünleştiğine dair bir denemedir. Bu türden bir anlatı, çevre bölgelere ve onların halk inanışlarına atıflar içermek durumundadır. Bunun sebebiyse bu dergâhın öncelikli olarak Müslüman ve İslami geleneğin bir çekim noktası olmasından, İslam kültürünün egemen olduğu bölgelerden işaretlere ve benzer noktalara dayanmasındandır.

Günümüz Kızılcahamam yakınında bulunan bu dergâh bize Türk asıllı bir kişinin ikinci halifeye olan soy bağı sonucu Anadolu'da nasıl bir güç mevzii edindiğini ve kendisini yeni oluşmakta olan Osmanlı siyasetine nasıl eklemlediğini göstermesi açısından önemlidir. Onun keramet sonucu çıkmış olan suyu kendisini, ününü ve ailesini her türlü kötü etkiden korumuştur. Çekirgelerin istila ettiği bölgeler şeyhlerin seyahat ettiği ve suyu götürerek dua ettikleri yerlerdir.

Bu ve benzeri konular toplum, siyaset ve din ilişkisini ve başta tarih ile antropoloji olmak üzere araştırma alanlarına yapılan katkıyı anlamak açısından önemlidir ve hakkında daha fazla çalışma gerektirmektedir. Burada yapılmış olan, dergâh ve onun Osmanlı İmparatorluğu'yla olan ilişkisinin basit bir tasviridir. Bu dergâhın siyasi güçle kurduğu ilişkiler, bize bir dergâhın kendi varlıkları ve devamı için bir güç ve etki alanı oluşturma çabası içinde olan diğer ana akım dergâhlara ve tarikatlara göre, en azından yüzeysel olarak nasıl farklı hedefler ve isteklere sahip olabileceğini gösterir. Bu dergâhın avantajı devletle karşılıklı yardımlaşma ilişkisi içinde olmasıdır. Ortak bir mitin ve kullanımın hem efsane hem de uygulama olarak çeşitli kaynaklardan günümüze kalmış örnekleri bizlere geçmiş toplumların farklı katmanlardan yaşadıkları felaketlere karşı takındıkları tutumu aydınlatması açısından önemlidir. Toplumların yaşanan felaketlere sözlü ve yazılı olarak gelen birikim ve algı içinde buldukları çözümün farklı noktalardan örtüşmesi bizi ortak algılar ve pratikler bakımından bir tarım dini veya inanışının varlığını sormaya itmektedir.

Şeyh Ali Semerkandi Türbesi

http://www.seyhalisemerkandi.com/?Syf=4&pt=FOTOGALERAFLAR

HÜSEYİN GÖÇEN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Yazıcı, Serkan. "İzmit Sancağında Çekirge Afetleri (1891-1914)," *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu*, Kocaeli 2016 s. 849

2 Mikhail, Alan. *Nature and Empire in Ottoman Egypt*, (Cambridge [İngiltere] New York: Cambridge University Press), 2011 ss. 22-3.

3 Atmaca, Veli. "Eski Medeniyetlerde Günah-Hastalık İlişkisi veya Tanrının Gazabı Meselesi" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 34, Erzurum 2010 s. 100 (bundan sonra "Tanrının Gazabı Meselesi")

4 a.g.e. s. 100-1; Kılıç, Orhan. *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2004, s. 84, 92 (bundan sonra "Genel Hatlarıyla Hastalıklar"); Ünal, Ahmet. "Hitit Tıbbının Ana Hatları," *Belleten* TTK Cilt: XLIV Sayı: 175, Temmuz 1980 s. 477

5 Kılıç, Orhan. "Genel Hatlarıyla Hastalıklar," s. 118-123; Atmaca, Veli. "Tanrının Gazabı Meselesi" s. 100-108 Makale genel olarak eski inanışlar ve bu inanışların dini altyapısına atıf yapmaktadır. Thomas, Keith. "*Religion and the Decline of Magic*," (New York: Oxford University Press, 1997) ss. 228-32, 244

6 Ali Semerkandi'nin hayatı hakkında Nizameddin Ahmed b. Şihab ed-din Ahmed el-Bağdadi (ö. 957 H.) tarafından yazılmış bir menakıpname İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda mevcuttur Menakıpnamenin başlığı "Menakıb-ı Ali es-Semerkandi"dir; Bedahşi, Osman Ergin Yazmaları 0610 297.7 297.7 1190 H. t.

7 Aslan, Mehmet Emin. "Sığırcık Suyu" http://www.ekoder.org/sigircik-suyu-114666 (Erişim tarihi: 26 Ekim 2017) (bundan sonra "Sığırcık Suyu") Makalenin yazarı Ali Semerkandi hakkında verdiği bilgilerde Hüseyin Aşık'ın kitabı "Şeyh Ali Semerkandi Hayatı ve Menkıbeleri"ne atıf yapmaktadır. *Şeyh Ali Semerkandi Hayatı ve Menkıbeleri* (Ankara: İlim yayınları, 2004); BEO 3776 283195 3 1 *Ankara vilayet-i celileşi dâhilinde Yabanabad kazasına mazâf Şeyhler nam karyede medfun*

8 Sığırcık Suyu (İnternet sitesi), *sinin-i sabıkada olduğu misillü* BAO DH İD 102.20.3 1

9 Sığırcık Suyu (İnternet sitesi), BEO 3776 283195.3.1 *pâyê-yi ricâl-i erba'in hâlife-i sâbi-i cenab-ı resûl-i kibriya hazret-i Ömer-ül Faruk radıyallahu anh hazretleri evladlarından kutb'ül 'ârifin Şeyh Ali es-Semerkandi hazretleri sığırcık suyuna me'mur evlâdından bulunan*

10 Buhari, Vudu': 32,46, Menakıb: 25; Müslim,

Fedail: 45,6; Ebu Davud, Mukaddime:5; Tirmizi, Menakıb: 6

11 Aslan, Mehmet Emin, "Sığırcık Suyu" (http://www.ekoder.org/sigircik-suyu-114666, 19 Nisan 2018)

12 "Sığırcık Suyu"

13 "Sığırcık Suyu" Daha fazla bilgi için Abdülkerim Erdoğan'ın kitabına bakılabilir. *Şeyh Ali Semerkandi ve Sığırcık Suyu* (Ankara: Reyhan Yayınları, 2010). Bu hikâye başka bir anlatıda suyun verilişinin aranıya gelenlere Ali Semerkandi'nin Bursa'nın çekirgeler tarafından istila edildiğini duyması üzerine onları dergâha çağırıp verdiği şeklindedir. Ayrıca TRT Diyanet TV'de de Ali Semerkandi adına Abdülkerim Erdoğan tarafından bir belgesel film yayınlanmıştır. İlgili yayına bağlantı için: https://youtube.com/watch?feature=youtu.be&v=djEG6pukk5Y (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018) Bir başka film de 1993 yılında Tevfik Fikret Uçar yönetmenliğinde "Ali Semerkandi Hz./Niyet Hayır Akıbet Hayır" adıyla çekilmiştir. Filmi izlemek için: https://youtu.be/KFzn6prFKmM (Erişim tarihi: 19 Nisan 2018)

14 BOA DH İD 102.40.1.1 *Sûlale-yi tâhire-i neslî-i Faruktyyeden*. DH MKT 2797.18.1.1 Şeyhler karyesinde *değn-i hak-ı* 'ıtırnak *Şeyh Ali es-Semerkandi kuddise sırrahu'l- sami hazretlerinin keramet-i aliyye-i kudsiyyet-penahileri olan ma'-i mübarekesi*sığırcık suyu denilen

15 Bu kavramlar Joseph Campbell tarafından *The Hero with a Thousand Faces*'adlı kitabında tarihsel anlatılar ve büyük edebi çalışmalardan çıkarılan hikâyelerin yapı ve olay akışındaki eşikler ve önemli dönüm noktalarında bulunan kalıpları ifade etmek amacıyla 20. yüzyılın ilk yıllarında ortaya atılmıştır. Yapı 12 aşamadan oluşur ve genel olarak Hollywood filmlerinde B'li yapılar halinde kısaltılmış formları uygulanır. Burada anlatının bahsedilen kalıplara olan göreli benzerliği olayın yazarın çıkardığı şemayla karşılaştırılabilmesi açısından önemlidir.

16 Russin, Robin U. *Screenplay: Writing the Picture* (2. basım) (Silman-James Press: California, 2012) s. 98-9.

17 Ay, Resul. "Anadolu ve Rumeli'de Dervîş Seyahatleri ve Kutsal Toplum İçin Gördüğü İşlevler (13.-15. Yy)" Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan" ed. Mehmet Öz— Fatih Yeşil, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015) s. 312

18 Başgöz, İlhan. "Kerametlerin Kökeni ve Yayılması" Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan" ed. Mehmet Öz — Fatih Yeşil, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015) s 352, 354 Parantez içindeki Numara bu mitsel eylemin uluslararası kodudur; Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)* (2. Basım) (TTK Basımevi: Ankara, 1997) s. 70 (bundan sonra *Menakıbnameler*)

19 Ocak, Ahmet Yaşar. *Menakıbnameler*, ss. 71-2, 75, 79-80, 89.

20 Yerasimos, Stefanos. *Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri* (La Fondation de Constantinople et de Sainte Sophie dans les traditions turques, çv. Şirin Tekeli, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993) s. 20 (bundan sonra *Ayasofya Efsaneleri*)

21 Yerasimos, Stefanos. *Ayasofya Efsaneleri* ss.20-22.

22 Grehan, James. *Twilight of the Saints: Everyday Religion in Ottoman Syria and Palestine* (New York: Oxford University Press, 2014) s. 1 (bundan sonra "Twilight")

23 A.g.e, s. 1

24 A.g.e, s. 3 Olay ve çekirge istilası hakkında daha fazla bilgi Grehan, James. "The Legend of The Samarmar: Parades and Communal Identity in Syrian Towns c. 1500-1800" *Past & Present*, (2009) Sayı: 204 (1) Eylül 2009 (bundan sonra "Legend of Samarmar")'dan Ahmad al-budayri, *Hawadith dimashq al-yawmiyya*. ed. Ahmad 'Izzat 'abd al-Karim, (Kahire: Matbu'at al-Jam'iyya al-Misriyya li'l-Dirasat al-Tarikhiyya, 1959), 73-4'te bulunabilir.

25 Jennings, Ronald C. "The Locust Problem in Cyprus" *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Cilt 51, No. 2 (1988) s. 282 (bundan sonra "Locust in Cyprus")

26 A.g.m., s. 282

27 A.g.m, s. 282-3

28 Suyun nasıl alınacağı ve hangi duaların yapılacağı İnternet bağlantısında detaylı olarak açıklanmıştır: www.camlidereyayla si. com/?Syf=15&cat_id=62&baslik_name=U8Sxxj/EsXJjxLFr1FNieXVudW4gYWzEsWs1YSBVc3Vsw7w= (Erişim tarihi 19 Nisan 2018)

29 Mehmet Yavuz Erler kitabında suyun kullanımından bahseder. Ancak yazar yönteme yanlış anlamıştır ve suyun sığırcık kuşlarını beslemek için kullanıldığını yazar. Fakat su kuşları çağırmak için kullanılır. Erler, Mehmet Yavuz. *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)*, (İstanbul: Libra Yayınları, 2010) s. 90

30 Jennings, Ronald C. "Locust in Cyprus" s. 283, 286

31 A.g.m, s. 280-1, 285, 289; Yıldırım, Mehmet Ali. "XIX. Yüzyıl Sonlarından Hıbaren Halep Vilayetinde Çekirge İstilalarına Dair Notlar" *Journal of History School (JOHS)* Güz 2014 Yıl 7, Sayı XIX s. 538-42 (bundan sonra "İstilalara Dair Notlar"); Çekirge yumurtalarının ilaçlı hakkında bir başka örnek de şu kitapta bulunabilir, Tamari, Salim. *Year of the Locust*, (Londra: University of California Press, 2011) s. 102-3, 107-8, 110, 125-6, 176 Bu örnekte çekirgelerin Birinci Dünya Savaşı sırasındaki yıkıcı etkilerini açıkça görebilirsiniz. (bundan sonra "Year of Locust"); Grehan, James. "Twilight" s. 3; "Legend of Samarmar," s. 90 Burada yazar gayrimüslim mezarlarına ve mağaralara çekirgelerin gömülme vakalarını anlatır.

32 A.DVNSMHM d... 60.579 (29 Zilhicce 994 ı Aralık 1586) Burada sığırcık suyu için Çorum'a referans verildiğini görmekteyiz. "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu" makalesinde Alparslan Demir bu suyun çeşitli biçimlerde çıktığı yerlerden bahseder, Konya ve İran gibi. Belgelerden su kaynaklarından birinin Çorum da olduğunun varsayıldığı görülür. Ancak yazar makalede 14 su kaynağı bulunduğunu ama belgelerde bahsedilmediğinden isimlerini veremediğini belirtir. Demir, Alparslan. "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu" *ERDEM* Sayı:67 Yıl: 2014 s. 35-7

33 DH.İD 102.40.1.1 (3 Haziran 1330, 16 Haziran 1914) Dâhil-i livada zuhur ettiğini istihbar ettikleri çekirgelerin def' ve izâlesi için çekirge suyunu *münâsibûen o tarafa 'azimet edeceklerinden baho ile tavsiyelerini istid'a iden*(ayrıı belge) *ma'-i mübareğine hamilen dersaadete gelmiş ve şu günler Tekfur dağı ve havalisinde çekirge zuhur ettiği istihbar kılınmış olduğundan*

34 DH İD 102.20 3.1 *Sûlale-i tahireden olup*

35 DH İD 102.40.1.12 Suyla ilgili ayrıca "çekirge suyu" (çekirge suyuna hamilen DH İD 102.40.1.3, *keramet-i bi'l-hudaları olan çekirge suyu* DH İD 102.40.1.4) olarak da bahsedilir.

36 DH İD 102.40.1.4 Suyun kullanıldığı hayvanlarla ilgili "cerahat" (*zira'ata arız olan cerahatin def' ve izâlesi hakkında* DH İD 102.40.1.6), "haşerat" (*haşeratın def' ve tenkis emeliyle* DH İD 102.40.1.8), "cerad" (Arapça "çekirge": *cerad-ı mütehşirenin izalesi için* DH İD 102.40.1.12) "hayvanat-ı muzırra" (*hububata ta'rîz eden hayvanat-ı muzırranın def' ve tenkîli* DH MKT 2797.18.1.1) ifadeleri de kullanılır

37 DH MKT 2797.18.1.2

38 HAT 732.34768.1, (27 Zilkade 1238, 5 Ağustos 1823)

39 *Bu sene-i mübarekede Rusyalu memleketlerinin ekseri mahallerine çekirge düşmüş olduğundan Ankara kazasından sığırcık suyu alıp Rusya memleketlerine götürmek üzre Rusyalunun göndermiş olduğu Tatar taifesinden...*

40 *Bu su kırk beş kese akçeye belh olunduğuna*

41 *Bir kaç kere hafır-ı hendek ile derunlarına saman ıfaza ve bu vechile ihtrak-ı bil nar etmişler ise de bir vechile mümkün olmayıp dahı ezyed olduğunu ... hizetimle ... ihya ve belki kariyecek mucib-i iştirabımız olur. Ve aizi ahalar gibi kırkgün sarantina bekletmeyüz aliı yedi gün tamamında kasabamıza götürürüz ...*

42 Örneğin Kıbrıs'ta yerli halkın hendekler kazarak çekirgeleri burada yaktığından bahsedilir. Yıldız, Bilal. "Deruzli Çevresi Mücadele" s. 73. Halep'te benzer bir uygulama için bakınız: Yıldırım, Mehmet Ali. "İstilalara Dair Notlar" s. 544.

43 *Ve her ne kadar der-'aliyyeye 'azimet edertz demişler ise de dersaadete 'azimetlerine Rusyalıdan havâ üzre olduklarını adamım merkum Hasan Ağa kulları mezburların lisanlarından işitenlerden tahkik etmiş ...*

44 *İşbu istid'ayı edenler ehl-i islamdan olarak men' ve red ile cevab verilmek bu kadar tegeyyüsün ye's ve mahz u niyetlerini mucib olacağına nazaran ...*

45 HAT 732.34768.A.1 (25 Zilkade 1308 – 2 Temmuz 1891). Belge bazı yazım hataları içerir, bu nedenle belgenin transkripsiyonunda bazı zorluklarla karşılaşılmıştır. Yazının hatalar içermesi yazarın tecrübesi hakkında soru işareti doğurmaktadır.

46 *Elhamdülillahi-t te'ala şerî'at-ı Muhammediye teraama mümanaası yokdur*

47 HAT 732.34768.B.1 (27 Zilkade 1308, 4 Temmuz 1891).

48 HAT 732.34768.C.1 (29 Zilkade 1308, 6 Temmuz 1891).

49 DH MKT 1080.122.2 Bu belgedeki ayrıı durum ayrıca BH.MKT 1000.12.2.2 numara ve 2 Receb 1323, 2 Eylül 1905 tarihli belgede de geçer.

50 *Varna ve Balçıklıdaki alacaklarını almak ve içlerinden biri orada bulunan oğlunu görmek üzre pasavan istihsali için ilmühaber gönderilmiş olduklarından ve kendileri çekirge şeyhlerinden olmadıklarından bahisle ... Her sene ilkbaharda Sığırcık duası etmek ve bu sureıle biraz para cem' eylemek üzre Bulgaristana giden Sığırcık şeyhleri bu surette akçe toplanılmak Bulgaristana memnu' olduğu cihetle me'murin-i mahalliye tarafından tevkife ve habs edilmekde ve bunların tahliyesi için birçok müşkülat çeklilmekde olduğunun ...*

51 HR.SFR 4.333.19.1.1 (17 Ekim 1889). *Sığırcık şeyhlerinden Ahmed Hamdi ve talebe-i 'ulumdan Hafız Mahdum Efendilerin bayramdan sonra ... Sofyadan azimetle Berkofça ... Nikopoli ve Ziştovtarya yerlerini dolaşarak ... i'ane cem' ederek ... taht-ı tevkife alınıp beş güne kadar habs ... edildikten sonra şöyle ahali-i müselmanın izahatini tahrîş için canib-i hükûmet-i seyyiteden casus sıfatıyla gönderildikleri ... taht-ı istintaka alınarak Bulgarca yazılmış bir çok evrak ve senedatı imzaya icbar edilmişlerinde ... imzadan imtina' edikleri cihetle ...oı miktar akçeleri zabt edilmekle beraber pasaport ve kitapları dahi ihrak olunarak*

52 DH MKT 2732.65.1

53 BEO 3776.283195.1 *hususile müftehir bulunduğumuz meşruti yet-i adalet ... hürmeten kemal-i ihtikarla ruy-ı niyaz edeniz*

54 DH.İ.UM.EK 48.74.1 *Sığırcık karyesi hey'et-i ihtiyariyesiyle ahalisi eşkıyanın tazyik ve mezalimindeğn azade olmak ... ve harmanları ve a'şar anbarları yüz üstüne kaldığı ...*

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ
BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

EMRAH SAFA GÜRKAN İLE SÖYLEŞİ

AYŞE OZİL

Emrah Safa Gürkan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda Akdeniz'de özellikle Habsburg İmparatorluğu ve Venedikliler karşısında gerçekleştirdiği istihbarat faaliyetlerini inceleyen Sultan'ın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları *adlı kitabı geçtiğimiz yıl yayımlandı ve kısa sürede 5. baskıya ulaştı. Akdeniz tarihi, erken modern dönemde merkezileşme, dinler ve milliyetler arası geçişkenlik gibi alan ve konuları ele alan kitap karşılaştırmalı bir arşiv çalışmasına dayanıyor. Doktora çalışmasını 2012 yılında Georgetown Üniversitesinde tamamlayan Gürkan, halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesinde öğretim üyesi olarak araştırmalarına devam etmektedir. Osmanlı tarihçileri ile yapılan söyleşilere dayanan ve şimdiye kadar Osmanlı tarihinin çok çeşitli konularının ele alındığı "Ottoman History Podcast" (http://www.ottomanhistorypodcast.com) web sitesinin kurucularındandır.*

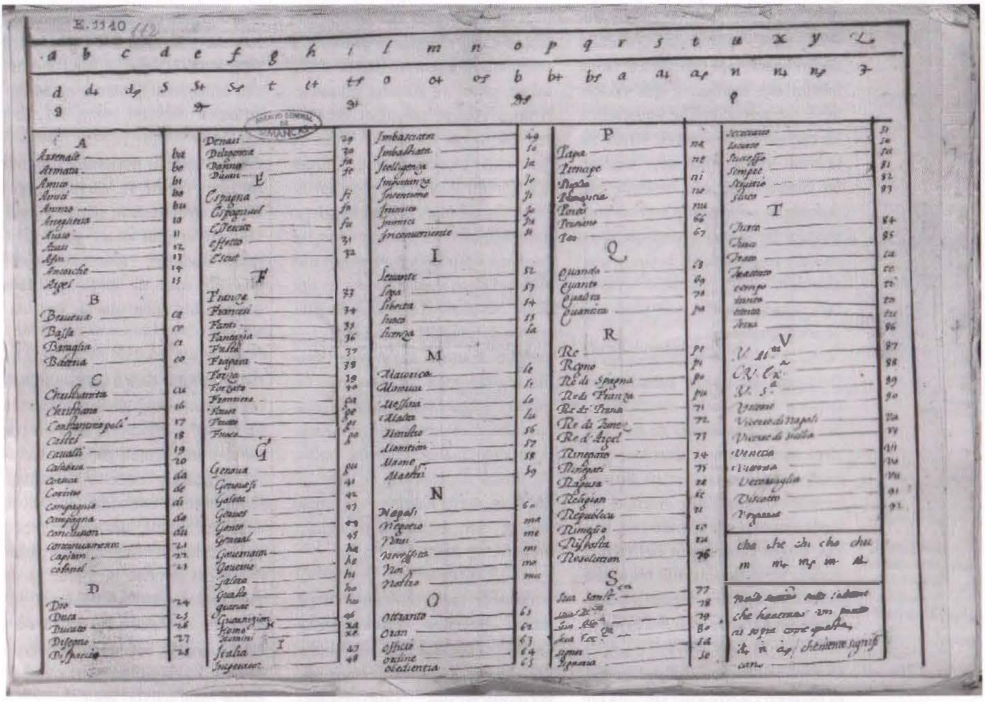

Emrah Safa Gürkan

16. yüzyılda Akdeniz'deki istihbarat faaliyetlerini Osmanlı ve Habsburg devletlerinin merkezileşmesi bağlamında ele alıyorsunuz. Erken modern dönemde ortaya çıkmaya başlayan bu merkezileşmeyi nasıl tanımlıyorsunuz ve istihbarat faaliyetlerini imparatorluk olma süreci açısından nereye yerleştiriyorsunuz?

Aslında bugünkü anlamda modern devletin ilk nüvelerini gördüğümüz bir yüzyıl 16. asır. Askeri teknolojideki gelişmelerin dayattığı finansal ve organizasyonel problemlerin üstesinden gelmek için hükümdarın hane halkından bağımsız bir bürokrasinin ortaya çıkmaya başladığı dönemler. Bu süreç içerisinde 15. yüzyılın sonlarından itibaren modern diplomasinin temelini oluşturan mukim elçiliklerin de ortaya çıktığını görüyoruz. Artık her geçen gün profesyonelleşen bu elçilerin görevlerinin önemli bir bölümü casus ve muhbirler vasıtasıyla yabancı başkentlerde bilgi toplamaktan oluşuyor. Bunlara "şerefli casus" demeleri boşuna değil. Zaten Osmanlılar da dahil hükümetler ilk mukim elçileri kabul etmekte bayağı bir nazlanmışlar; sistemin oturmadığı yıllarda bu elçilerin çoğu kez casusluk suçlamasıyla sınır dışı edildiğini görüyoruz.

Mukim elçilerin hükümetleriyle düzenli yazışabilmesi için bir posta sistemine ihtiyaç duyulduğunu da unutmayalım. Yabancı topraklarda kuryelerin taşıdığı mektuplardaki gizli bilgilerin düşman eline geçmesini önlemek için de kriptografi (şifre) ya da steganografi (görünmez yazı) gibi alanlarda önemli gelişmeler oldu. Düzenli olarak şifre değiştirmek ve ele geçirilen mektuptaki şifreleri kırmakla görevli özel katipler kançılaryaların mühim birer parçası

İspanyol arşivlerinden bir şifre anahtarı

haline gelirken, casuslarımızın okuma yazma bilmesi de gittikçe önem kazanmaya başladı. Son olarak da bu düzenli yazışmalarla paralel olarak gelişen arşivcilik geleneğini unutmamak gerek. Bilginin daha özenli bir şekilde tasnif edilme ihtiyacı 16. yüzyılda belgelere karşı olan tutumu önemli ölçüde değiştirdi. Aksi takdirde bugün böyle bir kitap yazılamazdı zaten.

Erken modern dönemdeki istihbarat faaliyetlerinin modern dönem istihbarat faaliyetleri ile ne tür benzerlikleri ya da farklılıkları vardır?

Şüphesiz en önemli fark ortada daha doğru dürüst bir devlet yokken bir gizli servis'ten ya da istihbarat teşkilatından söz etmenin zorluğu. Ancak, ben esas kırılmanın Birinci ve hatta İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğunu düşünüyorum. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar diplomatlık bile tam anlamıyla profesyonel bir meslek değildi. Yine, mesela Fransa'da istihbarat 19. yüzyılın sonlarına dek askeri bir mesele olarak kaldı. Bu yüzden erken modern istihbaratı üzerine yazılmış kitapların en okunur kısımları başlıklarıdır. Bir sistem aradıkları, sadece hükümdarlar üzerinde durdukları ve istihbaratın bürokratik işleyişi üzerine eğilip ajanları iskaladıkları için çok sıkıcıdır. Ben bizzat ajanlara odaklanıp serhaddin kendine özgü şartlarını ön plana çıkararak değişik bir resim sunmaya çalıştım.

Osmanlı'nın Habsburg ve de Venedik gibi Avrupalı muadilleri ile karşılaştırıldığında bazı farklarının olduğundan söz ediyorsunuz ama bu karşılaştırmayı "iyi-kötü", "ileri-geri" ekseninden uzak tutmaya çalışıyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?

Bu "ileri-geri" meselesi önemli. İnsanların tarih üzerine basit metodolojik saptamaları çok önemli şeylermiş gibi anlatmasından hiç hoşlanmıyorum ama sanırım herkes bir gün bu duruma düşüyormuş. Kitapta Osmanlı istihbaratının muadilleri Venedik ve Habsburg istihbaratına göre daha az merkezi ve kurumsal olduğunu savundum. Ancak, bu daha az verimli olduğu anlamına gelmiyor. Zira, tarih lineer bir doğru değil. Sürekli yükselen bir grafik yerine medcezirler ve inişler çıkışlar düşünün. Mesela, Konya Ovası ve Şam etrafındaki köylerin 16. yüzyıldaki nüfusları 1950'lerdekinden çok da az değildi ki, geçmişte herkesi kayıt altına almanın zorluklarını da hesaba katalım. Teknolojik anlamda dahi sürekli bir gelişmeden bahsedemeyiz. Roma dönemindeki gemilerin ebatına, tonajına bakın, bir de Orta Çağ gemilerine; tekrar eski seviyeye gelmek için ta 17. yüzyılı beklemek gerekecek.

Aynı mantığı bugün bize modernliğin ana şartı gibi gözüken kurumsallaşma gibi bir faktöre de uygularsak, bunun 16. yüzyıldaki etkisinin marjinal olduğunu anlayabiliriz. Bir işi en kurumsal şekilde yapmak her zaman en iyi metot olmayabilir; kurumsallı-

ğın kompleksite ve yavaşlık getirdiğini ve maliyetleri artırdığını göz ardı etmemeliyiz. Osmanlıların merkezi bir istihbarat ağı kurmaması ya da mukim elçi atamaması gibi faktörlerin bir geri kalmışlık edebiyatına kurban edilmemesi gerek. Büyük bir finansal aygıtı yönetmeyi başaran bu imparatorluk 5-10 başkente elçi atamaktan imtina edip istihbaratını merkezi bir sistemle değil de kapu halkları ve serhaddeki beylerbeyiler üzerinden yapmayı tercih ettiyse, bunun nedeni böyle yapmanın daha verimli olmasıdır.

Gerileme ve çöküş paradigması uzunca bir süredir eleştiriliyor. Siz kendi çalışmanızı da bu eleştirel tarih anlayışı çerçevesinde kurguluyorsunuz. Ayrıca bu dönemde Osmanlı'nın Avrupa ile ilgilenmediği görüşünün tam olarak doğru olmadığını belirtiyorsunuz. Sizin de katkıda bulunduğunuz bu eleştiri, tarihçiler arasında ne kadar yankı buluyor?

Osmanlı'nın Avrupa ile ilgilenmediğini nereden çıkarıyoruz? Osmanlı'nın hem geri kalması hem de dış dünyaya ilgisizliği ile ilgili argümanların çıkış noktası yanlış. Burada istisna olan Osmanlı değil, Avrupa. Bir anda ekonomik olarak yükselen o, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren o, bir yüzyılda kontrolündeki toprakları dünyanın %34'ünden %85'ine çıkaran o. Osmanlı'nın geri kalışı istisnai değil ki. Modernite öncesinin zengin Hindistan'ı ufacık İngiltere'ye koloni oldu; koskoca Çin, Japonya tarafından işgal edildi.

Dış dünyayla ilgisizlik konusunda da buna benzer bir yanlış yere odaklanma sıkıntısı var. Kitapta hem Osmanlı belgelerini hem de Avrupa'daki elçi ve casus raporlarını inceleyerek Osmanlıların Hristiyan dünyasındaki askeri, siyasi ve kültürel gelişmeleri takip etmeye çalıştığını iddia ettim. Bu merak Avrupa'nın Doğu ile ilgilendiği ölçüde değilse, burada açıklanması gereken Avrupa'nın istisnai durumudur. Coğrafi keşiflerin harladığı, merkezi hükümetlerin kurumlarla desteklediği ve matbaanın alt tabakalara yaydığı sürekli bir ilgi, adeta bir tutku söz konusu Batı'da. Fransa'da erkekler arasında %47 ve kadınlar arasında %27'yi bulan okuma oranlarından bahsediyoruz. Dış dünya ile ilgili yazılan binlerce seyahatname, inceleme ve romanla karşılaştırıldığında Osmanlılar da, Çinliler de, Ruslar da, Hintliler de içine kapanık ve ilgisiz kalırlar. Açıklamaya muhtaç olan Avrupa'da ne olduğu, diğerlerinde değil.

İstihbarat faaliyetlerinin detaylarına girerken sondan başlayayım. Osmanlı'nın istihbarat konusunda bir performans değerlendirmesini yapıyorsunuz. Hangi ölçütlere göre ne tür sonuçlar çıkıyor?

Aslında, tam bir performans testi imkansız. İyi kötü neye göre? Sayısal olarak ölçemediğimize göre bir standardımız, bir referans noktamız olmalı ve bu karşılaştırdığımız tüm aktörler için sabitlenebilmeli. 20. yüzyıl istihbarat örgütleri için zor bir iş.

Ben ancak bazı basit sorular çerçevesinde Osmanlı istihbaratını Venedik ve Habsburglarınkiyle karşılaştırdım. Aldıkları haber doğru mu? Kriz anında birçok kanaldan haber alıp bunları gerekli bağlam içinde analiz edebiliyorlar mı? Yanlış haberi doğru haberden ayıklama kapasitesine sahipler mi? Dünyada olan haberlerden zamanında haberdar olabiliyorlar mı?

Erken modern dönemde bilginin hareket hızını ve türünü bugünün okuyucusunun gözünde canlandırmak için neler söyleyebiliriz? Örneğin, "Roma nerede?" gibi bir soru da bilgi ağlarında önemli bir soru olarak yer alabiliyor.

Bu tip sorular bence eski insanların zihin dünyasına girmek açısından da manalı. Tarihçilerin ama en çok da son iki yüzyılda geçirilen kültürel değişimler nedeniyle Osmanlı tarihçilerinin önündeki en büyük engel bu. Mesela, bir Osmanlı paşası ya da çelebisi zamanının büyük bir kısmını at üstünde savaşarak ya da avlanarak, helva meclislerinde şiir okuyarak, tekkede ve camide ibadet ederek geçirir; bugünün insanı bunlara ne kadar zaman ayırmaktadır? Elinde akıllı telefon yemek sofrasında bile birbirinin suratına bakmayan tüketim toplumunun modern insanının, her tarafı metafizik güçlere olan inançla çevrili ve kendini hep bir cemaat üzerinden tarif eden Osmanlı bireyini anlamakta zorlanmasından doğal ne olabilir?

Bu bağlamda, Osmanlıların merak ettiği şeyler bize dış dünyayı nasıl algıladıklarını da gösterebilir. Dış dünyaya ilgisi var/yok tartışmasından daha manidar bir soru bu. Başka dinden ya da kültürden insanları nasıl görüyorlar? Uzak diyarlar hakkında ne tip önyargıları var? Orada olan olaylar İstanbul'a nasıl yansıyor? Mesela, katiyen Kalvinistleri Luthercilerden ayıramıyorlar. Bir de 1560'lara kadar mehdici inançlar ayakta olduğundan Luthercileri Müslüman sanıyorlar, bu çok ilginç. Savaş meydanlarında sünnetli Almanlar bulduk, bakın işte kefereler Müslüman oluyorsunuz, kehanet gerçek çıktı, kıyamet zamanı geldi ve Kanuni mehdi diyorlar sürekli Avrupalılara. Bunu diyen koskoca sadrazam. Şimdi mantıklı bir

Büyük bir finansal aygıtı yönetmeyi başaran bu imparatorluk 5-10 başkente elçi atamaktan imtina edip istihbaratını merkezi bir sistemle değil de kapu halkları ve serhaddeki beylerbeyiler üzerinden yapmayı tercih ettiyse, bunun nedeni böyle yapmanın daha verimli olmasıdır.

insan bu zihniyeti içselleştirmekte en başta zorlanır.

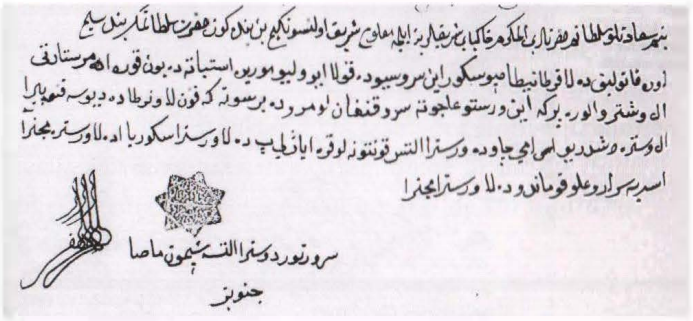
Sınır boylarının korunması bağlamında bir yerden bir yere giden kişilerin taşıdığı, taşımak zorunda olduğu beratlardan söz ediyorsunuz, ele aldığınız dönemde bu tür kağıtlar ne kadar yaygındı? Okuma-yazma oranını ya da devlet bürokrasinin niteliğini düşününce nasıl bir tablo ortaya çıkıyor?

Aslında ileriki yıllarda daha da yaygınlaşacak ve merkezi bürokrasinin ve uluslararası hukukun gelişmesiyle standardize olacak. Bunu en güzel korsanlarda görüyoruz. 18. yüzyılda bir korsan denize çıkmadan kendi hükümetinden berat alıyor, Fransız konsolosundan "bu bizim dost buna saldırmayın" diye kendi donanmasına hitaben bir referans mektubu alıyor ve son olarak da, ticaret gemilerinin bulundurması gereken pasaportların bir kopyasını alıyor ki, bunların gerçekten Fransız gemisi olup olmadığını anlayabilsin. Değilse saldırıp ele geçirebilecek çünkü. 16. yüzyılda bu kadar kurallı değil her şey.

İstihbarat faaliyetlerini incelerken özellikle tek tek kişiler yani casuslar üzerinde duruyorsunuz, bunu biraz açar mısınız? Kitapta, Beyoğlu'na adını veren Venedik doçu Gritti, Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, Habsburg elçisi Busbecq gibi tanınmış ve de tanınmamış pek çok kişinin öyküsü var, bu çalışma bağlamında kişilerin rolünden söz edebilir misiniz?

Modernite öncesinde insanları eğitmek mümkün değildi. Mesela, atlı lazım ne yapacaksınız? Avrupa'daki gibi ekipmanı pahalıya patlayan ağır süvari lazımsa toplumun bu konuda uzmanlaşmış kesimine gideceksiniz, yani şövalyelere. Eğer Asya'daki gibi hafif süvariye ihtiyacınız varsa, bunların doğal ortamı olan steplere gideceksiniz. Köyden alayım, atın üstüne koyayım, talim yapsın, eyerde kalksın, ok atsın; bu mümkün değil. Denizci mi lazım? Balıkçılardan bulacaksınız, çünkü diğerleri ne denizciliği öğrenebilir ne de seyrüseferin zorluklarına katlanabilir; hemen ölür.

Casusluk için de bu böyle. Birine İtalyanca ve Hristiyanlık öğretmek çok zor bir iş. Bunun yerine hem bu yeteneklere hem de istihbarat yapmak için gerekli yerel ağlara sahip mühtedileri kullanmak daha mantıklı. Bunun bir uzantısı olarak, her iki dünyada da ticari, siyasi ve istihbari ilişkiler geliştirmiş ve siyaset simsarı adını verdiğimiz Gritti ya da Yasef Nasi ve David Passi gibi tipler de karşımıza çıkıyor. Bunların uluslararası diplomaside ve Osmanlı siyasetinde oynadıkları rol sandığımızdan çok daha fazla.

İspanyol casusların Osmanlıca harflerle İtalyanca yazdığı mektup

Osmanlı istihbaratında rol alan kişiler arasında mühtedilik belirgin bir özellik olarak ortaya çıkıyor. Casuslukla mühtedi olmanın bağlantısı nedir? Bu durumu nasıl anlamalı ve düşünmeliyiz? Bu bağlamda ayrıca "beşinci kol" faaliyetlerini ne şekilde yorumlamalı ki kitapta bunu da bir konu olarak ele almışsınız?

Mühtediler geçmişleri nedeniyle iki dünyayla da rahatça ilişki kurabiliyorlar. Ayrıca, Avrupa'da bir Müslümanın tek başına gezme şansı yok; dolayısıyla Osmanlılar Hristiyan ya da Yahudi kökenliler ve Avrupalı mühtedilerle iş yapmak zorunda kalıyor.

Beşinci kola gelince. Milliyetçilik çağından önce imparatorluklar pasif bir rıza üretmekle yetiniyorlardı: vergini ver, isyan etme. Dolayısıyla Osmanlılarla iş birliği yapan Napolililere çok şaşırmamamız gerek, nasıl Osmanlıları Venediklilere tercih eden Kıbrıs Rumlarına şaşırmıyorsak. Aynı gemide Müslüman ve Hristiyan beraber korsanlık yapıyorsa, yani "gaza"ya çıkıyorsa her şey olabilir. Aynı şekilde, Akdeniz'in ortasındaki ıssız bir adada bulunan bir mağaranın sol tarafındaki sunağa Hristiyan korsanlar, sağ tarafına ise Müslüman korsanlar adak bırakıyorsa ve bizim gazilerin adakları toplanıp Sicilya'daki bir kiliseye bağışlanıyorsa? Kuzey Afrika çöllerinde karşımıza çıkan ve Latince, İspanyolca, Türkçe, Arapça ve *lingua franca* konuşan Müslüman evliyaya ne demeli? Bu yetmiş yaşındaki ermişin İspanya'da bir Hristiyan manastırında büyümüş olmasını ve babası engizisyon tarafından yakılınca Tunus'a kaçmasını, ancak buradakilerin de kendi Müslümanlığını beğenmemesi üzerine çareyi çöllere sığınmakta bulmasını nasıl anlamlandırmalı?

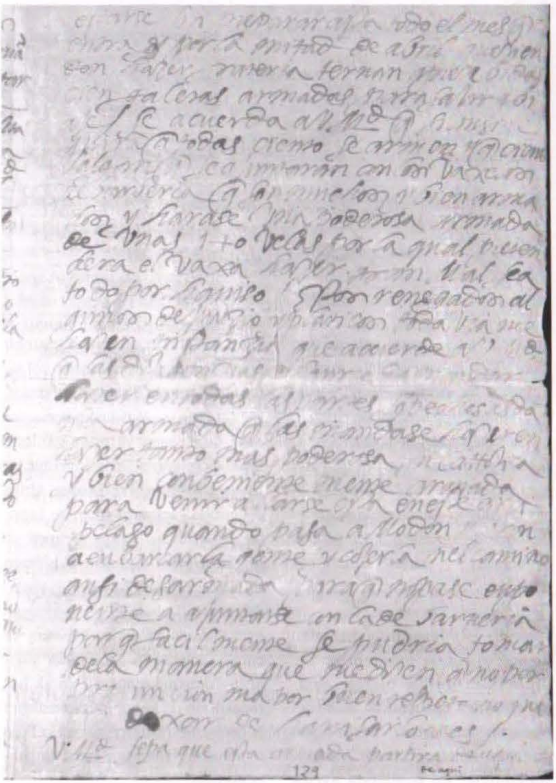
Kitabın sonuçlarından biri de, erken dönem Akdeniz'inde Hristiyan-Müslüman ayrımının, diğer bir deyişle bugün "medeniyetler çatışması" olarak sunulan dinler karşıtlığının pratikte pek de işlemiyor olması ve bize sunulanın aksine dini ayrımların bulanıklaştığı iç içe geçmiş bir dünya ile karşılaşmamız. Bu dünyayı biraz anlatabilir misiniz?

Bence milliyetçilik kadar zehirleyici bir paradigma bu dinlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığı yargısı.

Huntington'ın orijinal makalesini okursanız orada bir medeniyet tanımı vardır, kendinizi adeta Risk oynuyor sanırsınız. Hiçbir entelektüel derinliği olmayan bir mesele.

Biz tarihi *establishment*'ın ürettiği kaynaklardan okuyoruz. Merkezkaç kuvvetlerin ve ezilmişlerin arkada

Gizli mürekkeple yazılmış bir casus mektubu

çok az şey bırakmasına matbaanın ve geniş bir okuyucu kitlesinin eksikliği de eklendiğinde, elimizdeki tarihin imparatorluk elitlerinin gündemleri ve önyargılarının ürünü olmasına çok da şaşırmamak gerek. Ama orada her seferinde Venedikliye kefere-i fecere demesi onunla hıçbir işbirliğine gitmediğini göstermez. Ya da Osmanlı kaynakları sürekli şehadet şerbetini nuş eylemekten bahsediyor diye tüm Osmanlıları Allah yolunda ölüme giden dilaverler olarak göremeyiz. Gerçek bundan çok daha karışık ve bu kendisini en berrak şekilde serhadde gösteriyor.

Aslında gerçek hayatta da böyle bir karşıtlık var. Bugün siyasetçilerin, din adamlarının ya da kanaat önderlerinin tarif ettiği Türkiye ile gerçekten yaşadığımız yaşam arasında, yani teori ile pratik arasında inanılmaz bir fark var. Tarihte de böyle. Mesela, Fatih'in kadısıyla ilgili meşhur hikayesi vardır, ne kadar adil olduğuna dair. Ya da Osmanlı adaletnameleri. Bunlara bakılırsa muhteşem bir adalet sistemi çıkar, ama şeriye sicillerine bakıldığında durum böyle mi?

Casusların hikayeleri önümüze bambaşka bir resim koyuyor. Yabancı elçilerle sarayın ve hanedanın en önemli kişileri arasındaki sürekli bilgi alışverişi, değişik kültürel, dini ve etnik kökenlerden insanların tarihsel kategorileri darmaduman eden hareketlilikleri ve Michel Zevaco romanlarını aratmayacak bir entrikalar dünyası.

Burada insanların merakını manipüle edip olayı romantize etmek istemem; bunların hikayelerindeki detayların kafalarımızı nasıl karıştırabileceğini bir iki örnekle anlatmaya çalışayım: Napoli'de kaybolan ve yakalanmamak için İspanyol taklidi yapan bir Türk ajanını soyan eşkıyaların kendisine, eğer köylüler tarafından öldürülmek istemiyorsa İspanyol taklidi yapmaması ve Türk gibi dolaşmasını söylemesi çok manidar değil midir? Ya da üç kuşak üst üste din değiştiren Cigala ailesinin en meşhur ferdi Cigalazade, Yusuf Sinan Paşa'nın Osmanlı donanması ile Güney İtalya'yı yakıp yıktıktan sonra Messina açıklarında demir atması ve annesini görmek istemesi, üstüne üstlük de Habsburgların bunu kabul etmesi her gün karşımıza çıkan bir şey midir? Peki, ya kılık değiştirip İstanbul'a gelen bir İspanyol ajanının gelir gelmez sokakta ihtida etmiş bir tanıdığa rastlaması? Hakikaten casusların ve mühtedilerin dünyası bu kadar küçük müydü?

Bu çalışmayı yakın dönemde Akdeniz üzerine yapılan çalışmalar bağlamında -örneğin David Abulafia, Noel Malcolm, Molly Greene, Nathalie Rothman'ın çalışmaları- nereye yerleştirirsiniz? Buna bağlı olarak, son yıllarda Akdeniz tarihine yeni bir ilgi, bir vurgu olduğunu söylemek mümkün mü?

Yukarıda saydığınız isimlerin çalışmalarıyla çok ortak noktası var kitabın. Birden çok arşivden beslenmesi ve biraz daha hareketli üslubu açısından Noel Malcolm'ın son kitabı ile daha fazla ortak noktası olduğunu düşünüyorum. Başkentlerde çizilen sınırları aşan aracılar üzerine odaklanan bu çalışmalar biraz işleri karmaşıklaştıran ve kategorilerimizi bozan hikayelerle dolu.

Anglosakson dünyada ve özellikle Amerikan üniversitelerinde Akdeniz'e karşı yeni bir ilgi var ama bu çok yetersiz. Bu kadar gelişmiş bir tarih yazımına ve zengin kaynaklara sahip bir alanın daha fazla ilgiyi hak ettiği kanaatindeyim.

Casusları incelemek, Akdeniz tarihi gibi, sizi aslen Osmanlı tarihinin çok farklı alanlarıyla ve tartışma konularıyla da buluşturuyor. En başta söz ettiğimiz 16. yüzyıl merkezileşmesine tekrar değinmek mümkün ya da ekabir kapılarının siyasi gücünü bu bağlamda düşünebiliriz, değil mi?

Evet. Devlet-i Aliyye'yi merkezileşme, *confessionalization*, askeri devrim, mehdicilik ve devlet oluşumu gibi genel akımların içinde çağdaşlarıyla karşılaştırmalı bir şekilde değerlendiren eserlerin sayısı artmaya başladı. Osmanlı tarihini Avrupa tarihinin genel paradigmaları içine entegre etme eğilimi önemli. Her ne kadar yavaş yavaş istiap haddine gelmeye başlasak da, daha ortada karikatürize bir indirgemecilik yok. O yüzden bir müddet daha zorlayabiliriz bence. Ama ifrat ile tefrit arasında bir yerde durmalıyız.

Casuslar ile ilgili bu çalışmayı sadece Osmanlı kaynaklarından araştırmanın mümkün olmadığını belirtiyorsunuz; İspanya, İtalya ve Avusturya arşivleri gibi pek çok farklı arşivden yararlanmışsınız. Bize biraz kaynak çeşitliliğinden, bu kaynakların olanaklarından ve zorluklarından söz edebilir misiniz?

İlk olarak bu arşivlerde diplomatların, casusların ve muhbirlerin faaliyetleri hakkında çok fazla detay var. 16. yüzyıl söz konusu olduğunda bizim elimizde ise ancak İstanbul'la eyaletleri arasındaki yazışmaların birer paragraflık özetleri var. Buradan bir operasyonun detayları çıkmaz, çıkmamış da zaten. Avrupa arşivlerinde serhadden gelen çok sayıda doküman da bulunmakta; bu açıdan da az önce bahsettiğim dünyanın içine girmek mümkün.

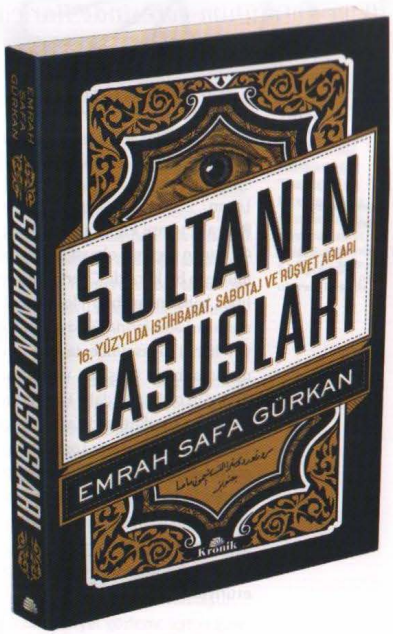
Bu kaynakların metodolojik sıkıntıları da var tabii. Bunlar genelde basılı kitaplardan daha az önyargılı zira kitap satmak gibi derdi olmayan elçi ve casuslarımızın stereotip pompalamaları için çok az neden var. Ancak, gene sık tekrarlanan edebi motiflere rastlamak mümkün. Ayrıca, bu elçi, casus ve komutanların amaçlarının kendi eylemlerini meşru göstermek olduğunu unutmayalım. Mesela, balyosa sorsanız hep o Osmanlılardan bilgi alıyor, ama karşılığında hiçbir şey vermediğini düşünmek de çok mantıklı değil. Yine Venedik, Napoli, Sicilya ya da İspanyol karşı istihbaratının Osmanlı ajanlarıyla ilgili ürettikleri belgeler bazen gerçeklerden çok korkuları yansıtıyor.

Türkiye'de karmaşık ve kötü bir Türkçeyi akademik dil diye dayatıyorlar bize. Tek fiilin anlatacağı şeyi üç fiille anlatan muğlak ifadeler, ağır ceza yargıcının kaleminden çıkmış gibi kuru bir üslup. Oysa, amaç ilk olarak ifade etmek istediğimi %100'e yakın bir şekilde karşı tarafa verebilmek olmalı.

Son olarak, İngilizce yazdığınız doktora tezinizden yola çıkarak bu kitabı Türkiyeli okuyucu için kendiniz Türkçe olarak yazdınız. Genelde çevirilerinden okuduğumuz bu tür çalışmalar bağlamında bu çok özel bir durum, metnin dili son derece akıcı. Kitabın yazılış süreci hakkında birkaç söz söylemek ister misiniz?

Bu kitap doktora tezim değil aslında, onu İngilizce basacağım. Doktoram sadece Osmanlı istihbaratı üzerine değildi; Habsburg, Venedik ve Osmanlı istihbaratı üzerinden Akdeniz'deki espiyonaj faaliyetlerini hem ajanlar hem merkezi hükümet hem de uluslararası ilişkiler açısından inceliyordu. Her ne kadar çok hacimli bir tez olmasına rağmen, birçok detayı teze alamamıştım. Aslında Türkçe bir kitap yazmayı düşünmüyordum ancak Kronik'ten Adem Koçal'ı kıramadım.

Türkiye'de karmaşık ve kötü bir Türkçeyi akademik dil diye dayatıyorlar bize. Tek fiilin anlatacağı şeyi üç fiille anlatan muğlak ifadeler, ağır ceza yargıcının kaleminden çıkmış gibi kuru bir üslup. Oysa, amaç ilk olarak ifade etmek istediğimi %100'e yakın bir şekilde karşı tarafa verebilmek olmalı. Uzatmadan, en sarih şekilde. Ondan sonra da, okuyucunun kendini rahat hissedeceği bir üsluba dikkat etmeliyim. Kitaptaki Dördüncü Bölüm İtalyanca, son bölüm ise İngilizce olarak daha önce yayımlanmıştı; ilgilenen meslektaşlarım

bunları ya da tezimi okuyabilirler. Türkçe kitap yazmamın amacı daha geniş bir okur kitlesine ulaşmaktı ki, içinde bir çok yabancı kelime, tabir, yer ismi bulunan ve insanların alışık olmadığı bir bakış açısı sunan böyle bir kitabın bir yılda beşinci baskısına hazırlanması hedefime ulaştığımı gösteriyor.

"BAŞINDA BİR KALPAK OLSA": GEORGİY ÇİÇERİN, SOVYET DIŞ POLİTİKASI VE TÜRK İHTİLALİ

SAMUEL J. HIRST

Ruslar ve Türkler iki dünya savaşı arası dönemde aralarında asırlardır süregelen ihtilafları bertaraf ederek tarihlerinin en uzun ömürlü işbirliği sürecini başlattılar. Bu yeni safha, Bolşevik İhtilali'nin veya Brest-Litovsk Antlaşması'nın hemen sonrasında birdenbire ortaya çıkmadı. Elinizdeki makale, Sovyet-Türk uzlaşısının ilk ve en mühim evresinde Hariciye Komiseri olarak görev yapan Georgiy Çiçerin'in fikirlerini ve aldığı kararları inceleyerek, Moskova ve Ankara'nın yakınlaşma sürecinde Sovyet Rusya'nın içinden geçtiği ideolojik dönüşüme ışık tutan iki bölümden oluşan bir yazı dizisinin ilkidir.

Çiçerin 1925 yılında

Bundesarchiv, Bild 102-12859A / CC-BY-SA 3.0

Lozan Konferansı'nda Sovyet Rusya'yı temsil etmek üzere Georgiy Çiçerin'in seçilmiş olması son derece münasip bir karardı. Çiçerin, 1920 yılının baharından beri Moskova'daki mesai arkadaşlarına Türkiye'nin Sovyet harici siyasetinde taşıdığı önemi anlatmaya çalışıyor ve Mustafa Kemal'in ordusuna daha fazla destek verilmesi gerektiğini defaatle vurguluyordu. Dolayısıyla, Lozan Konferansı sırasında Bolşeviklerin kayıtsız şartsız Türk egemenliğini destekleyeceklerini söylerken Çiçerin, aslında iki yıldan fazla bir süredir şahsen arkasında durduğu bir siyaseti devam ettiriyordu.

Çiçerin'in Türkiye'ye verdiği destek ve konferansta takındığı tutum o derece dikkatleri çekmişti ki, gerek Sovyet basınında gerekse uluslararası diplomatik çevrelerde renkli yorumlar yapılıyordu. Mesela, İsmet Paşa Lozan'dan Ankara'ya gönderdiği bir telgrafta, İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un Çiçerin hakkında "başında bir kalpak olsa, İsmet Paşa konuşuyor zannedileceği" mütalaasında bulunarak, latife ettiğini yazmıştı.[1] Sovyet gazetesi *Pravda* ise yayımladığı bir karikatürde Çiçerin'i bu kez kalpak yerine benzer çağrışımlar yapan bir fes ile Türk kılığına sokmuştu. *Pravda*'nın hicvindeki eleştiri, Çiçerin'in Türkiye'ye olan bağlılığının birçok Bolşevik yoldaşınkinden daha güçlü olmasıyla ilgiliydi. Dönemin gözlemcileri tarafından yapılan bunca vurguya rağmen Türk-Sovyet ilişkilerinin şekillenmesinde Çiçerin'in oynadığı rolün önemi çağdaş tarih literatüründe büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu durum aslında büyük bir talihsizliktir diyebiliriz zira Çiçerin'in ardında bıraktığı onca yazılı belge Moskova'nın takip ettiği Türkiye siyasetinin ardında ne kadar tutarlı ve kendi içinde devamlılık arz eden bir Bolşevik dünya görüşünün yattığını net biçimde ortaya koyar.

Sovyet Rusya ve Türkiye'nin karmaşık geçmişine son derece hâkim olan Çiçerin, iki ülke arasındaki ilişkileri biçimlendirmek için birbirleriyle çarpışan çok sayıda etkeni dengelemek zorunda olduğunun bilincindeydi. Bu etkenler arasında, Kafkasya bölgesindeki ihtilafları körükleyen toprak iddiaları, Türkiye'deki komünistlere karşı Ankara'nın tutumu, Moskova'nın Enver Paşa gibi Ankara hükümetinin şüpheyle yaklaştığı kimselerle olan münasebetleri gibi başlıklar sayılabilir. Ancak hariciye komiseri olarak görev yaptığı dönem boyunca Çiçerin'in Türkiye'ye olan

yaklaşımını bu etkenlerden hiçbiri ile tamamen açıklamak mümkün değildir. Esas itibarıyle, Çiçerin'in stratejisine yön veren temel saik son derece dolambaçsız bir mantık düzlemi içinde irdelenebilir. Çiçerin'e göre, Türk-Sovyet ilişkileri Batı kontrolündeki uluslararası ilişkiler sisteminin bir ürünüydü. Söz konusu bu sistem, Batılı emperyalistler tarafından tasarlanan ve Türkiye gibi ülkelerde ulusal kalkınmayı doğrudan hedef alan bir rejimden ibaretti. Dolayısıyla, Mustafa Kemal ve hükümeti Türk halkının çıkarları doğrultusunda ilerlediği müddetçe, Sovyet Rusya ile Türkiye yakınlaşması Batı'yla yaşanan eşzamanlı ve benzer ihtilafların doğal bir sonucu olmaya devam edecekti.

Türkiye, Sovyet Rusya'nın uçsuz bucaksız dış ilişkiler spektrumunda yalnızca bir fasıldan ibaretti ve bu denli geniş ve karmaşık bir diplomasi sahnesinde, uzun süren dış baskılar sonucu, bazen aynı kişinin bile çelişkili birtakım kararlar aldığını söylemek abartılı olmaz. Aslında, Çiçerin'in fikirleri ve Türkiye siyaseti gibi oldukça çetrefilli bir konuyu tek ciltlik bir kitaba sığdırmak bile zor. Yine de, elinizdeki makalenin bu ilk kısmında ve devamı niteliğindeki ikinci bölümünde, Moskova ve New York'taki arşivlerden topladığım vesikaların ışığında Sovyet dış siyasetinde Türkiye'nin yerini tespit etmeye çalışacağım.[2] Çiçerin gibi enternasyonalist bir devrimcinin Kuvayı Milliye hareketine verdiği ideolojik desteği kendi içinde nasıl meşrulaştırabildiğini tartışacağım. Fakat Çiçerin'in entelektüel formasyonuna geçmeden evvel, devletlerarası ilişkilerin tesis edilmesindeki rolüne değinmek ve Ankara ile ilk münasebetlerin başlangıcından 1921 Türk-Sovyet Antlaşması'na kadar geçen süre boyunca yaptıklarına hızlıca göz atmak gerekiyor.

MECLİSİN AÇILIŞINDAN 1921 TÜRK-SOVYET ANTLAŞMASI'NA KADAR ÇİÇERİN'İN ROLÜ

Bu makalede ele alınan konu hakkında Türk tarih literatüründe kapsamlı bir araştırmaya rastlayamıyoruz. Sovyetler'in takip ettiği Türkiye siyasetini inceleyen mevcut eserlerin analizlerini Çiçerin'e bakarak değil de, Lenin ve Stalin'in görüşleri üzerinden yapmış olduklarını görüyoruz. Türkiye'de yayımlanan tarih kitaplarında Çiçerin'in adının zikredildiği nadir bölümler daha ziyade 1921 yılı görüşmelerine odaklanıyor. Bu sınırlı yaklaşımın bir sebebi, Sovyet Hariciye Komiseri'yle ilgili bilgilerin büyük bir bölümünün 1921 Türk-Sovyet Antlaşması'nın taslak aşamasında onunla buluşan Türk devlet adamlarının hikayelerine dayanıyor olması. Yazdıkları anılarda, 1921 yılının Mart ayında yapılan müzakerelere geniş yer veren Ali Fuat Cebesoy, Rıza Nur İleri ve Yusuf Kemal Tengirşenk sanki ağız birliği etmişler gibi Çiçerin'in Stalin'e göre çok daha sert bir tutum takındığını iddia etmişlerdi.[3] Bu öne sürülenleri referans alarak kitap yazan diğer birçok tarihçi gibi, Stefanos Yerasimos'un da Çiçerin'in takip ettiği müzakere stratejisini Stalin'e nazaran gerçekçilikten uzak ve uzlaşmaya kapalı bir tavır olarak yorumlaması şaşırtıcı olmasa gerek.[4] Umumiyetle yukarıda adı geçen üç hatırata dayandırdığı daha yakın tarihli kitabında, Yavuz Aslan da benzer şekilde Çiçerin'in Ermeni sempatizanlığını dizginlemeyi başaramadığını ve Stalin'in aksine Türk karşıtı bir tutum içine girdiğini iddia ediyor.[5] Yerasimos'un ve Aslan'ın yorumları Türk-Sovyet ilişkileri tarihi üzerine yazılmış birçok eserde var olan bir mutabakatı yansıtıyor. Buradaki temel sorun, Sovyet arşiv vesikaları aynasındaki Çiçerin ile Ali Fuat, Rıza Nur ve Yusuf Kemal'in resmettiği Çiçerin arasında birtakım zıtlıkların bulunmasıdır. Sovyet arşivlerindeki yazışmalara bakıldığında, Çiçerin ve Stalin'in aslında Mart 1921 müzakereleri sırasında gayet yakın bir işbirliği içinde hareket ettiklerini ve Türkiye konusundaki hedeflerinde önemli farklılıkların olmadığını görüyoruz.[6] 1921 görüşmelerinden bir buçuk yıl kadar sonra, Lozan Konferansı oturumlarının ateşlendiği bir noktada, Çiçerin hakikaten Türklere karşı önyargılı birtakım sözler etmişti. Elinizdeki makalenin temel iddiası, zannedilenin aksine, Çiçerin'in Türkiye siyasetini öznel ve kişisel duygularının yönlendirmediğidir. Çiçerin'in benimsediği ideolojik dünya görüşü çok daha belirleyicidir ve kendi içinde tutarlılık arzeden bu ideoloji penceresinden bakıldığında Sovyetler'in Türkiye'ye verdiği desteğin ardındaki en önemli isimlerden bir tanesinin Çiçerin olduğu net biçimde anlaşılabilir.

Viktor Nikolaeviç Deni'nin bir karikatürü: "Boğazlar'da Çiçerin." 1923 yılında Krasnaia nov' yayınevi tarafından kartpostal olarak basıldı

Kuşkusuz, tarih literatüründe Çiçerin'in Türkiye siyasetini olumlu tasvir eden anılarına da rastlamak mümkün. Örneğin, Çiçerin ile Lozan'da iki ayı aşkın bir süre yoğun mesai yapan İsmet Paşa, onun hakkında şunları söylemişti: "Bize karşı gerek Milli Mücadele'de, muharebe esnasında ve gerekse ondan sonra Lozan'da anlayışlı davranmıştır."[7] Dönemin Sovyet gözlemcilerine göre de Çiçerin "Doğu'ya" olan tutkusu ve bağlılığıyla nam salmıştı. Meşhur Sovyet diplomatı Fyodor Raskol'nikov, Çiçerin'i "bir ütopist" olarak tanımladıktan sonra, Sovyet Hariciye Komiseri'nin "Doğu ülkeleriyle aktif bir siyaset güdülmesi meselesine gereğinden fazla kendini kaptırdığını" iddia etmişti.[8] Çiçerin'in Türkiye sempatisine vurgu yapan İsmet Paşa

Çiçerin Ali Fuat Cebesoy ile, 1920

RGAKFD, No 8-1517-a

ve Raskol'nikov'un anıları, Sovyet arşiv vesikalarıyla daha sıkı örtüşmektedir.

Raskol'nikov'un Çiçerin'in idealizmine yaptığı vurgu oldukça önemli; zira, mesaisinin büyük bir kısmını sınır ve mülk problemleri gibi uluslararası ilişkilerin günlük meselelerine harcamış olsa da, aslında Çiçerin'in eylemlerine kayda değer bir devrimci ruh hâkimdi. Örneğin, 1921 yılının Kasım ayında, Çiçerin Sovyet fabrikalarının sökülüp, Anadolu'ya nakledilmesi için Stalin'i ikna etmeye çabalamış ve Türk iktisadi kalkınmasının desteklenmesi için bu fabrikaların orada inşa edilmesi gerektiğini savunmuştu. Böylece Ankara hükümetini Türk gençlerini zirai ve teknik konularda eğitim almak üzere Sovyet Rusya'ya göndermeye razı etmeyi uman Çiçerin, kendi ifadesiyle, "Türkiye'nin uluslararası sermayenin iktisadi kontrolü altına girmesini" engellemek ve kendi doğal kaynaklarından istifade etmesini sağlamak istiyordu.[9] Anadolu'da kurtuluş mücadelesi henüz bitmemişken, bu kadar kritik bir anda, Çiçerin Stalin'e nazaran Türkiye'ye çok daha faal bir biçimde destek olmaya çalışıyordu ve dış güçlerin istilasına karşı hâlihazırda verilen askeri desteğin ötesinde planlarla meşguldü. Stalin cevabında, Sovyetler Birliği'nin kendi yoksulluğundan bahsederek Çiçerin'in önerisiyle dalga geçmiş ve fabrikaların Anadolu'ya kaydırılması fikrine de "çok uzak bir gelecekte çalan musiki" yakıştırmasını yapmıştı. Yine de Stalin, Çiçerin ile hemfikirdi. Neticede Moskova, Türk komünistlerini desteklemek isteyen birçok Bolşeviğe karşı gelerek, Anadolu'da ulusal bağımsızlık savaşı veren Türk milliyetçilerine yardım etmeye karar verdi. Devletlerarası iktisadi işbirliğinin başlangıcına, yahut Stalin'in tabiriyle, gelecekten gelen bu musikinin işitilmesine daha on yıl vardı. 1930'larda Nazilli'de ve Kayseri'de kurulan tekstil fabrikaları bir yandan Sovyetler Birliği'nin Türk devletinin kalkınmasına verdiği desteğin maddi sembolü, diğer yandan da Çiçerin'in 1920'lerin başında sahip olduğu öngörünün bir deliliydi.

1920 ve 1923 yılları arasında Türk-Sovyet işbirliğinin temelleri atılırken, Çiçerin Moskova siyasetinde herkesten fazla etkili oldu. Elbette, Çiçerin'in Türkiye konusunda sözünün geçerliliğiyle gerçekte sahip olduğu siyasi güç arasındaki orantıyı abartmamak gerek. Fabrikalar konusunda Stalin ile yaptığı müzakere aslında Çiçerin'in nüfuz alanının sınırlarını kavramamız açısından önemli; son kertede Çiçerin, Politbüro'nun emrinde çalışıyordu ve nihai kararlarda son söz hakkı Politbüro'nundu. Öte yandan, Türkiye'yle alakalı konularda en fazla bilgi sahibi de Çiçerin'di ve sorunların çözümünde çerçeveyi kurma görevi de ona düşüyordu. Türkiye hakkındaki sayısız Politbüro kararnamesi sadece üç kelimeden oluşuyordu: "Çiçerin'in kararı uygundur."[10] Mustafa Kemal'in Moskova ile ilk defa iletişim kurduğu günden itibaren, Bolşevik karar mekanizması Çiçerin ile başlıyordu.

Türkiye'nin yardım talebi ilk defa 1920 yılının Nisan ayında Moskova hükümetine iletildiğinde iki ülke henüz yolun başlangıcındaydı ve Bolşeviklerin yeni bir politika belirlemesi için daha fazla zaman gerekiyordu. Sovyetler'in Türkiye siyasetindeki ciddi değişim, Halil Paşa'nın Moskova ziyareti ve sonrasında Çiçerin'in müzakereler için Politburo'dan izin istemesiyle başlamıştır. 15 Mayıs 1920'de Politbüro, Çiçerin'in "Türk Meselesi" hakkındaki önerilerini onaylayarak ikili müzakerelerin önünü açmıştır.[11] Halil Paşa ile yaptığı görüşmeler hakkında Lenin'e yazdığı mektupta Çiçerin, Türkiye'de ortaya çıkan "milli merkez" ile beraber artık Sovyet Rusya'nın bu ülkeye yönelik hedeflerinin eskisi gibi olamayacağını açık bir dille ifade etmiştir. Çiçerin, "Orta Doğu siyasetimizin ağırlık merkezi Türkiye olacaktır." diyerek Ankara hükümeti ile doğrudan iletişim kurulmasının ehemmiyetini vurgulamıştır.[12]

Çiçerin'in Lenin'e yazdığı bu ilk mektupta üç temel nokta dikkati çekiyor.

Birincisi, Anadolu'daki milli mücadele hareketinin Sovyet siyasetinin dönüşümünde oynadığı mühim rol. İkincisi, iki ülke arasındaki ilişkilerin komünizm temelinde inşa edilmesi fikrine karşı Çiçerin'in getirdiği şahsi ıtırazlar. Çiçerin'e göre, Türkiye'nin sosyal yapısı komünizme elverişli değildi ve daha da önemlisi, "sahte bir komünizmin" kimseye hiçbir fayda sağlamayacağı da aşikardı. Üçüncüsü, Türk-Sovyet ilişkilerini tehlikeye sokacak Gürcistan ve Ermenistan devletleri kontrol altında tutulmalıydı ki, Ankara hükümetiyle Kafkasya üzerinden doğrudan iletişim kurulabilsin. Kısacası, Çiçerin mektubunda Ankara-Moskova ilişkilerinin ana fay hatlarını çizmişti. Devletlerarası işbirliğinin komünizmin önünde tutulması ve ufak tefek bölgesel meselelerin dizginlenmesi gibi fikirler Sovyetler'in geçirdiği dönüşümün de birer göstergesiydi.

Halil Paşa ile görüşmeleri hakkında sunduğu rapordan sadece dokuz gün sonra Politbüro Anadolu'da "yardım sırasında dağıtılacak altın miktarını mümkün olduğunca sınırlama kaydıyla, Çiçerin'in Sultan rejimi ve Antant emperyalizmine karşı verilen kurtuluş mücadelesini destekleme önerisini" kabul etti.[13] Politbüro kararında kullanılan ifadeler, Mustafa Kemal'in kuvvetlerini 1920 yılının Mayıs ayında destekleme önerisinin Çiçerin tarafından yapıldığını ve bu noktada Türkiye'ye verilen Sovyet desteğinin ardında Hariciye Komiserliğinin olduğunu net biçimde ortaya koyuyor. Aynı zamanda, Politbüro kararnamesi, Türkiye'ye uzatılan yardım elinin Sovyetler'in anti-emperyalist olarak addettiği devletlere vermeyi taahhüt ettiği çok daha geniş bir destek planının parçası olduğunu da gösteriyor. Nitekim bu kararnameden bir ay sonra söz verilen yardımın Türk tarafına hala ulaşmamış olmasına sinirlenen Çiçerin, Politbüro'ya çağrıda bulunmuş ve Türkiye, İran ve Afganistan'a gönderilecek altın ve silahların aslında Doğu ülkelerinde mücadele veren tüm devrimci güçlere yönelik bir siyaset ile bağlantılı olduğunu hatırlatmıştı. Şayet söz verilen yardım bir an evvel gönderilemez ise, "Mustafa Kemal bizi gevezeler ve dolandırıcılar olarak görecektir" diyerek Çiçerin aslında kararların alelacele alındığı bu devrimci anda, Politbüro'yu verdiği sözlerin arkasında durmaya çağırıyordu.[14] Moskova ancak bu şekilde güvenilir bir uluslararası aktör olarak itibar kazanabilirdi. Fakat pek çok Bolşevik açısından Çiçerin'in fikirleri kolayca yenilir yutulur değildi.

Devrimciliği harici siyaset ile bağdaştıramayan Moskova'daki muhteris bir takım, Çiçerin'in Türkiye'ye gönderilecek yardım için önayak olduğu girişimleri baltalamaya çalışıyor yahut daha kaba saba planları gündeme getiriyordu. Tam da Ankara ile işbirliği sürecinin önü açılmışken, Stalin'in Kafkasya'daki iş bitiricisi Sergo Orconikidze komünizmi yaymak için devrimci bir ordu harekâtı önerisi sundu. Orconikidze'nin planı her ne kadar maceraperest görünse de, zamanlama açısından Çiçerin'i oldukça zor duruma düşürmüştü. Ankara'nın yardım talebiyle geldiği günlerde, Bolşeviklerin Gilan eyaletinde bir sosyalist cumhuriyet kurma ümitleri doruk noktasındaydı ve bu gerçekleşirse belki daha sonra tüm İran sosyalizme geçebilecekti. Çiçerin'in Halil Paşa'yla buluşmasının üzerinden bir hafta bile geçmemişti ki, Orconikidze İran'da "Sovyet nüfuzu ilan etmek için" Moskova'dan izin istemiş ve "İran'da şehir üstüne şehir kazanarak ilerleyebileceğini" iddia etmişti. Aynı mektupta Orconikidze, Türkiye'ye yapılacak tüm yardımın kendisi üzerinden gönderilmesini talep etmişti.[15] Ağustos ayında Politbüro'dan komutasına 1500 asker verilmesini rica eden Orconikidze, ısrarla Kazvin ve Tahran'ı ele geçirecek yakınlaşmasının kuyusunu kazmaya hazır kimi Bolşevikler Çiçerin'in başına bela oluyordu. Örneğin, Sovyet güçlerinin Türkiye'nin ele geçirdiği kasabalara müdahale etmeye hazırlandığı haberini aldığında, Çiçerin bir kez daha Türkiye'yi ilgilendiren tüm meselelerde karar mercisinin Moskova olduğunu ve Politbüro'nun bu yönde defalarca kararname yayımladığını hatırlatmak zorunda kalmıştı.

Çiçerin'in Moskova ve Ankara hükümetleri arasında kurmaya çabaladığı diplomatik düzen içerisinde Orconokidze gibi maceraperest devrimcilere yer yoktu. Politbüro'daki üst düzey yetkililer de bu yüzden çoğu kez onun tarafını tutuyordu, hatta haziran ayında Kafkasya'daki Sovyet askerlerine iletilmek üzere Çiçerin'den talimatlarını yazılı olarak bildirmesini istediler.[17] Böylece temmuz ayında Kafkasya birliklerine Türkiye'deki "burjuva hükümetini" tanımaları emredildi ve bu hükümeti sarsacak herhangi bir eylemden kaçınmaları talimatı verildi.[18] Bu kararlardan da görülebileceği üzere, Çiçerin sık sık Politbüro'nun onayını almayı beceriyordu, ancak bu her defasında daha fazla tartışmaya ve polemiğe sebep oluyordu. Özellikle Kafkasya bölgesinde devam eden çatışmalar yüzünden Türk-Sovyet

Çiçerin mektubunda Ankara-Moskova ilişkilerinin ana fay hatlarını çizmişti. Devletlerarası işbirliğinin komünizmin önünde tutulması ve ufak tefek bölgesel meselelerin dizginlenmesi gibi fikirler Sovyetler'in geçirdiği dönüşümün de birer göstergesiydi.

Kafkasya meselesinin yatışması bir yıldan fazla zaman aldı; ancak 1921 Antlaşması imzalandıktan sonra ve Çiçerin'in yoğun ısrarları sonucunda, Stalin nüfuzunu kullanarak durumu kontrol altına almıştı.[19]

1921 yılında Moskova ve Ankara arasında imzalanan ilk resmi anlaşma doğurabilecek bir savunma anlaşması lisanı kullanmamasını istemişti.[20] Birkaç hafta sonra, Çiçerin benzer düşüncelerini --özellikle de Sovyet-İngiliz yakınlaşmasını zor duruma düşürebilecek bir durumdan kaçınmak gerektiğini— yineledi. İngilizlere karşı beslenen ortak düşmanlık Türk-Sovyet ilişkilerinin doğasında

Gerçekten de Çiçerin, Kafkasya'da olası bir İngiliz harekâtına karşı Türkiye ve Sovyet Rusya'nın ortak olarak düzenleyecekleri bir askeri operasyona ihtimal veriyor ancak Bolşeviklerin bu senaryodan olabildiğince uzak durmaları gerektiğini savunuyordu.

için müzakereler yapılırken, Çiçerin son bir yıldır savunduğu fikirleri yineliyor ve Sovyet Rusya'nın uyum sağlamak zorunda olduğu uluslararası konjonktür doğrultusunda ikili ilişkileri biçimlendirmeye çalışıyordu. Daha net bir ifadeyle, Türkiye ile kurulmakta olan diyaloğu, Sovyet-İngiliz ilişkilerindeki normalleşme sürecine zarar vermeyecek şekilde yürütmeye çalışıyordu. 1920 yılının sonbaharında Budu Mdivani Ankara'da ön müzakerelere hazırlanırken Çiçerin'den bir dizi talimat almıştı. Mdivani'ye düşen görevlerin başında, Türk askerinin Ermenistan içindeki ilerleyişini durdurmak geliyordu ki, bu Ermenistan'ın hatırından ziyade, İngilizlerden gelebilecek bir müdahaleye engel olmak için alınmış bir önlemdi.

Gerçekten de Çiçerin, Kafkasya'da olası bir İngiliz harekâtına karşı Türkiye ve Sovyet Rusya'nın ortak olarak düzenleyecekleri bir askeri operasyona ihtimal veriyor ancak Bolşeviklerin bu senaryodan olabildiğince uzak durmaları gerektiğini savunuyordu. Çiçerin, Mdivani'den Türkiye ile anlaşmak için elinden geleni yapmasını talep etmiş ancak her ne pahasına olursa olsun Sovyet Rusya'yı İngiltere ile karşı karşıya getirebilecek bir taahhütten uzak durmasını ve olası bir Türk-İngiliz savaşında Türkiye'ye yardım zorunluluğu vardı, ancak Rusya'nın yükümlülüklerini azaltmaya çalışması da gayet doğal bir durumdu.

Mart ayında yapılan müzakerelere de benzer bir hava hâkimdi; Sovyet Rusya İngiltere'nin piyonu durumundaki Yunanistan'la savaşan Türkiye'ye sonuna kadar destek vermeye hazırdı —fakat bu destek yalnızca sözlü yapılacaktı ve yazılı bir delil bulunmamalıydı.[21] Aynı şekilde, Mart müzakereleri sırasında Kafkasya meselesi, masadaki diğer önemli işlerin yanında teknik bir konumdaydı. Çiçerin ayan beyan Gürcistan'ın bazı bölgelerinin Türkiye'ye verilmesi gerektiğini söylemişti. Buna mukabil, Sovyet Rusya'nın da Ermenistan için Türkiye'den bir miktar toprak talebinde bulunabileceğinin altını çizen Çiçerin, bu meseleye katı biçimde yaklaşılmaması gerektiğini ifade etmiş ve bu eylemin Türkiye ile dostane ilişkilere zarar vermesi pahasına yapılmamasını rica etmişti.[22] Nihayet anlaşma müzakerelerinde bir miktar mesafe kat edildiğinde, Çiçerin'in Politbüro'ya gönderdiği mektup Ankara hükümetiyle yapılan anlaşmanın Büyük Britanya ile olan ilişkiler açısından ne gibi sonuçlar doğurabileceğini mülahaza ediyordu. Türk diplomatları anlaşma metninin açılış cümlesinde yer alan "kardeş uluslar" tabirinin "emperyalizme karşı mücadelede dayanışma" ifadesini de kapsayacak şekilde genişletilmesini istemişlerdi. Çiçerin'e göre, Sovyet tarafının çekindiği de tam olarak buydu. Ancak Türklerin ısrar ettiği biçimiyle bile oldukça muğlak bir anlamı olan bu açılış cümlesinin İngiliz-Sovyet ilişkilerine fazla bir zararı dokunmayacağını düşünen Çiçerin neticede metnin değiştirilmesini kabul etmişti.[23] 1921 Antlaşması için yapılan müzakerelerde, tıpkı Orconikidze ile münasebetlerinde olduğu gibi, Çiçerin için önemli olan şey Türk-Sovyet ilişkilerinin ardındaki uluslararası konjonktürdü: yani, iddia edildiği gibi, Kafkasya'daki meselelerin yahut Ermenistan'a olan sempatisinin hiçbir ehemmiyeti yoktu. Esas itibariyle, 1921 Antlaşması Çiçerin için büyük bir zaferdi. Son haliyle kabul edilen metin Türkiye ve Sovyet Rusya arasında uzun yıllar sürecek olan devletlerarası işbirliğini sağlam temellere oturmuştu.

ARİSTOKRATİK KÖKLERDEN DEVRİMCİ KARİYERE

Çiçerin'in Türkiye gibi devletlere yönelik ürettiği diplomatik formülleri Sovyetler'in devrimci siyasetiyle bağdaştırabilmesi hiç de olağan bir durum değildi. Çiçerin, Birinci Harp'ten evvel Türkiye meselelerine kafa yormuş, yazılar yazmış ve daha o zamanlarda bile Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerine yön veren temel unsurun her iki ülkenin Batı'yla olan münasebetleri olduğunu öne sürmüştü. Bununla beraber, harp öncesi dönemin çoğu Rus aydını gibi, Çiçerin'in kendisi de vaktiyle Batı'ya öykünen bir tarz-ı-siyasete sahipti. Dolayısıyla *Pravda* gazetesinde çıkan ve Çiçerin'in başında fes ile Türkleştirilerek hicvedildiği karikatür, aynı zamanda Hariciye Komiseri'nin harp ve devrim yıllarında geçirdiği entelektüel dönüşümü yansıtıyor. Aşağıda özellenen bölümde, Çiçerin'in savaş öncesi dönemde Türkiye'ye destek siyasetinden ne kadar uzak bir tutum içinde olduğunu inceleyeceğim.

Çiçerin'in çocukluk yıllarını geçirdiği çevreye ve hayatına bakarak, ileriki yaşamını etkileyecek olan Doğu

Sovyet-Türkiye 1921 Antlaşması imza töreni, 16 Mart 1921

RGAKFD, № Л-579

sevdasını anlamak pek de mümkün değil. Çiçerin 1872 yılında Rus İmparatorluğu'nun köklü aristokratik ailelerinden birinde dünyaya gelmişti. Amcası Boris, henüz on yaşındayken babasını kaybeden Çiçerin'in eğitimiyle bizzat ilgilenmişti. "Sevgili Boris Amca" diye hitap ettiği kişi 19. yüzyıl Rus liberalizminin en önemli felsefecilerindendi ve bir şekilde otokrasiye olan inancını ülkede ihtiyaç duyulan yasal reformlarla bağdaştırabiliyordu. Amcası Boris, genç Çiçerin'in düşüncelerinde son derece önemli bir rol oynamış ve halkın geliştirilmesi gibi Rus entelektüelleri arasında yaygın olan bir sorumluluk bilincini ona aşılamıştı. Fakat, Marksist ve devrimci çevrelerle tanışan Çiçerin ile aşamalı reformdan yana olan amcası Boris arasındaki gerilim öğrencilik yıllarından itibaren yavaş yavaş su yüzüne çıkmıştı. Devrimci eylemleriyle Rus devletinin de tepkisini çeken Çiçerin, bu faaliyetlerin bedelini 1904 yılında çarptırıldığı sürgün cezasıyla ödedi ve Bolşevik Devrimi'nin sonrasına kadar yurt dışında yaşamak zorunda bırakıldı.

Çiçerin'in Doğu ile tanışıklığı Rusya'dan ayrılmadan evvel başına gelen iki önemli deneyime dayanıyor. Birincisi, Rus edebiyatının Gümüş Çağı'nın en önemli şairlerinden Mihail Kuzmin ile yaşadığı eşcinsel ilişkiydi. Münasebetleri sırasında Kuzmin'in Doğu'nun egzotizmine duyduğu ilgi Çiçerin'i de cezbetmiş ve onu daha önceleri aşina olmadığı bir kültürel dünyanın içine çekmişti. İlişkilerinden arda kalan mektuplardan bir tanesinde Çiçerin, "Slav ve Hint dünyaları arasındaki yakınlığa" değiniyordu.[24] Marksizm ile pek de bağdaşmayan türden bir oryantalizmin Çiçerin'in sonraki hayatında yer ettiğini görmek mümkün. Mesela, Çiçerin'in kendisi tarafından yazılmış olduğu tahmin edilen Sovyet dönemi biyografilerinden birinde "Doğu'ya olan aşkının ve Doğu kültürüne olan ilgisinin Richard Wagner'in müziğiyle başladığı" ileri sürülüyordu.[25]

Çiçerin'in Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bilgisi ve mütalaaları ise bambaşka bir kaynağa dayanıyor. Meslek hayatına Rus Hariciyesinde arşiv görevlisi olarak başladıktan bir süre sonra, imparatorluğun en tanınmış devlet adamlarından birisi olan Aleksandr Gorçakov'un biyografisini yazmaya karar veren Çiçerin, Gorçakov'un mesaisinin büyük bir bölümünü Şark Meselesi'ne harcamış olduğunu fark etmiş ve Rusya'nın Osmanlı siyasetini derinlemesine irdeleme fırsatı bulmuştur. Yazmış olduğu uzun Gorçakov biyografisindeki düşünceleriyle, yıllar sonra Türkiye'ye yardım siyaseti güttüğü dönem arasındaki tezat, Çiçerin'in devrim yıllarında geçirmiş olduğu radikal dönüşümün bir göstergesidir. Yazmış olduğu kitap için Şark Meselesi üzerine kafa yoran Çiçerin, doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkların statüsü ve kalkınma gibi meselelerle özel olarak ilgilenmiştir. Devrimden sonra Stalin'e yazmış olduğu mektupta görülebileceği üzere, Türkiye'ye gönderilmesini önerdiği Sovyet fabrikaları meselesinde de ulusal kalkınmaya yönelik benzer bir ilgi mevcuttur. Aradaki büyük fark, iktisadi bağımsızlığın ulusal kalkınmanın bir önkoşulu olduğuna dair devrim sonrası dönemde ileri sürdüğü tezlere Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel yazmış olduğu kitapta hiçbir şekilde yer verilmemesidir.

Çiçerin'in ulusal kalkınma fikrine olan merakı yükselen milliyetçilikle ilgili gözlemlerine dayanıyordu. Milliyetçilik meselesinin ortaya çıkmasını Kırım Savaşı'na bağlayan Çiçerin, yazılarında sık sık bu konuyu inceliyor ve Kırım Savaşı'nın "küresel çapta tarihsel önemi" olduğunu vurguluyordu. Çiçerin'e göre, Kırım Savaşı sırasında uluslararası ilişkilerin bilindik prensiplerinde bir kayma yaşanmış ve Avrupa'da yerleşik statükonun sürdürülmesi fikrinden ulusal hakların korunması düşüncesine geçilmişti. Ancak Çiçerin ulusal haklardan bahsederken, siyasi egemenlik prensibine atıfta bulunmuyordu. Ona göre, Rusların Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Doğu

Hristiyanlarını merkezi otoriteye karşı gelen bir dinsel azınlık olarak değil de, farklı ulusal grupların bir koalisyonu olarak görmeye başlaması ancak Kırım Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Çiçerin, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Doğu halklarının "barışçıl yöntemlerle ulusal kalkınmalarını" gerçekleştirebilmelerinin Rusya İmparatorluğu'nun çıkarına olacağını savunuyordu. "Otonomi" yahut "Hristiyan ve Müslüman halkların paralel kalkınması" derken Çiçerin'in kastettiği şey aslında bağımsızlık değildi. O sadece uluslarüstü bir siyasi yapının sınırları içinde ulusal kalkınmanın mümkün olabileceğini savunuyordu.

İşin aslı, Çiçerin bağımsızlık fikrinin Batı tarafından Doğu'yu parçalamak için atılmış bir fitne tohumu olduğunu düşünüyordu. Mesela Çiçerin'e göre, Fransızlar Doğulu memleketlerde Batılı maddi kültürün rüyasını satarken aslında onları Fransa'ya bağımlı hale getirecek bir güvenlik sistemini tesis ediyorlardı. Fransızların aksine Rusların önerdiği bir arada var olma programı çok daha iyi niyetliydi; Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyan halklara Batı boyunduruğuna girmeden de ulusal kalkınmanın mümkün olabildiği bir yolu işaret ediyordu.[26] Ona göre, Fransız sermayesi ve vaad ettiği maddi gelişim aslında Doğu Hristiyanlarını "kendi kültürlerine ve Doğu dünyasını güçlü kılan geleneklere yabancılaştıracak" yolun bir başlangıcıydı.[27] Savaş öncesi dönemde Çiçerin esas itibarıyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olmayan azınlıklarıyla ilgileniyordu fakat Türkler hakkında yaptığı yorumlardan da anlaşılacağı üzere onları da benzer bir pencereden görmekteydi. Örneğin, Tanzimat reformlarının Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış sürecini hızlandırdığını, Avrupa-tipi yeniliklerin Türklerin doğasına aykırı olduğunu ve Avrupa'nın Türkleri yoldan çıkardığını iddia ediyordu.[28] Çiçerin ancak Marksizme gönül verdikten sonra tüm halkların, Batılı yahut Doğulu fark etmez, bütün insanların aynı endüstriyel geleceğe doğru yol aldıkları düşüncesini savunur hale geldi.

SONUÇ

Çiçerin'in Birinci Harp'ten evvel yazmış olduklarıyla 1920'li yılların başında Türk-Sovyet yakınlaşmasının başlamasından itibaren savunduğu düşüncelere bakıldığında, kökten bir değişim yaşamış olduğu dikkati çekiyor. Savaş sonrasında ancak Anadolu'da ulusal bir siyasi hareket ortaya çıkınca, Çiçerin Türkiye ile ilişkilerin geliştirilebileceği ihtimalini görmüştü zira bu ulusal hareket emperyalist dünya düzeninin hegemon güçleriyle yaşanacak bir ihtilafı da beraberinde getirecekti. Milliyetçiliğin doğal olarak siyasi ve iktisadi bağımsızlık fikrini tetikleyeceğini tahmin eden Çiçerin, Batı ile yaşanacak büyük bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde ise Çiçerin ulusal kalkınma ile bağımsızlık arasında doğrudan bir bağ kurmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan azınlıkları hakkında yazdıkları, Çiçerin'in siyasi bağımsızlık fikrini sahte bir emel olarak gördüğünü açık bir biçimde ortaya koyuyor. Çiçerin, savaş öncesi yazılarında siyasi bağımsızlığın Batı'yla bir ihtilafa sebep olacağını düşünmüyor; aksine Batı'ya olan bağımlılığı arttıracağını iddia ediyordu.

Çiçerin'in uluslararası ilişkilerin sistematiği hakkındaki düşüncelerindeki köklü değişiklik Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanmıştır. Çiçerin ancak savaşı Batı emperyalizminin doğal bir sonucu olarak görmeye başladığında takındığı tutumu değiştirdi ve siyasi bağımsızlık ile uluslararası sistemden çekilme gibi prensipler hakkında olmazsa olmaz hükmüne vardı. Gerçekten de Batı emperyalizmine karşı birleşen ulusların kendi siyasi ve iktisadi bağımsızlıkları için savaşmaları gerektiği fikri Çiçerin'in sonraki dönem yazılarına hâkim olmuştur. Çiçerin'in Türkiye hakkında değişen görüşleri ve Türkiye'ye olan yaklaşımında kullandığı yeni terimler de bu bağlamda daha iyi anlaşılacaktır. Bir sonraki makalemde Birinci Dünya Savaşı'nın Çiçerin'in uluslararası ilişkiler hakkındaki görüşlerini nasıl değiştirdiğini inceleyeceğim ve bu yeni bakış açısının Türk-Sovyet ilişkilerine yaklaşımını nasıl etkilediğine değineceğim.

DİPNOTLAR

* Bu makalenin, ve devamı niteliğinde yazılan ikinci kısmının, hazırlanmasında emeği geçen meslektaşım Onur İşçi'ye çok teşekkür ederim.

1 Bilal N. Şimşir, *Lozan Telsiraftarı: Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, c. 1 (Kasım 1922-Şubat 1923) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), s. 167.

2 Çiçerin'in Hariciye Komiseri olarak görev yaptığı dönemle ilgili bu makalede kullanılan belgelerin büyük bir bölümü Rusya Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi'nden alınmıştır (RGASPI). Çiçerin'in İngiltere'deki sürgün hayatıyla ilgili belgeler için Columbia Üniversitesi'nin Bachmeteff Arşivi'nden faydalanılmıştır (CU-BA).

3 Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981). Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (21/11/1920-2/6/1922)* (İstanbul: Neşriyatı, 1955); Rıza Nur, *Dr. Rıza Nur'un Moskova Sakarya Hatıraları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991).

4 Stelianos Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden 'Milli Mücadele'ye (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979), s. 216-217.

5 Yavuz Aslan, *Mustafa Kemal M. Frunze Görüşmeleri: Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002), s. 28-29.

6 Çiçerin'in 28 Şubat, 2 Mart ve 10 Mart tarihli mektupları için bakınız: RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, ll. 16-18, ll. 21-22, l. 34.

7 İsmet İnönü, *Hatıralar*, c. 2 (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987), s. 78.

8 I. P. Kossakovskii, *Fyodor Raskol'nikov o vremeni i o sebe: vospominaniia, pis'ma, dokumenty* (Leningrad: Lenizdat, 1989), s. 495.

9 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 86 (19 Kasım 1921).

10 Örneğin: RGASPI, f. 17, op. 3, d. 102, *postanovlenie 4* (13 Ağustos 1920), RGASPI, f. 17, op. 3, d. 138, post. 8 (18 Mart 1921), RGASPI, f. 17, op. 3, d. 227, post. 27 (8 Kasım 1921)

11 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 78, post. 11 (15 Mayıs 1920).

12 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 1 (16 Mayıs 1920)

13 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 83, l. 1 (25 Mayıs 1920).

14 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 2 (28 Haziran 1920).

15 RGASPI, f. 85, op. Persiia, d. 1, l. 3 (23 Mayıs 1920)

16 RGASPI, f. 85, op. Persiia. d. 5, l. 1 (17 Ağustos 1920).

17 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 90, post. 22 (22 Haziran 192)

18 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 94, post. 3, 8 (7 Temmuz 1920).

19 RGASPI, f. 5, op. 2, d. 315, l. 213 (28 Ekim 1921).

20 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 7 (30 Kasım 1920).

21 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 34 (10 Mart 1920).

22 a.g.e.

23 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 26 (10 Mart 1920).

24 John E. Malmstad ve Nikolay Bogomolov, *Mikhail Kuzmin: A Life in Art* (Cambridge: Harvard University Press, 1999), s. 11-34. 18.

25 I. N. Urilov, "Kollegi inostrannih del," G.V. Çiçerin, *Istoricheskiy ocerk diplomaticheskoy deyatel'nosti A.M. Gorçakova* (Moskova: Lyubimaya Rossiya, 2009), s. 491-2.

26 Çiçerin, *Istoricheskii ocherk*, s. 339.

27 Çiçerin, *Istoricheskii ocherk*, s. 302.

28 Çiçerin, *Istoricheskii ocherk*, s. 353

3 BOSNA SANCAK
KÜLTÜR GÜNLERİ

13-28 EKİM 2018

PERA MÜZESİ
BEŞİKTAŞ DENİZ MÜZESİ
CEMAL REŞİT REY

13 Ekim Cumartesi Bosna Sancak Kültür Günleri Açılış Töreni 17.00 *Deniz Müzesi Barbaros Salonu*	**13 Ekim Cumartesi** Anur Hadžiomerspahić Sergisi Açılışı 17.30 *Deniz Müzesi Barbaros Salonu*	**16 Ekim Salı** "Boşnakları Tarihi" Kitabı Lansmanı 19.00 *Pera Müzesi*	**18 Ekim Perşembe** Cirkus Columbia Film Gösterimi 19.00 *Pera Müzesi*
18 Ekim Perşembe Danis Tanović Söyleşisi 20.45 *Pera Müzesi*	**20 Ekim Cumartesi** Tarafsız Bölge Film Gösterimi 12.00 *Pera Müzesi*	**20 Ekim Cumartesi** Bir Hurdacının Hayatı Film Gösterimi 14.00 *Pera Müzesi*	**20 Ekim Cumartesi** Adnan Teskeredžić Trio Caz Konseri 17.00 *Pera Müzesi 2. kat Kesişen Dünyalar Sergisi*
23 Ekim Salı Cehennem Film Gösterimi 19.00 *Pera Müzesi*	**24 Ekim Çarşamba** Saraybosna'da Ölüm Film Gösterimi 19.00 *Pera Müzesi*	**27 Ekim Cumartesi** Tarafsız Bölge Film Gösterimi 16.00 *Pera Müzesi*	**27 Ekim Cumartesi** Cirkus Columbia Film Gösterimi 18.00 *Pera Müzesi*
27 Ekim Cumartesi Lejla Jusić Konser 20.00 *İBB Cemal Reşit Rey Konser Salonu*	**28 Ekim Pazar** Cehennem Film Gösterimi 14.00 *Pera Müzesi*	**28 Ekim Pazar** Saraybosna'da Ölüm Film Gösterimi 16.00 *Pera Müzesi*	**28 Ekim Pazar** Bir Hurdacının Hayatı Film Gösterimi 18.00 *Pera Müzesi*

BOSNA SANCAK KÜLTÜR GÜNLERİ

BOSNA SANCAK

İşbirliğiyle Hersek Türkiye Büyükelçiliği desteğiyle.

BOSNA SANCAK AKADEMİK KÜLTÜR VE TARİH VAKFI BAŞKAN YARDIMCISI DR. AKİF GÖĞÜSGEREN İLE SÖYLEŞİ

"BOŞNAKLARIN GÖÇLER, KATLİAMLAR VE MÜCADELELERLE DOLU TARİHİ"

93 Harbi ve ardından gelen Balkan Savaşları'yla birlikte yaşanan işgallerle göç olgusuyla tanışan Boşnaklar, farklı kültür, dil ve dinler barındıran yeni topraklarda var olma mücadelesi vermeye başladılar. Boşnakların göç yollarında birinci tercihi Osmanlı İmparatorluğu, devamında Türkiye Cumhuriyeti topraklarıydı. Bu koşullarda tarih bilinci ile dil ve kültür öğelerinin devamlılığını sağlamak üzere bir araya gelen Türkiye vatandaşı Boşnakların vakıflaşma süreci ile proje ve etkinliklerini, vakfın başkan yardımcısı Dr. Mehmet Akif Göğüsgeren ile konuştuk.

Vakfınızı kısaca tanıtır mısınız? Vakfınız ne zaman kuruldu? Kurucuları kimlerdir?

Vakfımızın senedinde belirtildiği şekliyle kuruluş amacı; "Bosna-Sancak göçmeni Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının; kültür, dil, sanat ve folklorik değerlerini korumak, yaşatmak; Türkiye ile başta Bosna Hersek, Sancak ve diğer Balkan halkları arasındaki dostluk, sevgi ve işbirliğini geliştirmek; toplumları bilinçlendirmek; geçmişte yaşanan acı olayların bir daha yaşanmaması için faaliyetlerde bulunmak; Bosnalıların tarihini ve tarih boyunca karşılaştıkları soykırım, katliam ve göç gibi toplumu derinden etkileyen olayları bilimsel olarak araştırmak, belgelemektir."

Vakfımız 2009 yılında platform halinde bir araya gelmiş Bosna ve Sancak kökenli bir grup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının az önce belirttiğim amaç doğrultusunda bir vakfa ihtiyaç olduğu görüşüne varması ile 2015 yılında resmi olarak kurulmuştur.

Vakfımızın kuruluş sermayesi 55 mütevelli heyeti üyemizin mütevazi birikimlerinden ayırmış oldukları cüzi vakfiyeleridir. Mütevelli heyetimiz Türkiye'nin çeşitli yörelerinden ve çeşitli meslek gruplarından üyeler barındırmaktadır.

Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nı kurmaya niçin gerek duydunuz?

Vakfımızın kurucularının hemen hemen tamamının dedeleri, büyük dedeleri, büyükanneleri doğup büyüdükleri Bosna-Hersek ve Sancak'ta Osmanlı tebaasıydı. 1878 yılında yaşanan 93 harbi ve ardından Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin Bosna'yı işgali ile birlikte Boşnaklar devletsiz kaldılar. Bu süreçte dinî, şovenist-milliyetçi baskılar ile tanıştılar. Yeni yönetim tarz veya tarzlarına uyum sağlamak zorunda kaldılar. Bizlerin, yanı Boşnakların trajedileri işte tam bu noktada başladı. Göçlerle, katliamlarla, soykırımlarla ve büyük mücadelelerle dolu tarihinin yeni perdesi böyle açıldı ve bu tragedya belli aralıklarla günümüze kadar sürdü. Bu tarihi sürecin Boşnaklar açısından en belirgin sonuçlarından biri, belki de birincisi, göçlerdir.

Göç yıllarının ilk dönemleri büyük çoğunluk için çeşitli zorluklar, yokluklar, travmalarla dolu bir yaşam mücadelesi şeklinde geçmiştir. Bu yüzden büyük çoğunluğu ilk birkaç kuşak boyunca geride bıraktıkları ata topraklarına, anadillerine, otantik kültür ve tarihlerine yönelik özlem duysalar da bunlara dönük bir çaba, çalışma içinde olamadılar.

Arada geçen zaman içinde belli bir eğitim düzeyi ve ekonomik refaha erişen tüm bireyler gibi bu yeni nesiller de kim olduklarını, nereli olduklarını, nereden nereye gittiklerini, kendi yerel tarihlerini, kültürlerini ve dillerini merak etmeye başladılar. Bu merak ve ilgi son 25-30 yıldır çeşitli şekillerle ortaya çıkmaya başladı.

Boşnakların kültür ve tarihini inceleme ve belgelendirme konusundaki arayışlarında bugüne kadar güvenilir, kapsayıcı, akademik ve kurumsal bir çalışma ortamı başarılamadığı için bu durum vakfımızın kuruluş gerekçesi oldu.

1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı ve Boşnak Soykırımı'nın bu son 25- 30 yıllık çabalarda etkisi oldu mu?

Bu sürecin hızlanmasına etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ata topraklarında yaşamaya devam eden soydaşlarının yaşadığı dram Türkiye'de yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Boşnakları derinden etkiledi. Savaştan kaçan ailelerin geçici iskan süreci içinde Türkiye'de yaşayan Boşnaklar ve onların kurmuş olduğu dernekler aktif roller üstlendiler. İki taraf arasında köprü oldular.

Bu süreç içinde Bosna ve Sancak'ta yaşayan Boşnaklar ile daha yakın ilişki içinde bulunmak, ana vatanlarına daha fazla ilgi göstermeleri sonucunu doğurdu. Bu süreç içinde Bosna ve Sancak'ın tarihine daha fazla ilgi duyulurken Türkiye'ye taşıdıkları geleneksel kültürlerinin yanında, o topraklardaki güncel kültür de ilgi alanlarına girdi.

İsminizde Bosna ve Sancak'ı ayrı ayrı vurgulamanızın özel bir sebebi var mı? Ayrıca isminizdeki "akademik" sözcüğü ile neye vurgu yapıyorsunuz?

Yeni Pazar Sancağı Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bosna Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancaktı. Bosna'nın tarihi sınırları içinde yer almaktaydı. 1908 yılında Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı ilhakı sonrasında Yeni Pazar Sancağı Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kaldı; Bosna, Avusturya-Macaristan'ın. Balkan Savaşları neticesinde Karadağ ve Sırbistan'ın sınırlarına dahil oldu. Her ne kadar iki devlet arasında paylaşılmış olsa da bu bölge Sancak adını halen korumaktadır. Böylesi bir tarihi süreç sonrasında sıklıkla yaşadığı zulümler ve hatta soykırımlar bu bölgedeki Boşnak halkı sürekli olarak göç olgusu ile karşı karşıya bıraktı. Adres ise hep belliydi: Türkiye Cumhuriyeti toprakları. Balkan Savaşları'na kadar yaşanan göç dalgalarının tamamı Avusturya idaresinde yaşamak istemeyen Bosnalı Boşnakların oluşturduğu göçler olurken, sonraki dalgaların büyük

çoğunluğu Sancak kökenli Boşnaklardan oluşuyor ve özünde hepsi Boşnak olmalarına rağmen geldikleri coğrafi bölgelere göre Bosnalı veya Sancaklı Boşnaklar diye kendilerini bir şekilde ifade ediyorlar. Bu nedenle Bosna ile birlikte Sancak adını kullanma gereğini duyduk.

Akademik sözcüğüne gelecek olursak... Vakfımızın kurucu üyelerinin tamamı yüksek öğrenim görmüş bireylerden oluşmaktadır. Aramızda iş dünyasından bireylerin yanı sıra çok sayıda öğretim üyesi de bulunmaktadır. Çalışmalarımızda popüler kültür ürünlerinden çok, günümüzde pek satmayan ama bir toplumun gelişiminde olmazsa olmaz tarih kültür ve sanat ürünlerini Türkiye'deki okur, yazar, akademik ve sanatsever kitleler ile buluşturmayı amaçladık. İleride bu konularda yapılacak akademik çalışmaları da desteklemeyi amaçlamaktayız. Sanırım gelecekte de en önemli görevimiz "akademik" sözcüğünün içini doldurmak olacak.

Vakfınızın gerçekleştirdiği etkinlikler nelerdir?

Tarih ve kültür konulu konferanslar kurulduğumuz ilk günden beri vakfımızın etkinliklerinde önemli bir yer tutmaktadır. Prof. Dr. Muhamed Filipović "Biz Boşnaklar Kimiz", Prof. Dr. Aydın Babuna "Geçmişten Günümüze Boşnaklar: Bir Ulusun Doğuşu", Hikmet Çetin "19. Yılında Srebrenica Soykırımı", Preporod Başkanı Prof. Dr. Senadin Lavić "Bosna'nın Kültürel ve Ulusal Dirilişi", Colum Murphy "Aza Beast- Savaşın Köklerine İnmek" Taha Akyol "Rumeli'ye Elveda", Hasan Nuhanović "BM Bayrağı Altında Soykırım", Prof Dr. Enes Peledija "Yeni Pazar Sancağı'nın Dünü Bugünü Yarını", Bakir Izetbegovic "Babam Alija Izetbegovic" Prof Dr. Fahrudin Rizvanbegovic "Avrupalı Müslümanlar: Boşnaklar" başlıklı konferanslar verdiler. Bu konferansların büyük bir kısmı vakfımız tarafından kitap haline getirildi.

İlkini 2016 yılında gerçekleştirdiğimiz Bosna Sancak Kültür Günleri'nin bu yıl üçüncüsüne hazırlanıyoruz. Kültür Günleri içinde Bosna'daki güncel kültürel gelişmelerden damıtılmış öğelerden bir seçkiyi İstanbullu sanatseverler ile buluşturuyoruz. Örneğin 2016'daki Kültür Günleri'nde başarısını Berlin'de Altın Ayı ödülü ile taçlandırılmış kadın yönetmen Jasmila Žbanić'in filmlerini ve geleneksel Sevdah müziğini kendi tınıları ile seslendiren Divanhana topluluğunu konuk ettik. Elbette program sadece bunlardan ibaret değildi. Kültür

günlerinde edebiyata ve plastik sanatlara mutlaka yer veriyoruz.

2017 yılında gerçekleştirdiğimiz Bosna Sancak Kültür Günleri'nin ikincisinde Bosnalı fotoğraf sanatçısı Samir Sinanović'in çektiği fotoğraflar ve beş Bosnalı akademisyenin yazılarından oluşan "Sevgi Gözüyle Bosna Hersek" foto monografisinin Türkçe baskısının lansmanını yaptık. Aynı adlı sergi Marmara Üniversitesi Sultanahmet Yerleşkesi'ndeki Cumhuriyet Müzesi'nde on beş gün boyunca açık kaldı. Pera Müzesi'nde «Bosna Ezgileri» başlığı altında farklı yönetmenlerden altı filmin gösterimini gerçekleştirdik. Bosna'nın geleneksel müziği Sevdah'ı caz tınıları ile yorumlayan Amira Medunjanin'i, Bosna sazının ustalarından Damir Imamovic'i İstanbullu sanatseverler ile buluşturduk.

Kültür Günleri'nde yalnızca Boşnak öğelere mi yer veriyorsunuz? Bosnalı veya diğer Balkan uluslarına ilişkin kültür eserlerine yer vermiyor musunuz?

Evet ve hayırı birlikte barındırıyor bu sorunun yanıtı. Kültür Günleri'nin ikincisinde sinema olarak "Bosna Ezgileri" başlığı altında müziği konu edinmiş filmleri gösterdik. Bulgar ve Arnavut yönetmenlerin filmleri de vardı. Bosna'da insanlığa karşı işlenen suçları konu alan "İyi Bir Eş" filminin yönetmeni ve başrol oyuncusu Mirjana Karanović, Belgrad doğumlu bir Sırptır. Yine sergi veya konserlerimizin mutfağında ve kadrosunda Bosnalı diğer etnik unsurlar da yer almaktalar. Fakat henüz Bosnalı tüm entitelere eşit miktarda yer vermekten uzağız.

Bu yıl üçüncüsünü düzenleyeceğiniz Bosna Sancak Kültür Günleri için, özel bir parantez açarsak, bu etkinliklerinizin program içeriği, hedefleri, hedef kitlesi, destek aldığınız kişi ve kurumlar hakkında bir şeyler söyler misiniz?

Öncelikle geçtiğimiz yıl genç yaşında kaybettiğimiz Bosnalı grafik sanat-

Boşnakların Tarihi / Historija Bošnjaka Türek Tarih Okurları ve Uzman Kamuoyu İle Buluşuyor

Tarih Vakfı ve Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nın ilk ortak yayını olarak, tarih okurları ve uzman kamuoyu ile bu ay buluşacak olan, Mustafa Imamović'in *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi* kitabı, bir Boşnak tarafından bilimsel tarafsızlıkla kaleme alınmış, Boşnak tarihinin önemli tüm dönemlerini anlatan ilk temel eseri olma özelliği taşıyor.

Bilindiği üzere, Bosna ve Boşnakların tarihi ile ilgili olarak bugüne kadar yazılanların önemli bir bölümü Sırp ve Hırvat tarihçiler tarafından yazılmış olup, Bosna ve Boşnaklarla ilgili çoğunlukla tahrif edilmiş bilgilerden oluşmaktadır

Boşnak yazar, *Boşnakların Tarihi* kitabında, Sırp ve Hırvat tarihçiliklerinde sıklıkla görülen dezenformasyonları, edebi bir anlatım ve güçlü argümanlarla tek tek çürütmekte; Sırp ve Hırvatlarla coğrafi, siyasi ve kültürel ortak alanını paylaşan ve en az onlar kadar kadim ve özgün olan Boşnakların tarihini, hiçbir romantik yoruma girmeden aktarmaktadır.

Kitabın Bosna dilindeki ilk baskısı Kasım 1997'de; lansmanı ise, 2 Aralık 1997 tarihinde Saraybosna'daki Holiday Inn Hotel'in hınca hınç dolu kongre salonunda, Bosna Hersek'in o dönem hayatta olan en önemli tarihçileri ve kültür insanları Avdo Sućeska, Enes Pelidija ve Munib Maglajlić konuşmalarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kitap, okurun karşısına çıktığı ilk günden itibaren medya, yazın ve bilim dünyasının büyük ilgisine mazhar oldu. Boşnak tarih ve kültürü konusunda çalışan, aralarında Atif Purivatra, Behija Zlatar, Lamija Hadžiosmanović, Šačir Filandra, Avdo Sućeska, Gradimir Gojer, Enes Pelidija, Miljenko Jergović, Fahrudin Novalić, Todo Orsolić, Robert Donia, Anic Škegro, Smail Čekić, Srećko M. Džaja, Davor Marijan, Zdravko Grebo'nun da olduğu çok sayıda bilim insanı kitap hakkında yazılar kaleme aldılar.

Kitabın lansmanı, Saraybosna'dan sonra Bosna-Hersek'in birçok kentinde, ayrıca, Slovenya Kültür Bakanlığının himayelerinde, Slovenya'nın başkenti Ljubljana'da da yapıldı. O törende Božidar

1897 yılına ait Bosna haritası

çısı Anur Hadžiomerspahić'in grafik yapıtlarından oluşan bir sergi Deniz Müzesi'nde açık olacak. Anur çok sayıda ödüllü, çok üretken müthiş bir sanatçıydı. Oscar ödüllü, Altın Ayı ödülü sahibi yönetmen Danıs Tanović filmlerinden bir seçkı İstanbullu sanatseverlere ücretsiz olarak gösterilecek. Caz sanatçısı Adnan Teskeredžić bir hafta sonu konserinde müzikseverler ile buluşacak. Tanović filmleri Pera Müzesi'nde oynayacak. Teskeredžić Trio ise aynı müzenin 2. katındakı "Kesişen Dünyalar" sergisinde müziğini yorumlayacak. Repertuarında Türkçe şarkılar da barındıran Bosnalı soprano Lejla Jusić sevdah müziğini CRR'de yorumlayacak.

Ancak tüm bunların ötesinde çok önemli bir kitabın Türkçe ilk baskısının lansmanını gerçekleştireceğiz: *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi*

Tarih Vakfı ile Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nın ortak yayını olarak ekim ayında raflarda yerini alacak olan *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi* kitabının önemi nedir?

Bosna Savaşı'nın en zor günlerinde Bosnalı tarihçi Mustafa Imamović'in kaleme aldığı bu kitap Bosna'da, Bosna tarihi konusunda en yetkin kitap olarak kabul edilmektedir. Banlıktan krallığa, krallıktan günümüzde yok sayılışa kadar uzanan soykırımlar, katliamlar ile geçen ve yok sayıldığı oranda bilinmeyen bir tarih Boşnakların tarihi. Vakfımızın ilk kurulduğu günden beri hedeflerinin başında geliyordu Historija Bosnjaka'nın çevirisi. Mustafa Imamovic ile 2014 yılı ilkbaharında Saraybosna'da bir araya geldiğimizde kitabın çevirisi konusunda söz kesilmişti. Yönetim kurulu üyemiz Hüseyin Gül'ün 3 yıllık özenli çalışması ve Cenita Özgüner'in çeviriye katkıları ile bu yıl ekim ayında kitabı elimizde tutabilmemiz mümkün olacak. Bu kitap tarihçilerin, akademisyenlerin, Bosna sevdalılarının önemli bir eksikliğine yanıt verecek.

Boşnakların Tarihi'nin İngilizce çevrisinin de hazırlanmakta olduğunu biliyoruz. Ancak Türkçe bu kitabın çevrildiği ilk farklı dil olacak. *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi*'ni Vakfı ile ortak bir proje olarak yayımlamaktan da büyük bir onur duyuyoruz.

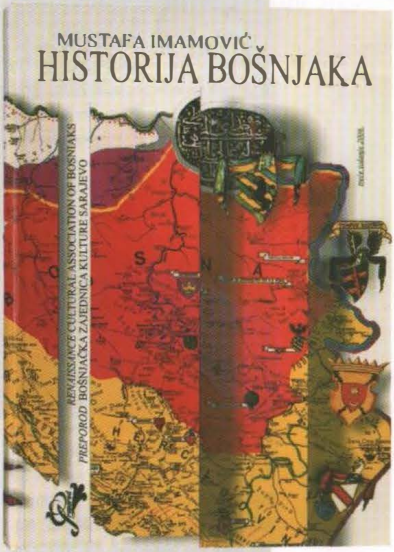
Jezernik, Vera Kržišnik- Bukić ve Tomaž Mastnak gibi önemli bilim insanları konuştular.

Bu kitap sadece içeriğinde yer alan bilgileri ile değil; belki de "kanlı Bosna mantığı" ve yazıldığı koşullar dikkate alındığında içinde yer almayanları ile daha da önemli hale geliyor. En basitinden, burada "milliyetçi nefret" veya "etnik temizlik programı" ya da Bosna Hersek'in herhangi bir halkının bu ülkenin geleceğinde yer alma hakkına karşı bir girişime yer vermemesi ile benzerlerinden ayrışıyor.

Boşnakların Tarihi, uzman kamuoyu tarafından Bosna, Boşnaklar ve bilim dünyasının ihtiyaç duyduğu üst düzey bir tarih çalışması olarak nitelendirilmiş; diğer taraftan bazı Sırp ve Hırvat tarih yazıcıları tarafından "temelden yoksun ve mitolojik anlatıma kaçan bir kitap" eleştirilerine de muhatap olmuştur. Yazar, zamanında bu eleştirilere şöyle cevap vermişti: "Her kitap gibi benim kitabımı da kamuoyunun yargısına tabidir. İlk baskının üstünden üç yıl geçti, okur ve uzman kamuoyu üç farklı şekilde tepki verdi. Yayıncıdaki verilere göre, geniş okur kitlesi ilk iki yıl içinde 20.000 (yazı ile yirmi bin) adet kitap satın alarak tepkisini en güzel şekilde gösterdi. Uzman kamuoyunun olumlu ve olumsuz eleştirileri de söz konusu. Eleştirilerden hiç rahatsızlık duymadım. Aksine, onları okuyunca amacıma ulaştığımı gördüm. Eğer bu kitap Boşnaklar hakkında bir "mit" yarattıysa bunu büyük bir övgü olarak kabul ederim..."

Mustafa Imamović'in *Boşnakların Tarihi* kitabı, Tarih Vakfı ve Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nın ilk ortak yayını olarak, Hüseyin Gül ve Cenita Özgüner'in çevirisi ile Türkiye'deki Bosna-Boşnak tarihi ile ilgilenen bilim çevreleri ve ilgili okurlarla buluşacak. Kitabın, bu alandaki büyük boşluğu doldurmada önemli bir işleve sahip olacağına inanıyoruz.

HÜSEYİN GÜL
BOSNA SANCAK AKADEMİK KÜLTÜR VE TARİH VAKFI YÖNETİM KURULU ÜYESİ

G. Durand'ın Saraybosna Savaşı 1897 isimli eseri (solda)

Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka (3. Baskı, 2006)

DEMOKRAT PARTİ'NİN SON İKTİDAR YILINDA ULUSLARARASI BİR BASIN POLEMİĞİ: "TÜRKİYE YENİDEN DİNE Mİ DÖNÜYOR?"

RESUL BABAOĞLU

1950 seçimleriyle iktidara gelen DP'nin ilk iş olarak ezanın Arapça aslına göre okunmasına ilişkin yasal düzenlemeye gitmesi ve çeşitli dini gruplar üzerindeki politik baskıyı azaltması gibi pratikler, DP'nin uzun yıllar boyunca muhafazakâr bir siyasal hareket olduğu yönündeki toplumsal algıyı beslemiştir. Bu açıdan bakıldığında, David Hotham'ın 27 Mayıs'a gidilen süreçte The Times'*ta 23 Şubat 1960'ta kaleme aldığı yazıyla ortaya çıkan basın polemiği, DP'nin söz konusu yönüyle birlikte basına müdahalesini tartışmaya açan önemli noktalar içermekteydi.*

Türkiye'de gerçek anlamda çok partili siyasal sistemi başlatan bir gelişme olarak Demokrat Parti'nin kuruluşu ve büyük vaatlerle iktidara gelişinin ardından yaşanan olaylar toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır. Liberal demokrasiyi anımsatan parti programıyla 1950 seçimlerinde kayda değer bir başarı elde eden DP, iktidarının ilk döneminde siyaset sahnesinin dolaylı bileşenleri olan üniversiteler, sivil toplum örgütleri, sendikalar ve basın ile göreli ölçülerde olumlu ilişkiler geliştirerek tek parti döneminden farklılaşacağının sinyallerini vermiştir. Ancak çok geçmeden iktidar mücadelesinde her yolun mübah sayıldığı, siyaset mecrasının bir dövüş alanı haline geldiği sancılı bir döneme girilmiştir. Bir bakıma, Nadir Nadi'nin sözleriyle; DP, özgürlük şarkılarıyla iktidara gelen ama onu iktidardan düşürenlere de yine özgürlük şarkıları söylettiren bir tarihe sahiptir.[1] Öncesi ve sonrasıyla 1957 seçimleri sürecinde yaşanan siyasal meşruiyet krizinin en önemli nedenlerinden biri, iktidara karşı siyasal ve toplumsal muhalefetin bu dönemde giderek artan bir dozda yükselişiydi.[2] Bu siyasal atmosferde DP iktidarı, muhalif odaklara karşı oldukça hırçın tavırlar sergilemiştir. Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu, ispat hakkı tartışmaları ve muhalefet partilerinin siyaset olanaklarının kısıtlanması gibi uygulamalar bu dönemin temel karakterini ortaya koyan gelişmelerdendi. DP'nin iktidarını tahkim etmeye dönük başvurduğu girişimlerden bir diğeri de basın kanununda bir dizi değişikliğe giderek basın üzerinde baskı ve kısıtlamanın artırılması olmuştur. 1956 yılında 5680 sayılı basın yasasının birçok maddesi değiştirilmiştir.[3] Basın ve ceza yasası üzerinde yapılan değişiklikler sonrasında tutuklamalar, kovuşturmalar, tekzip, neşir yasakları ve kapatma kararlarıyla ilgili kanunlar en sert biçimde uygulanmıştır.[4] Yapılan düzenlemeler yalnızca muhalif basın üzerinde değil aynı zamanda iktidar destekçisi gazeteler için de felaketler doğurmuştur. Sorumlu müdürleri ceza alan ve kapatılan gazeteler arasında *Zafer* gazetesinin de yer alması bu hususu doğrulamaktadır. Dönemin basın rejiminin anlaşılması açısından 1955-1960 yılları arasında görülen basın davalarına bakmak yararlı olacaktır. Zira bu dönemde 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanacak olan 2300 basın davası açılmıştır.[5]

DP iktidarının son döneminde genel olarak muhalefete karşı alınan önlemlerin yanında, yurt dışından gelen eleştirilere karşı da müsamaha gösterilmeyip, gerek bu gazetelerin Türkiye'deki muhabirlerinin baskı altına alınarak sınır dışı edilme tehdidiyle sindirilmeleri gerekse de diplomatik temsilcilikler nezdinde tepki konularak hoşa gitmeyen bu tür tehditlerin üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Bu dönemde, yurt dışı menşeli gazetelerde yer verilen DP karşıtı yazı ve haberlerle baş etmenin yaygın bir yöntemi de iktidara yakın bir yayın politikası yürüten gazetelerde karşı argümanların üretilmesiydi. Araştırmamıza konu olan basın polemiği de 23 Şubat 1960 tarihinde *The Times*'ta yer alan ve aynı gazetenin Türkiye muhabiri David Hotham'ın kaleminden çıkan bir yazıya dayanmaktadır.

TÜRKLER VE DAVID HOTHAM

The Times, Economist ve *Observer* gibi yabancı basın organlarının muhabiri olarak Türkiye'de sekiz yıl yaşadıktan sonra 1965 yılında Bonn'a atanan David Hotham, kendi ifadeleriyle; Türkiye'de görev yaptığı

sürece Türkçeye hâkim olmanın da sağladığı avantajla farklı sınıflara mensup insanlarla görüşme olanağı bulmuştur. Bu süre zarfında çağdaş Türk edebiyatından örnekler de dahil olmak üzere pek çok Türkçe eser okuyan Hotham, zaman zaman Türkiye'nin çeşitli yerlerini dolaşma fırsatı bulmuştur. Türkiye'de günlük siyasal gelişmeleri bağlı bulunduğu ajanslara bildirirken aynı zamanda toplumu yakından tanıma şansı bulan Hotham, bu birikimini 1965 yılında kaleme aldığı *Türkler* adlı eserinde toplamıştır.[5] Türkiye ile ilgili sosyolojik araştırmaların vazgeçilmez bir başvuru kaynağı haline gelen *Türkler* adlı eser, Hotham'ı Türkiye'de kamuoyunun yakından tanıdığı bir isim haline getirecektir. Esasında Türkiye'de Hotham'ı popüler kılan husus, salt Türkiye toplumunu sosyolojik açıdan ele alan bir eser yazmış olması değil, günümüz okuyucusuna bile, yabancı bir basın elemanının Türkiye'nin toplumsal yapısına bu denli nüfuz etme kabiliyetinin nasıl mümkün olabildiği sorusunu sordurtmasından ileri gelmektedir. Kitapta yer alan ilginç tespitlerden biri olan ve "Hotham kuralı" olarak kabul edilen şu cümleler: "Türkiye'deki duruma bir bakın. Mantıklı bir tahminde bulunun. Sonra da önünüzdeki kâğıda bunun tam zıttını yazın. Mutlaka doğru sonucu kestirmiş olursunuz." Türklerin çalışma alışkanlıkları ve düşünce kodlarını çözümlüyordu.[7] Başka bir tespit olan; "Türklerin parayla aralarında ilginç bir ilişki vardır. Türkiye yoksul bir ülkedir; Türkler de herkes kadar paranın önemini bilirler. Fakat paraya karşı az rastlanır biçimde bir küçümsemeleri vardır" şeklindeki ifadeler, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal harekâtında Türkiye'yi çeşitli vaatlere rağmen savaşa girme noktasında ikna edememesi konusunda tekrardan hatırlanmıştır.[8]

David Hotham, eserinin Kemalist modernleşmeyi anlattığı satırlarında dın alanındaki reformlara geniş yer ayırarak Türkiye'de Batılılaşmanın en önemli dayanağı olarak bu konuda yapılan değişikliklere vurgu yapmıştır:

Demokrat Parti iktidarının son yıllarında din konusundaki politikasını ele alan köşe yazısı

The Times, February 23, 1960

TURKS TURN AGAIN TO RELIGION

From Our Ankara Correspondent

The revival of religion is a matter of fairly academic interest in many countries, but not in Turkey. This is because the keystone of Kemal Atatürk's revolution in the 1920s was the "disestablishment" of Islam as the State religion of Turkey and the institution instead of a secular republic. The present revival of the Muslim religion is of fundamental importance because in the eyes of many people it could well retard the application of Atatürk's reforms, or even completely undermine the whole structure of the new Turkey which he created. To make a very rough analogy, it might be compared to some political movement in Britain capable of subverting the supremacy of Parliament and restoring the personal rule of the Monarch.

SIGNS OF REVIVAL

Atatürk was enabled to do what he did by his own immense prestige backed by the currents of Turkish nationalism which for a time overlaid the traditional faith of the nation. Since his strong arm was removed, the religion has come flooding back. To-day once again religious instruction is practically compulsory in the primary and middle schools; there are regular readings of the Koran on the State radio; new secondary schools have been opened for the training of imams and preachers; a faculty of theology has been instituted in Ankara University, and a Higher Institute of Islam quite recently in Istanbul.

Religious publications, having dwindled to almost nothing under Atatürk, are again prolific on the bookstalls. In the holy month of Ramadan, which begins next Sunday, the mosques will be lit at night, and the calls of the *muezzins* will be wafted far over the air by amplifiers fixed on the galleries of the minarets.

A new project has now been conceived by religious officialdom for the construction of a large "Islamic City," or community centre, in the heart of residentist Ankara. This will comprise a vast new mosque, a religious secondary school with 500 students (200 of whom will live in lodgings on the premises), a library, a market, and other facilities. This is perfectly normal, in a Muslim country; but one cannot help wondering what the great Atatürk, founder of the "secular republic," thinks about it all as he sleeps in his beautiful mausoleum on the hill opposite.

NEW MOSQUES

One interesting detail to be observed in Turkey to-day is the perhaps uncon-

for them with their own money and labour.

This figure of 5,000 new mosques built in the 10 years since 1950 is, by a curious coincidence, not far from the figure which is given by the Ministry of Education for the number of new schools built during the same period. This silent struggle for scarce resources between mosques and schools seems highly symbolic of the greater struggle between the forces of secularism and Islam in Turkey.

It is illustrated by the controversy over the new secondary schools for imams and preachers which come under the Ministry of Education. These schools, which have increased in number from seven to 19 since 1951, and will be further expanded, are producing about 4,500 graduates every seven years for religious work in the towns and villages. The instruction they receive in the schools, though mainly centred on Muslim theology and the study of Arabic and Persian, is to-day "westernized" by the addition of scientific subjects, mathematics, history, and one European language. The idea is to replace the often ignorant and reactionary imams in the villages with a new breed of enlightened men of religion. This at first sight reasonable idea is strongly opposed by the anti-clerical intellectuals of the Opposition, always the firmest believers in Atatürk's secularism, on the ground that it will strengthen the hold of religion in Turkey. They argue that, whereas the ignorant imam would gradually have been forgotten, the enlightened one will gain an intellectual ascendancy over the people.

OPPOSITION'S DILEMMA

Many Turkish intellectuals are deeply worried about the present trend, not least because the politicians of both parties seem able to do so little about it. In the inevitable debates which seethe around the question, the Opposition has accused the Government of encouraging reaction, and it is certainly true that under the present dispensation all sorts of religious persons who were invisible in Atatürk's time are now to be seen about.

On the other hand, the Opposition People's Party, though it stands firmly for the principles of Atatürk, cannot easily oppose the religious drift for fear of losing votes in the next election. Turkey is a democracy, and the people want more religion. But whereas Atatürk led the people, the people to-day seem to be leading the leaders.

At the same time it can be argued that no essential feature of the reforms has yet been tampered with. Probably only a few bigots, most of them in the

Türkiye, iki yüzyıla yakın bir süre içinde "Batılılaşmanın" çeşitli aşamalarından geçmiştir. Ama önceden de belirttiğim gibi, en büyük Batılılaştırıcı, bundan kırk yıl kadar önce yaşayan Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk ve çevresindekilerin amacı, Türkleri Batı uygarlığının ve Avrupa'nın bir parçası durumuna getirmekti. Türkiye'yle Avrupa arasındaki en büyük engelin dın olduğunu da çok iyi hissetmişti. Tarihçiler ne yazarlarsa yazsınlar, halkın büyük çoğunluğu Avrupa'ya Hıristiyan âlemi olarak bakıyordu. Ya da geçmişini Hıristiyanlık merkezi olarak görüyordu. İslâm âlemi ise hem Batı hem de Avrupa değildi. Dolayısıyla, Atatürk'ün 1920 ile 1930 arasında gerçekleştirdiği olağanüstü devrimlerin çoğu, dolaylı ya da dolaysız hep dinle ilgiliydi. Türkiye'yi İslamiyet'ten ve İslâmiyet temellerinden ayırma konusunda Atatürk oldukça ileri gitmiştir. Halifelik kurumunu kaldırmıştır. Okullarda dini eğitime son vermiştir. Osmanlılar zamanında Türklerin yaşantısında önemli bir yeri olan tekkeleri

kapattırmıştır. Fesi yasaklamış, şapkayı kabul ettirmiştir. Bu, aslında Islamiyet'e karşı bir ayaklanmaydı. Çünkü Müslüman, başındaki fesle namaz kılarken alnını secdeye değdirebiliyordu. Şapka ise, "gâvur" giyimiydi. Fakat Türkler bugün her zamankinden de çok Müslümandır. Devlet

ZAFER

Demokrat Parti Türkiye'de Vicdan Hürriyetinin Bekçisidir

Maarif, Nafıa, Ticaret ve Sağlık Vekâletlerinin Bütçeleri Kabul Olundu

İktisadi İstiklâl Savaşımızın Nafıa Cephesinde Sağladığı Büyük İnkişaf

KÖY YOLLARI VE İÇME SULARI İÇİN AYRILAN YARIM MİLYAR LİRA, UMUMİ NAFIA BÜTÇESİNİN DÖRTTE BİRİNE MUADİL BULUNMAKTADIR

Geçen yıl bu tahsisat sadece 89 milyon lira idi

Hürriyet Partililerin Başvekile Telgrafları

C. Bayar Karaşide

Başvekilin dünkü kabulü

Yeni Bir Tersanenin Kuruluş Hazırlıkları

Margaret nişanlandı

Tam 150 derece!

David Hotham'ın The Times'ta yayımlanan makalesine cevap niteliğinde Bahadır Dülger imzasıyla yayımlanan başyazıda sert ifadeler yer almıştır

Zafer, 27 Şubat 1960

olarak Türkiye'yle Türk halkı arasında çok garip bir fark vardır. Türkler Müslümandır ama Türkiye artık bir İslâm ülkesi değildir. Bu alanda da Atatürk eşi görülmemiş bir şey gerçekleştirmiştir. Başka hiç bir İslâm ülkesi, Türkiye gibi "laiklik" yolunu seçememiştir.[9]

Kısa bir süre önce tanınmış bir Türk diplomatıyla aramda ilginç bir konuşma geçti. Türk diplomatı, Londra'da düzenlediği bir basın toplantısında Müslüman olduğunu söylediği zaman, ifadesinin şaşkınlıkla karşılandığını hatta kendisine inanmadıklarını belirtti, kimi bilir, belki de toplantıda bulunanlar, böyle aklı başında bir adamın dinî inançları olmasını bile yadırgamış olabilirlerdi. Ama belki de bir Türk'ün Müslüman olabileceğini düşünememişlerdir. Kırk yıllık Atatürk laikliğinin ürünü olan pek çok Türk aydın, hiç olmazsa dış görünüşleriyle, biraz dinsizdir. Böyleleriyle Avrupa arasında hiçbir dinî engel yoktur. Denilebilir ki, Türkiye, şimdiye kadar olduğu gibi, hiçbir zaman böylesine Avrupa'ya yaklaşmamıştı.[10]

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan dönüşümü daha çok din perspektifiyle değerlendirme yoluna giden Hotham, 1950'li yılların sonunda DP iktidarının laiklik konusundaki politikalarını geriye gidiş ve devrimden sapma olarak değerlendirmiştir. Hotham'ın DP iktidarı döneminde din alanında yaşanan değişimi ele aldığı yazı iktidara yönelik yoğun eleştiriler içermekteydi.

TÜRKLER YENİDEN DİNE DÖNÜYOR!

Hotham'ın Times'ın Londra'da yayımlanan nüshası için kaleme aldığı ve son yıllarda Türkiye'de yaşanan toplumsal dönüşümü anlattığı yazısı için kışkırtıcı bir başlıkta karar kılmasının belirli çevrelerin tepkisine yol açacağı aşikârdı. Dahası, yazının ilk cümlelerinden itibaren Türkiye'de dinin toplumsal hayatta belirli bir rol oynamaya başladığını, bu alanda bir canlanma yaşandığı ve bu durumun birçoklarına göre tehlikeli bir durum arz ettiğini ifade etmiştir. 1920'li yıllarda İslam'ın devlet dini olmaktan çıkarılmasıyla laik Cumhuriyetin kurumsallaştırıldığını vurgulayan Hotham, yaşanan gelişmelerin Atatürk reformlarının kuyusunu kazmak şeklinde algılandığını iddia etmiştir. Hotham'a göre;

> Atatürk bütün yaptıklarını Türk milliyetçiliğine dayanan etkili prestiji sayesinde yaptı ve milletinin kötü talihini çevirmeyi becerdi. Partisi kaybedince, dinin etkisi sular seller gibi akmaya başladı. Günümüzde ilk ve ortaokullarda zorunlu din dersleri pratik olarak uygulanmaktadır. Devlet radyosunda düzenli bir şekilde Kur'an-ı Kerim okunmaktadır. Yeni İmam Hatip okulları açılıyor, Ankara Üniversitesi bünyesinde yeni bir ilahiyat fakültesi açılıyor ve İstanbul'da da Yüksek İslam Enstitüsü kuruluyor..."[11]

Atatürk döneminde yok derecesinde azalan dinî yayımlar bu dönemde kitapçıların raflarını süslüyor, Diyanet İşleri Başkanlığından alınan bilgiye dayanarak Ankara'nın merkezinde yeni bir İslam sitesi ya da İslam kompleksi projesi tasarlanıyor. Bu proje; büyük bir cami, 200'ü yurtlarda kalacak 500 öğrenci kapasiteli bir imam hatip okulu, kütüphane, market ve diğer müştemilattan oluşuyor. Bu durum Müslüman bir ülkede son derece normal, ancak şöyle ki modern Türkiye'nin kurucusu ve

laik Cumhuriyetin mimarı olan Atatürk'ün de hemen yukarıdaki tepede uyuyor olmasından dolayı da insan şaşkınlığını gizleyemiyor.

YENİ CAMİLER

Hotham'a göre; Türkiye'de gözlenen ilginç bir detay da son on yılda 5000 cami inşaatının tamamlanmasıdır. Aynı dönemde Milli Eğitim Bakanlığının vermiş olduğu rakamlara göre yapılan okul sayısı neredeyse aynı. Cami ve okulun sınırlı kaynaklar için vermiş olduğu bu sessiz mücadele Türkiye'de sekülerizm ve İslam arasındaki daha büyük mücadeleyi sembolize etmektedir. Bu duruma Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki imam hatip okullarında da müşahede edilmektedir. 1951'den beri bu okulların sayısı 7'den 19'a çıkmış ve sayının daha da yükselmesi tahmin edilmektedir. Bu okullar her yedi yılda taşrada 4500 mezun vermektedir. İslam teolojisi ağırlıklı eğitim verilen bu okullarda Arapça ve Farsçanın yanında günümüzde modernleşme doğrultusunda bilimsel konular, matematik ve tarihin yanında bir de Batı dili öğretilmektedir. Temel düşünce köylerdeki aşırı düşüncelere sahip imamların yerini aydın din adamlarıyla ikame etmektir. İlk bakışta mantıklı gibi görünen bu iddia laik entelektüellerin katı muhalefetiyle karşılaşmıştır. Daha ziyade Atatürkçü laikliğe inanan bu kesimler bu durumun Türkiye'de dinsel düşüncenin gelişimine zemin sunacağını düşünüyordu. Onlara göre cahil bir imamın yaratacağı etki tedricen yok olabilecekken entelektüel din adamları toplumun üzerinde entelektüel bir baskı oluşturabileceklerdi.[12]

MUHALEFETİN İKİLEMİ

Sıyasette belirleyici olan her iki partinin politikacıları konuyla ilgili çok az şey yapabilecek durumda oldukları için Türkiye'de entelektüellerin büyük bir kısmı gidişattan endişeleniyor. Kaçınılmaz tartışmalar konuyu daha fazla kaynatıyor. Muhalefet, hükümeti irticayı cesaretlendirmekle suçluyor. Atatürk döneminde ortadan kaybolan birçok dini aktörün bu dönemde yeniden görünürlük kazanması da bir gerçektir. Öte taraftan, Atatürk ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan CHP bir sonraki seçimde oy kaybetmekten korktuğu için dinsel canlanmaya kolayca muhalefet edemeyecektir.

Bahadır Dülger (1911-1968)

Türkiye bir demokrasi ülkesi ve insanlar daha fazla din istiyor, ancak Atatürk insanlara liderlik ederken günümüzde insanlar liderlere yön vermeye başladı. Aynı zamanda reformların hiçbir temel niteliği benimsenmiyor. Muhtemelen, Demokrat Parti'de sınırlı sayıda olan birkaç aşırı uçtaki aktör Atatürk devrimlerinin yok edilmesini istiyor. Tarikatları yasal hale getirmek için resmi bir girişim yok ve Hükümet son zamanlarda Nurcuların faaliyetleriyle başa çıkmak için ciddi önlemler alıyor. Ancak buna rağmen hiç kimsenin Atatürk'ü övmek dışında bir icraatta bulunmaması bu faaliyetlerin havada kaldığını gösteriyor

ATATÜRK NE SÖYLEDİ?

Atatürk laikliği ne anlama geliyordu? Sadece kilise ile devletin birbirinden ayrılması mıydı yoksa bundan öte bir anlamı mı vardı? Dinin reaksiyon göstermesi diğer devrimlerde de gözlenen bir durum muydu? Son günlerde Atatürk'ün dine karşı olmadığı söylemi bir moda halini al-

VATAN

DOĞRUYA DOĞRU ; İĞRİYİ İĞRİ

Menderes Stassen ile görüştü

Bütçe görüşmeleri bugün bitiyor

Basın - Yayın bütçesi gürültülere yol açtı

Başkan Vekili celseyi tatil zorunda kaldı

Suphi Baykam, "iktidarı tenkid edenler zulüm içinde kıvranmaktadırlar„ dedi

Evvelki gece cereyan eden müzakereler

Dünkü görüşmeler esnasında Fethi Çelikbaş bir ihtar, Suphi Baykam ise takbih cezası aldı

"Topkapı olaylarının tertipçisi V.C.'lilerdir„

Dün bir CHP toplantısında iktidara şiddetle çatıldı

BAŞYAZI

Bu davasında Doğru yol

«MUHALEFET PES DİYECEK»

İki CHP. mebusu takibata uğradı.

Tunca'nın askerliği

ÖZYORUK vefat etti

İnönü'nün teşekkürü

İşçinin parmak izleri alınıyor

Türkiye'yi tanıtmak meselesi

Radyoda Sahur programı

İkramiyeler 20 Marta kadar dağıtılacak

Vatan
29 Şubat 1960

mış durumda. Ancak Atatürk kesin bir şekilde dinin toplumsal yaşamdaki ağırlığının silinmediği sürece topyekün bir modernleşmenin başarılamayacağının bilincindeydi. Bu bağlamda laiklik, Batılılaşma öncesini simgeleyen İslami kadercilik anlayışından kurtulma anlamına geliyordu. Bu aynı zamanda İslam'da reform düşüncesinin imkânsız olduğu yönündeki inancı da dışlıyordu. Atatürk'e bağlı olanlar bu gidişattan dolayı alarma geçmişler ve sonuçta Atatürk'ün düşüncelerinin galip çıkacağına inanıyorlar.[13]

Hotham'ın oldukça sert bir üslupla kaleme aldığı yazıdan da anlaşıldığı gibi, Türkiye'de çok partili dizgeye geçiş sürecinde din alanında yaşanan liberalleşme yalnızca DP'nin bir politikası olmayıp, CHP'nin de zaman zaman icraatlarına yansıyan bir gelişme olmuştur. Bu siyasal koşullarda belirli çevreler dini alandaki özgürlüklerin olabildiğince genişletilmesi için siyasi aktörleri baskı altına almışlardır. Siyasal hayatın demokratikleştirilmesi zemininde yapılan dinin toplumsal hayatta görünürlük kazanması ile ilgili tartışmalarda CHP çoğu zaman sınırlı bir tepki sergilemiş, zaman zaman da DP'nin icraatlarını görmezden gelme yoluna gitmiştir. Ancak 1960 yılına gelindiğinde siyaset sahnesinin hiç olmadığı kadar gerginleşmesi sonucunda muhalefet çevreleri iktidarı her bakımdan eleştirerek seçimler öncesinde mevzi kazanmaya çalışmışlardır. Parti liderlerinin seçim turlarının da başladığı bu ortamda DP'nin eleştirilen icraatlarının başında laiklik konusunda verilen tavizler geliyordu. İsmet İnönü'nün çeşitli yerlerdeki beyanlarına yansıyan bu eleştirilere Başvekil Adnan Menderes, ocak ayının farklı günlerinde cevap vererek hükümetin icraatlarını savunmuştur. Menderes'e göre; Türkiye'de laikliğin manası maalesef yanlış anlaşılmış, laiklik irtica ile irtibatlandırılarak politikanın faydalanacağı bir meta halinde kullanılagelmiştir.[14]

Menderes, başka bir konuşmasında da; *"Vicdan hürriyetini programımıza almış olmak kabahat, din ve vicdan hürriyetine taraftar olmamız suç mu?"* sorusuyla muhalefetin eleştirilerine cevap vermiş[15] ve *"Yapılacak şey, bu muhterem milleti dininde, ibadetinde, vicdanında rahat bırakmaktır"* sözüyle de söz konusu tartışma ve eleştirilerin önünü almaya çabalamıştır.[16] Bu anlamda, Hotham'ın Times gazetesindeki yazısının böyle bir ortamda yayımlanması iktidar çevrelerinin Hotham'a saldırılarının bir yönünü teşkil edecektir. Nitekim İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçiliğinde başkâtip olarak grev yapan P. V. O'Regan, Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden İsmail Hakkı Haleftoğlu ve Vahit Soysal ile yapmış olduğu görüşmenin ayrıntılarını aktardığı yazıda; hükümet çevrelerinin Hotham ve The Times'ın Türkiye'deki muhalefetin etkisi altında kaldığını düşündüğünü ifade etmiştir.[17]

Dönemin muhalif yayın organlarından Kim dergisinde Bahadır Dülger için alaycı ifadelere yer verilmiştir

Kim 2 Mart 1960

DAVİT HOTHAM'
Daha acılar görecekti

Basın

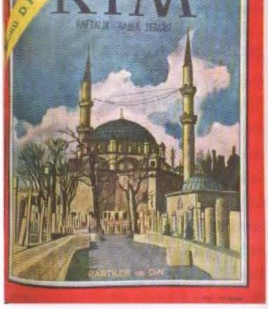
Yabancı muhabirler

«KİM» MUHABİRİ

KİM, 2 MART 1960

DEMOKRAT PARTİ TÜRKİYE'DE VİCDAN HÜRRİYETİNİN BEKÇİSİDİR

Times'taki yazıya verilen en büyük tepki hiç şüphesiz Zafer gazetesinin 27 Şubat günkü sayısında Bahadır Dülger imzasıyla ve *Demokrat Parti Türkiye'de Vicdan Hürriyetinin Bekçisidir* başlığıyla çıkan yazıydı. Dülger'in Hotham ve Times'ı Türki-

ZAFER

Zafer Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne Gazetenizin 27 Şuba

Halil Özyörük Toprağa Verildi

Onbeş Milyon Dolarlık Yeni İstikraz Anlaşması

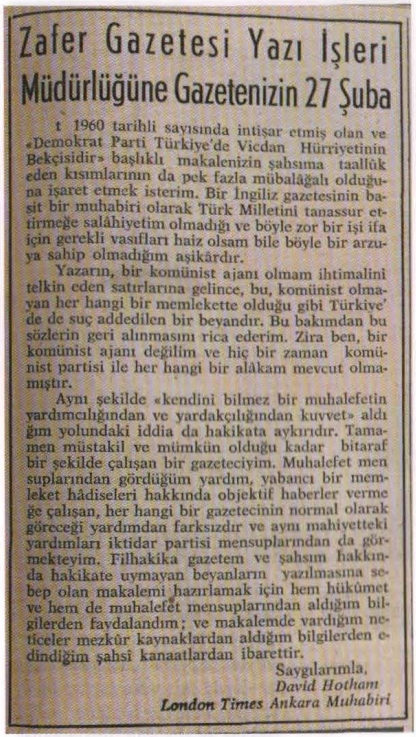
Vekiller hey'eti dün içtima etti

Tütün rekoltesi rekor seviyede

Fas'da çok siddetli bir deprem oldu. Bin ölü var

Onların Usulleri.

BUGÜN

Zafer Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne Gazetenizin 27 Şuba

t 1960 tarihli sayısında intişar etmiş olan ve «Demokrat Parti Türkiye'de Vicdan Hürriyetinin Bekçisidir» başlıklı makalenizin şahsıma taallûk eden kısımlarının da pek fazla mübalâğalı olduğuna işaret etmek isterim. Bir İngiliz gazetesinin basit bir muhabiri olarak Türk Milletini tanassur ettirmeğe salâhiyetim olmadığı ve böyle zor bir işi ifa için gerekli vasıfları haiz olsam bile böyle bir arzuya sahip olmadığım aşikârdır.

Yazarın, bir komünist ajanı olmam ihtimalini telkin eden satırlarına gelince, bu, komünist olmayan her hangi bir memlekette olduğu gibi Türkiye'de de suç addedilen bir beyandır. Bu bakımdan bu sözlerin geri alınmasını rica ederim. Zira ben, bir komünist ajanı değilim ve hiç bir zaman komünist partisi ile her hangi bir alâkam mevcut olmamıştır.

Aynı şekilde «kendini bilmez bir muhalefetin yardımcılığından ve yardakçılığından kuvvet» aldığım yolundaki iddia da hakikata aykırıdır. Tamamen müstakil ve mümkün olduğu kadar bitaraf bir şekilde çalışan bir gazeteciyim. Muhalefet mensuplarından gördüğüm yardım, yabancı bir memleket hâdiseleri hakkında objektif haberler verme ğe çalışan, her hangi bir gazetecinin normal olarak göreceği yardımdan farksızdır ve aynı mahiyetteki yardımları iktidar partisi mensuplarından da görmekteyim. Filhakika gazetem ve şahsım hakkında hakikate uymayan beyanların yazılmasına sebep olan makalemi hazırlamak için hem hükûmet ve hem de muhalefet mensuplarından aldığım bilgilerden faydalandım; ve makalemde vardığım neticeler mezkûr kaynaklardan aldığım bilgilerden edindiğim şahsî kanaatlardan ibarettir.

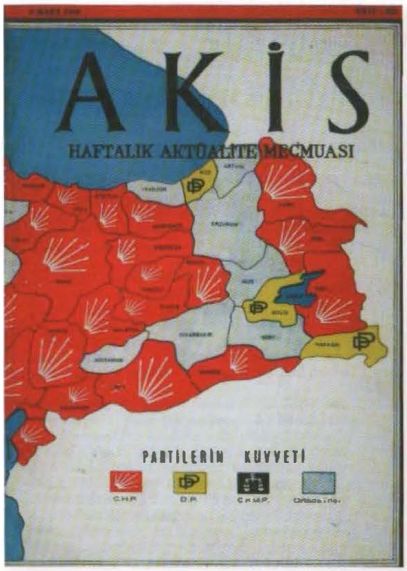
Saygılarımla,
David Hotham
London Times Ankara Muhabiri

David Hotham'ın Zafer gazetesinde sansürlenerek yayımlanan tekzip metni

Zafer, 2 Mart 1960

ye ile ilgili yer verilen yorumlardan dolayı eleştirirken başvurduğu yöntem diplomatik çevreleri de harekete geçirmiştir. İngiltere'de uygulanan laiklik ve din politikasını ele alarak yazısına başlayan Dülger, Times'ın İngiltere'nin yarı resmi yayın organı olduğunu iddia etmiştir. İngiltere'nin Anglikan Kilisesi'nin başı sayılan krallarına kilisede taç giydirildiği bir memleket olduğuna yer verilen yazıda Anglikan Kilisesi'nin başında bulunan Canterbury Başpiskoposu'nun aynı zamanda İngiltere'nin Kral'dan sonraki en nüfuzlu şahsiyeti olduğu iddia edilmiştir. Bu ifadelerden sonra; "İngiltere'nin amme hayatında bu derecelere varmakta olan din nüfuzu, içtimai hayatta, İngiliz vatandaşının bütün hayatına istikamet veren bir ehemmiyet kazanır. İngiliz üniversiteleri dini vazifelerini hala titizlikle yapmakta devam eden birkaç kilisenin etrafına toplanmış bir çeşit mütekâmil medreselerden ibarettir. Sofraya oturan her İngiliz kendince makbul sayılan bir duayı okumadan ekmeğe elini uzatmaz. İkinci Dünya Harbi'nde zaferi kazanmak için başta kral olmak üzere bütün İngiltere'nin kiliselerde dize geldiği unutulmuş değildir" cümlelerine yer verilmiş ve *"Kendileri* için bu kadar makbul ve muteber olan vicdanî inanışları Türkler için makbul ve muteber saymamaları için ne sebep var?" sorusu sorulmuştur. Dülger'in değindiği bir diğer husus da İngiltere'nin eski dönemlerde dünya milletleri karşısındaki velayet ve vesayet haklarının artık söz konusu olamayacağıydı. Zira bugünkü Türkiye'nin düveli muazzamanın her türlü emirlerine münkad olan Osmanlı İmparatorluğu olmadığını ifade etmiş ve Hotham için de ağır ifadeler kullanmıştır. *"Kimdir bu adam?"* sözüyle yazısına devam eden Dülger; *"Düvel-i muazzamanın memleketimize gönderdiği geniş salahiyetli bir müfettiş-i umumi mi? Türk milletinin din duygularını gevşetmeye ve onu tanassur etmeye zorlamakla vazifeli bir misyoner başı mı? Yoksa manevi kuvvetlerimizi kökünden sarsmak suretiyle bir komünist istilasına zemin hazırlayan bir ajan mı? Ona Türk milletinin vicdan hürriyetini tehdit etmek ve inandıklarına inandığı gibi bağlanmak hakkından mahrum etmek salahiyetini kim vermiş?"* sorularını sormuştur. Times'ın hedef tahtasına oturtulduğu ve CHP'nin de eleştirilerden nasibini aldığı bu yazıda Dülger, Halk Partisi'ni Türkiye'yi arzu ve iradelerinin esiri görmek isteyen yabancılar için yeni mücadele malzemesi hazırlamakla itham etmiştir.[18]

Hotham olayı, Türkiye'de yayın yapan önde gelen gazetelere de yansımıştır. Vatan gazetesinde konuya değinen Ahmet Emin Yalman, *Din Davasında Doğru Yol* başlığıyla bir yazı yayımlamıştır. Times'taki yazıdan geniş bir alıntı yapan Yalman, "... *dinin politikaya karıştırılmasının geriliğe ve ikiliğe yol açacağı hakkında hür dünyadaki dostlarımız arasında hüküm süren endişeler çok ye-*

"Bir Mülakat: London Times Türkiye'de"

Akis, Cilt XVII, Sayı 293, (Yıl 6) 9 Mart 1960

rindedir. Siyasi partilerimizin din bahsinde birbirlerini halka dine alakasız diye göstermeğe ve bu rey avına çıkmağa çalışmaları, din hesabına da cidden çok zararlı ve tehlikelidir. Böyle istidatlar temelli şekilde önlenmezse Türkiye'de ikilik ve anlaşmazlık son derecelere varabilir ve cemiyetin ahengini ve bek kudretini tehdit edebilir". şeklindeki cümlelerle tartışmaya dâhil olmuştur.

Yalman'ın yazısının dikkat çeken yönü, iktidar ve muhalefet partilerinin liderleri arasında son günlerde cereyan eden laiklik tartışmalarına vurgu yapmasıydı. Açıkça anlaşılıyor ki, Hotham'ın Türkiye'deki siyasal konjonktüre son derece uygun bir içerikte kaleme aldığı yazı, muhalif basının da ilgisini çekmiştir. Times'taki yazı dolayısıyla konu hakkındaki görüşlerini açıklayan Yalman, Diyanet İşleri Başkanlığının ıslaha muhtaç olduğu ve laik Türkiye'de böyle bir makamı muhafaza etmenin ancak taassuba karşı bir baraj kurmaktan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Devlet Bakanı İzzet Akçal'ın Diyanet İşleri Reisliği vazifesine nezaret etmesinin ümit verici olduğuna değinen Yalman, Diyanet İşleri bütçesinin konuşulması esnasında söz alan Akçal'ın Demokrat Parti programının laiklik hakkındaki maddesini okuyarak zararlı gidişlerin önleneceği, cahil kimselere din hocalığı payesinin verilmeyeceği ve vatandaşları gaflete düşürmelerine izin verilmeyeceği yönündeki konuşmasını da olumlamıştır.[19]

Konuya alaylı bir şekilde yaklaşan *Kim* dergisi ise *Zafer* gazetesinde Times'ı eleştiren Bahadır Dülger'i "zoraki mizahçı" lakabıyla anmıştır. *Times*'ın ciddiyet ve doğruluğu ile yalnız Türkiye'de değil bütün dünyada şöhret yapmış bir gazete olarak tanıtıldığı imzasız yazıda, Hotham'ın kendisinden önce bu görevi yürüten Mavrudes'ten sonra 1958'de Türkiye'ye geldiği ve gazetecilikte tarafsızlık prensibini meslek hayatının baş düsturu olarak kabul ettiği ifade edilmiştir. Hotham'ın bu yönüne rağmen, *Zafer* gazetesinin "Aşo başyazarı" Dülger tarafından tarafsızlıkla suçlanması eleştiri konusu yapılmış ve bu nedenle *Zafer* gazetesinin ünlü mizah dergisi *Akbaba* ile yarıştığı belirtilmiştir.[20] Öte yandan *Times* gazetesi de okuyucularını konu ile ilgili bilgilendirmek için Hotham'ın yazısından dolayı aktarmış *Zafer* gazetesinde çıkan yazıdan pasajlar ve bu yazıda Times'ın İngiltere devletinin yarı resmi gazetesi şeklinde lanse edildiğine yer verilerek bu yaklaşımı eleştirmiştir.[21]

Bu konu çok geçmeden resmi elçilik yetkililerinin de üzerinde durdukları bir mesele halini almıştır. İngiliz yetkililer bu sorunun diplomatik bir krize dönüşmemesi için gerekli önlemleri alma yoluna gitmişlerdir. İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçisi Sir B. Burros, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta konuya yer vererek, Times'ın resmi tavsiyeler ve niyetlerle gerekli mercilere başvurup basın kanununa göre *Zafer*'in bir düzeltme yayımlaması için bu çirkin içeriğin yanlışlığını ifşa edeceğini aktarmıştır. Öte yandan görüştükleri Türk yetkililere *Zafer* gazetesinde yer alan yazıda Majestelerinin hükümetine karşı saldırgan bir dil kullanılarak aşırıya gidildiği şeklinde tepki verilmiştir.[22] Elçilik yetkilisine göre, Times'daki makale, Türkiye'de aşırı derecede hassas bir politik meseleydi. Konunun önemi şuradan kaynaklanmaktaydı ki muhalefet, iktidarı suçladığı konularda yaslanacak bir mesnet olarak bu habere sıkı sıkıya sarıldı. Ve bundan dolayı *Zafer* gazetesi muhalefetin bunu mevzubahis etmesinden önce davranarak ön almak gayretiyle bu tepkiyi vermiştir.[23]

Dışişleri Bakanlığından bu yazıya gönderilen cevapta ise resmi bir protesto yapmanın gereksizliği üzerinde durularak Türk Dışişleri Bakanı'na bu konudan dolayı duyulan rahatsızlığın bildirilmesi istenmiştir.[24] Bunun üzerine, konu ile ilgili İngiliz tarafının duyduğu rahatsızlık Türk yetkililer aracılığıyla Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya iletilmiştir. Ankara'daki elçilikten verilen bilgiye göre *Times* muhabiri Hotham, cumhuriyet savcısının da yardımıyla *Zafer*'e bir tekzip yazısı göndermiştir. Tekzip metninde kendisinin tarafsız bir gazeteci olduğuna yer veren Hotham, *Times*'ın resmi temsilcisi olmadığı gerekçesiyle bu gazetenin İngiltere'nin yarı resmi yayın organı olmadığına ilişkin görüşünü ise metne koyduramamıştır. Öte yandan, İngiltere Büyükelçisi Sir B Burrows, Türk yetkililerden alınan sözlü özrün kabul edilmesi gerektiğini iletmiştir.[25] Zira Halefoğlu'nun konu ile ilgili bilgilendirdiği Zorlu *Zafer*'deki yazıyı çok çirkin ve sinir bozucu olarak değerlendirmiştir. Halefoğlu'na göre, *Times*'taki sert yazıya bir cevap yayınlanması isteği, Türk yetkililer tarafından *Zafer* gazetesi yönetimine iletilmiş, ancak Dülger limitleri aşmıştır.[26]

İngiliz diplomatlara göre, durumun bu noktaya gelmesinde Hotham'ın da bir dereceye kadar sorumluluğu vardı. Çünkü Hotham kızgın bir ruh haliyle hükümetten ziyade muhalefete meyilli bir imaj yaratmıştır. Gerçek şu ki, Hotham söz konusu makaleyi hazırlamak için dini meselelerde görüşmek amacıyla ilgili bakanlardan beş kez randevu istemesine rağmen başarılı olamamıştır. Bu nedenle Halefoğlu, hükümet üyelerinin bundan sonra daha hassas olacaklarını bil-

dirmiştir.[27] Bu arada *Zafer* gazetesinin 2 Mart'ta çıkan nüshasında tekzip metni yayımlanmış ve Hotham'ın şu ifadelerine yer verilmiştir: "*Bir İngiliz gazetesinin basit bir muhabiri olarak Türk milletini tanassur etmeğe salahiyetim olmadığı ve böyle zor bir işi ifa için gerekli vasıtaları haiz olsam bile böyle bir arzuya sahip olmadığım aşikârdır.*"[28]

Tekzip metninin yayımlanması ve Zorlu'nun olumlu tepkisi ile durum düzelme aşamasına girmekteyken sürpriz gelişmeler yaşanmıştır. Hotham'ın sıkı bir iktidar karşıtı olan *Akis* dergisine verdiği demeç, ortamı yeniden germiştir. Röportajdan önce, olayın kısaca anlatıldığı giriş yazısında *Zafer* gazetesi yoğun bir şekilde eleştirilmiş ve cumhuriyet savcısının tekzip metnini kuşa çevirdiği ifade edilmiştir.

Genel olarak tarafsız bir gazeteci olduğunu beyan eden Hotham, bu röportajda savcının tekzip metnini kısaltmasını eleştirmiş ve ilk başlığı "London Times, İngiliz Hükümetinin yarı-resmi organı değildir" şeklinde olan metnin değiştirildiğinden yakınmıştır.[29] Bu konuda ileri gittiği için Hotham'ı eleştiren Büyükelçi Burrows, Hotham'ın oyuna getirildiğini aktarmıştır. *Akis* muhabiriyle konuştuğunu söyleyen Hotham, kendisinin onayı olmadan hiçbir yayın yapmamaları gerektiği konusunda *Akis* muhabirini uyarmasına rağmen, kendi söylediklerini bir iki cümleyi bulmayan uzun bir haber yayımlandığı için kızgınlığını ifade etmiştir. Ancak buna rağmen hükümet çevreleri bir tepki vermemişlerdir.[30] Bu sıralarda yaşanan bir diğer ilginç gelişme de hükümete yakın yayın yapan *Köylü* gazetesinde yer alan bir diyalog metniyle ilgiliydi. *Zafer* gazetesinin matbaasında yayınlanıp DP tarafından köylere dağıtılan *Köylü* gazetesinde ilginç bir bölüm yer alıyordu. İleri gelen iki köylü arasında gerçekleşen mizanseni içeren hayali görselde köylülerden biri, *The Times*'ın Türklerin dini pratiklerini hedef alan adi haberi ve Dülger'in İslam'ı bu saldırılara karşı koruyan cesur karşı hamlesi konu edilmiştir. Dışişleri yetkilisi Halefoğlu, alt düzeydeki basın departmanı üzerindeki etkinin geciktiğini ve muhtemelen bu gazetedeki haberin geri adımların atılmasından daha erken bir tarihte yapıldığını ileri sürmüştür. Burrows'a göreyse bu açıklama elbette bir anlamda yeterliydi, ancak hükümetin bu konuyu iç siyaset malzemesi olarak kullanmış olabileceği de olasıydı. Öte yandan *Köylü* gazetesinin kıyıda köşede kalmış bir gazete olmasından dolayı İngiltere Dışişleri yetkililerinin bu gelişmeden haberdar olamayacağı da düşünülmüş olabilirdi.[31] Konuyla ilgili gelişmeler bu şekilde yaşanırken *Times* gazetesi daha sonra hükümetin ve Menderes'in şehir plancılığı ve imar faaliyetleri ile ilgili başarılı çalışmalarını daha çok *Zafer* gazetesinden alıntılar yaparak haberleştirmiştir. Bu durum Hotham ile hükümet çevreleri arasındaki kızgınlık durumunu yumuşatıcı etki yaratmış ve David Hotham 1965 yılında son bulacak olan Türkiye'deki muhabirlik görevine devam etmiştir.

SONUÇ

1950'li yıllar Türkiye'de birçok açıdan kayda değer gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemi, günümüz açısından önemli kılan husus ise hiç kuşkusuz siyasal hayatta merkez sağ çizgisinin dayandığı temel argümanların söz konusu siyasal süreçte olgunlaşmış olmasıdır. Dönemin siyasal iktidarını elinde bulunduran Demokrat Partı, geniş toplum kesimleriyle başarılı bir siyasal iletişim örneği sergilemiş ve tek parti dönemi boyunca geri plana itilen dını hassasiyetler DP'nin siyasal söyleminde kendine yer bulmuştur 14 Mayıs 1950 seçimleriyle yönetime geçen DP'li siyasetçilerin ilk iş olarak ezanın Arapça aslına göre okunmasına ilişkin yasal düzenlemeye gitmeleri ve çeşitli dini gruplar üzerindeki politik baskıyı azaltmaları gibi pratikler DP'nin uzun yıllar boyunca muhafazakâr bir siyasal hareket olduğu yönündeki toplumsal algıyı beslemiştir. Bu açıdan bakıldığında, David Hotham'ın 27 Mayıs Darbesi'ne gidilen süreçte *London Times*'a için kaleme aldığı yazıda dile getirdiği görüşler, DP'nin söz konusu yönünü vurgulayan önemli bilgiler içermekteydi. Bu yazının yayımlanmasının ardından DP'li siyasetçilerin ve iktidara yakın medyanın ortaya koymuş olduğu karşı tepki, genel anlamda yabancı basında yer bulan iddialara karşı bir refleks niteliği taşımasının yanında DP'nin söz konusu iddialar karşısındaki konumlanışı hakkında da bir fikir vermektedir.

RESUL BABAOĞLU
SİİRT ÜNİVERSİTESİ, FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

1 Anti Varel, "Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanışı", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, içinde (Haz.) Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2015, s.228.

2 Sinan Yıldırmaz, "Vatan Cephesi, Demokrat Parti'nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefeti Kontrol Altına Alma Çabası", *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, içinde (Der) Ayşegül Komşuoğlu, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s.174

3 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.284

4 Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.206.

5 Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s.124.

6 David Hotham, *Türkler I. II.* Cumhuriyet Yayınları, Ankara, Ekim, 2000

7 Hayrullah Mahmud, "Türkiye Beni Şaşırtmıyor", *Sabah*, 8 Haziran 2002.

8 Hasan Pulur, "Eğer David Hotham Bugünleri Görseydi", *Milliyet*, 27 Şubat 2003.

9 Hotham, a.g.e., s.29

10 Hotham, a.g.e., s.33.

11 David Hotham, "Turks Turn Again to Religion", *The Times*, February 23, 1960.

12 David Hotham, "Turks TurnAgain to Religion", *The Times*, February 23, 1960.

13 David Hotham, "Turks Turn Again to Religion", *The Times*, February 23, 1960

14 *Zafer*, 13 Ocak 1960.

15 *Zafer*, 17 Ocak 1960.

16 *Zafer*, 22 Ocak 1960

17 *British National Archive, (NA). Foreign Office (FO), 371/130217. British Embassy, Ankara. March 3, 1960.*

18 Bahadır Dülger, "Demokrat Parti Türkiye'de Vicdan Hürriyetinin Bekçisidir", *Zafer*, 27 Şubat 1960

19 Ahmed Emin Yalman, "Din Davasında Doğru Yol" *Vatan*, 29 Şubat 1960

20 *Kim*, Sayı 89, 2 Mart 1960

21 *The Times*, February 29, 1960.

22 *FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) From Ankara to Foreign Office, March 1, 1960.*

23 *FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) From Ankara to Foreign Office, March 1, 1960.*

24 *FO, 371/153087. From Foreign Office to Ankara, March 2, 1960.*

25 *FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) From Ankara to Foreign Office, March 2, 1960*

26 *FO, 371/153087, (E.J.W. Barnes) From Foreign Office to (Sir B. Burrows) Ankara, March 4, 1960.*

27 *FO, 371/153087, (E.J.W. Barnes) From Foreign Office to (Sir B. Burrows) Ankara, March 4, 1960.*

28 *Zafer*, 27 Şubat 1960.

29 "Bir Mülakat: London Times Türkiye de", *Akis*, Cilt XVII, Sayı 293, (Yıl 6), 9 Mart 1960.

30 *FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) British Embassy, Ankara, April 7, 1960*

31 *FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) From Ankara to (R.F.G. Sarell) Foreign Office, March 10, 1960.*

SEYAHATNÂME'DEKİ SİYASETNAME: EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN "ALTIN POST" (GOLDEN VLIES) FİGÜRÜ ÜZERİNE EKFRASTİK YORUMU*

NURAN TEZCAN

Yaklaşık 40 yıllık seyahat hayatında paşaların maiyetinde ulaklık ve musahiplik yapmış olan Evliyâ, özellikle devlet hayatındaki siyasi ilişkileri doğrudan görme, gözlemleme olanağı bulmuştur. Bu açıdan Seyahatnâme *şehir monografilerinden ayrıştırıldığında, zengin bir yaşantı-anlatılar katmanıyla karşımıza çıkar. Evliyâ'nın özgün kurmaca teknikleriyle hikayeleştirdiği yaşantı-anlatıları, yalnız zengin bir sosyo-kültürel malzeme ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda insanlara hayatın içinden "ayna" tutar.*

Seyahatnâme, kendi çağının edebiyat anlayışıyla baktığımızda yalnız seyahatname olarak değil aynı zamanda Arap-Fars kökenli *adab* edebiyatının da mükemmel bir örneği olarak karşımıza çıkar. İslam edebiyatının normlarını belirleyen *adab*'ın temel ölçütü "bilgi verme, öğretici ve eğlendirici" olmadır. Bu açıdan *Seyahatnâme*, şehir, coğrafya ve tarih bilgileriyle bilgi verme işlevini yerine getirir. Evliyâ, başından geçen olayları ya da duyduklarını, gördüklerini kendi algı ve mantık eksenine oturtarak ders çıkarılacak şekilde hikayeleştirir. Mizahi bir dil ve anlatımla akıcı üslup yaratır. Bunlar eserin genel yapısı ve anlatım özellikleridir.

Seyahatnâme bir seyahat eseri olduğu için şehir monografileri, tarih ve coğrafya bilgileri öne çıkar. Fakat şehir monografileri, tarih ve coğrafya bilgileri eserin görünen yüzüdür. Eser, şehir monografilerinden ayrıştırıldığında, zengin bir yaşantı-anlatılar katmanıyla karşımıza çıkar. Evliyâ'nın özgün kurmaca teknikleriyle hikayeleştirdiği bu yaşantı-anlatıları, yalnız zengin bir sosyo-kültürel malzeme ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda insanlara hayatın içinden "ayna" tutar. Bu metin alanı şimdiye değin daha çok sosyo-kültürel veriler, hikaye anlatıcılığı olarak dikkati çekmiş; hayatın içinden gerçekleri gösterme, düşündürme, öğretme amacı üzerinde durulmamıştır. Bu açıdan *Seyahatnâme* araştırmalarının daha çok başında olduğumuzu düşünüyorum.

Evliyâ, hikayeleştirdiği yaşantılarda kimi zaman kendi çağının kaderci anlayışını ya da ön yargılarını aşamayan sonuçlar üretir. Böyle olmakla birlikte geniş bir coğrafyada gezmiş olan Evliyâ değişik toplumlar, değişik hayatlar tanımış; değişik değer yargıları ile karşılaşmıştır. Dolayısıyla kendi kalıplarının dışına çıkmış bir kişilik kazanmıştır. Bu kişiliği, onu "öteki"nin gerçeğinin kabul eden, "öteki"yle empati yapan, dini değerlere rağmen dünyevi değerleri gören, siyasi ve toplumsal ilişkilerdeki insan zaaflarını gösteren bir farkındalık yaratmaya götürmüştür.

Yaklaşık 40 yıllık seyahat hayatında paşaların maiyetinde ulaklık ve musahiplik yapmış olan Evliyâ, devlet hayatındaki siyasi ilişkileri doğrudan görme, gözlemleme olanağı bulmuştur. Devletin ve patronlarının sadık bir görevlisi olmakla birlikte olayların iç yüzündeki çıkarcılıkları, haksızlıkları ve acımasızlıkları doğrudan görüp gözlemlemiştir. Evliyâ'yı saraya alan IV. Murad'ın musahibi olmasına rağmen onun kan dökücülüğünü yazmaktan çekinmemiştir. Onu, her gün adam öldürten "*kassâbaşı*" olarak niteler: "*kesret-i hûnrîzlikden* [kan dökücülükten] *ve hunhâr* [kan içici] *olup her gün âdem katl eylediğinden kassâbbaşı...*" (I. 72b)

Evliyâ Çelebi, İbşir Paşa sadrazamlığa getirildiğinde, patronu olan Melek Ahmed Paşa'nın ona verdiği nasihatlerin tanığı olur. Bu nasihatler aynı zamanda "ideal bir Osmanlı sadrazamı"nın ölçütlerini verir. Evliyâ'ya göre "deneyimli, yüksek şahsiyetli, devlete sadık ve dürüst kişiliğe sahip olan Melek Ahmed Paşa'nın nasihatleri şöyledir: 1) En başta böyle yüksek bir görevi kabul eden bir kişi, etrafındaki kalitesiz "*eşkıyâ* gürühu *adamları*"nı uzaklaştırmalıdır. 2) Herkesle iyi ilişkiler

kurmalıdır. Çalıştığı kişilerin gönlünü alan yüksek karakterli, olgun bir devlet adamı olmalıdır. 3) Devlet işlerinde birçok kademede sayısız vezir bulunmaktadır. Bu kadar çok sayıda vezire gerek yoktur, bunları makul bir sayıya indirmelidir. Melek Ahmed Paşa kendisinin 16 aylık sadrazamlığı sırasında herkesin karşısına vezir olarak çıktığını, bunlarla ne kadar gereksiz yere uğraştığını dile getirir (III. 179b-180a). Melek Ahmed Paşa kendinden sonra vezir olan Siyavuş Paşa'nın da kendi maddi çıkarı için vezir statüsündeki birçok görevliyi nasıl acımasızca öldürttüğünü yanlış bir davranış örneği olarak gösterir. "İktidar hırsı"yla insan öldürtmenin doğru olmadığını, nitekim Siyavuş Paşa'nın iktidar hırsının sonunda kendi sadrazamlığını kaybetmesine sebep olduğunu somut bir örnek olarak gösterir: "Kimseyi katletme" nasihatini özellikle vurgular (III. 180a). "Erdemli devlet adamlığının hedefi fetih yapmaktır" diyerek Akdeniz'de kaleler ve adalar fethedip nam sahibi olmasını önerir (III. 180a).[1]

Viyana Kralı I. Leopold

wikipedia.com

Evliyâ, çok değer verdiği patronu Melek Ahmed Paşa'nın karakterini "mükemmel bir devlet adamı" modeli olarak görür. Bu karakterin birinci özelliği para işlerindeki dürüstlüğüdür. Örneğin Bitlis'te, Abdal Han'ın devlete başkaldırmasından sonra Van valisi olan Melek Ahmed Paşa, onun mallarına devlet adına el koyar ve açık artırma ile satar. Bu mal satışında kanuna riayet eder, satışın kalem kalem hesabını verir (IV. 279b). Evliyâ onun devlet adamı kişiliğini "yüksek karakterli" (*âlî-nijâd*) olarak niteler (IV. 270a). Melek Ahmed Paşa, isyancı Abdal Han'ı saklayan ve onunla birlikte devlete isyan eden kale komutanı ile askerlerini ölümle cezalandırır (IV.280a). Ancak Van ağaları Melek Ahmed Paşa'yı bu ceza uygulamasından vazgeçirir. Seyahat hayatı boyunca birçok idam cezası uygulamalarına şahit olan Evliyâ, öldürülme sahnelerini büyük acıma ve isyan duygularıyla tasvir eder. Bu durumlarda Evliyâ, *Seyahatnâme*'nin birçok yerinde hizmetinde olduğu paşaları bu uygulamadan vazgeçirdiğini, yüzlerce insanı ölüm cezasından kurtardığını anlatır. Örneğin, Bitlis Kalesi'nin Abdal Han'ın adamlarının elinden alınmasından sonra ölümle cezalandırılan yüzlerce insanı, Melek Ahmet Paşa'yı ikna ederek ölümden kurtarır (IV.270a-272b). Bu kadar insanın öldürülmesi gerçeğini değiştiremediği için büyük bir çaresizlik ve acıma duygusu içindedir ve insanlığın bu yanlışını kabul etmekten başka çaresi yoktur: "bu dünya böyle kurulmuştur, insanoğlu ta en baştan beri böyle acımasızca öldürülmektedir." der (... *bu dünyâ bir hay u huy ile kurulmuş dünyâ olup benî âdem böyle ezelden beru kırılagelmiştir.* IV. 272b)

Bunlar *Seyhatnâme*'deki bu tür anlatılardan sadece bir iki örnektir. Gözlemleri, onu doğrudan siyasi eleştiri yapamayan bir Orta Çağ insanı olarak "ideal hükümdar" arayışına götürmüştür. Nitekim 1665'te (Zilkade 1074/Mayıs-Haziran 1665) Kara Mehmet Paşa'nın elçilik heyetiyle gittiği Viyana'da Evliyâ, Viyana kralını yakından görme ve gözlemleme olanağı bulmuştur.[2] Evliyâ'nın bu heyette bulunduğu belgelerle de saptanmıştır. Karl Teply tarafından 1975'te yayımlanan Osmanlı elçilik heyeti listesinde 11. sırada Evliyâ Efendi adıyla yer almaktadır.[3] O zamanki Viyana kralı I. Leopold'dür (1640- 1705).

Osmanlı Devletinin heyetinde yer alan Evliyâ, resmi görevli kişiliğiyle Leopold'ü "çirkin yüzlü bir kafir" olarak olumsuz teşbihlerle tasvir eder (VII. 67a). Ona göre kral o kadar çirkindir ki görenler korkmasın diye onu araba ile gezdirirler:

> *Ammâ* çâsârı *nâ-çârın* [zavallı] *hüddâmları* [uşakları] *her ne kadar mahbûb ve pençe-i mihri dırahşân* [parlak yüzlü] *ise kralı bed-fi'âli dâl* [dalalete sapmış kötü işli kral] *ve ol kâfiri pîçep(?) çar* [kafir piçi kral] *ve nirân-dârı dûzah-karâr* [cehennemlik] *bed-nâm* çâsâr *inpirator* [kötü adlı imparator kral] *ol kadar bed-çehre iken* [o kadar çirkin yüzlü iken] "*Mil-*

leti Mesîhiyye'nin güzîdesiyim [Hristiyanların seçkiniyim] *deyü gurrei devleti Nasârâ* [Hristiyanların devlet başı] *iken ol kadar 'ucbe-likâ* [korkunç yüzlü] *ve kerîhü'l-vech* [çirkin yüzlü] *çehre-i gûl-i biyâbân* [gulyabanı çehresi] *misâldir kim bi'l-*

Altın post kolyesi ve arması

bedâhe [ansızın] *bu kralı benî âdem ve gayri hayvânâtlar görse meshûr olmuş gibi* [büyülenmiş gibi] *kralı görenler dir dir ditreyüp dem-beste ve hayrân kalırlar* [tutulup donup kalırlar]. *Ol ecilden* [bu sebebten] *kralı hinto* [atlı arabal *arabalar içre pinhân edüp* [gizleyip] *deverân u seyrân ve bâğ u gülistân tetferrücü etdirirler* [gezdirirler]. (VII. 67a)

Fakat bu çirkin ve korkunç görünüşlü "kafir" kral, bir hükümdar olarak asil soylu, anlayışlı ve akıllı kişiliğe sahiptir: *Ammâ ol kadar necîb ü reşîd ve tîz-fehm* [soylu, olgun ve zeki] *ve müdrik ve zî-'akldır kim* [kavrayışlı ve akıllıdır ki] *güyâ 'akl Arasto'dur* [Aristo akıllıdır] *ve cemî'i müşâvere* [danışma] *ve turvinlerde* [devlet toplantılarında] *bunun sözünden 'âkilâne müşâvere* sözü edememişlerdir. (VII. 67a)

Bu hükümdar aynı zamanda halkını seven, tedbirli ve yetenekli güçlü bir kişiliğe sahiptir: *Ve re'âyâ-perver ve bir müdebbir ve hünerver ekţerdir.* Ve açık sözlüdür: *Lâkin sözünü dan dan söyler bir bed kabâ* âvâzlıdır.

Evliyâ ilgiyle gözlemlediği bu kralın kıyafetini de dikkatle inceler. Bu kıyafet tasvirinde önce şapkasını anlatır: Siyah, ama yeşil, kırmızı ve başka renkli şapkaları da vardır. Şapkası iri incilerle süslenmiş, kıyafeti nakışlıdır: *"Der-beyânı kıyâţeti libâsı çâsâr:ı bed-likâ* [çirkin yüzlü kralın kıyafeti] *Evvelâ başında sâ'ir kefereler gibi siyâh Ţâkîtüniyye şapkası var. Ba'zı zamân yine ol cirmde yeşil ve kırmızı ve sarı ve mâvî keçeden günâ-gün* [çeşit çe-

şit] şapka *geyer. ammâ üstünde cevâhirli sorguç libâslar vardır. Ve şapka etrâfında fındıkdan iri beyâz dürri yetîm* [iri] *inciler vardır ve püskülleri cümle incüdür."* (VII. 67a)

Üstündeki kıyafetin kumaş kalitesini beğenmez, kalitesiz sof/yünlü kumaştandır. Çünkü sof kumaş Osmanlıda daha kalitelidir. Fakat kralın boynundaki beyaz dantel eşarp/şal ile gömleğinin yakasındaki nakışlar dikkatini çeker: *"Ve boğazında beyâz dülbend makrameler sarılıdır. Ve gömleğinin iki karış yakası bir güne* [bir çeşit] *çatma işleme münakkaş yakadır kim güyâ sihri i'câzdır* [çok zarif bir nakıştır]. *ammâ üstünde esbâbı ve roklası* [üstlük] *ve dolaması* [kaftanı] cümle *siyâh papasların geydikleri sofdur kim beş akçe etmeyüp on akçe deyüp artıranın üstünde kalır. Ve kuşağı papas kuşağı gibi ipden zünnârdır."* (VII. 67a)

Osmanlı sultanlarınınki gibi parlak ipek kumaştan kaftan olmayan bu kıyafetin en çarpıcı eşyası ise boynundaki "kırk kıratlık elmas kuzu sureti"dir: *Ammâ boğazında asılı elmâsdan bir kuzu sûreti var. kırk kirât gelir.* (VII. 67a)

Leopold'ün tablolarında bu kolye görülmemekle birlikte(?) Evliyâ'nın verdiği bu tasvir tablodaki görüntü ile uyuşmaktadır; buradan Evliyâ'nın kralı bizzat gördüğünü anlıyoruz. Çünkü Evliyâ'nın bahsettiği bu "elmastan kuzu figürü" Avrupa'da 15. yüzyılda kurulmuş olan Altın Post Teşkilatı'nın (Golden Vlies Orden) armasıdır.[4] Bir zincir kolyenin ucunda asılı olarak kullanılan bu madalya (Golden Vlies Collane), 30 kişilik teşkilatın bir üyesinin ölümünden sonra yerine gelen üyesine kalır.[5] I. Leopold 1654 yılında bu teşkilata giren Avusturya'nın ilk Altın Post Teşkilatı üyesidir. 1640-1705 yıllarında yaşamış olan I. Leopold, ölen İspanya kralı II.Karl'ın yerine 434. üye olarak katılmıştır.[6] Bu teşkilatın arması olan "altın post" (Golden Vlies), altından bir koç postu olan mitolojik bir figürüdür. Yani elmas olmayıp "altın"dandır. Evliyâ bunun ne kadar kıymetli bir eşya olduğunu vurgulamak için dört ayak, baş ve boynuzlarıyla tam bir "kuzu" figürü oluşturan çok büyük bir elmas parçası olduğuna dikkat çeker. Ancak Golden Vlies teşkilatını bilmeyen Evliyâ, kralın boynundaki bu figüre ekfrastik bir yorum getirir: *"Garâbet bunda kim* [şaşılacak şey şu ki] üstâd *hakkâk* [elmas ustası] *bu elmâsı kuzu sûretine eli ayağı ve başı ve boynuzlarıyla koyunca* [oluşturuncaya kadar] *ne kadar büyük elmâs olmak gerek kim bu mertebeye koyup kuzu sûreti ola..."* (VII. 67a)

Burada asıl dikkat çekici olan Evliyâ'nın figürdeki "boynuzları" vurgulamasına rağmen bunu "koç" değil "kuzu" olarak yorumlamasıdır. Viyana'da bulunduğu sırada her gün kralla sohbetler yaptığını söyleyen Evliyâ, bu sohbetler sırasında bu kuzuyu dikkatle izleyip düşünmüştür: *"Hattâ bu hakîr çâsâr huzûruna kırk elli günde niçe yüz kerre varup gâyet dikkat ile mezkûr kuzuyu temâşâ ederdim."* (VII. 67a)

Evliyâ, Viyana yolculuğu anlatısında "kırk elli gün kadar" Viyana'da kaldığını ve her gün kralla sohbet ettiğini bildirir.[7] Kralın kendisini çağırıp kendisiyle sohbet ettiğini, Evliyâ'nın bu sohbet ortamından yararlanıp kraldan Batı Avrupa'ya gitmek için geçiş

belgesi (*papinta*) aldığını bildirir (VII.70b). Dolayısıyla bu sohbetleri sırasında kralı yakından gözlemlediği anlaşılıyor. Ve kralın tüm kıyafetinin en gösterişli eşyası boynundaki bu göz kamaştırıcı kolye olduğunu vurgular: "*Hakkâ ki kırk elli kırât gelir elmâs kuzudur kim boğazında sallanup durur, esbâbı ihtişâmı hemân budur gayri şey'i yokdur.*" (VII. 67a)

Özellikle kralın her zaman üstünde taşıması ve zaman zaman eline alıp bakması gözünden kaçmaz: "*Güyâ hemân bir siyâh roklalı papasdır kim her bâr boynundakı kuzuyu eline alup nazar edüp yine koynuna kor.*" (VII. 67a) Bir kralın boynunda neden "kuzu" figürü olsun? Sonunda başpapasa sorup bilgi alır: "*Bu hakîr bu kuzu elmâsı su'âl etdikde başpapas eyitdi kim...*"

Evliyâ *papas*la gerçekten konuştu mu, bilemiyoruz. Ama ısrarla kuzu figürüne odaklanan Evliyâ, elindeki iktidar gücünü kontrolsüz bir şekilde kullanan ve haksız insan ölümlerine sebep olan sultanlar için bu "kuzu figürü"nü çok anlamlı ve ideal bir figür olarak bulmuştur. "*kuzu*" kelimesinin mecazi anlamı "yumuşak huylu, öfkeli olmayan"dır. Ve başpapasın ağzından Evliyâ, kendi yorumunu/düşüncelerini dile getirir: "*Hazreti İsâ; Hazreti Allâh'ın yanında kuzu sıfatlı ve kuzu gibi halûk ve yavaş ve kuzu gibi meler ve enîs ü münis kuzu sıfatlı olduğundan...*" (VII. 67a)

Padişahların da, Allah karşısında "kuzu" gibi yumuşak huylu, sakin olması yani öfkeye kapılmaması gerektiğini söyler ve kralın her an eline alıp bakıp tekrar koynuna koyması "her türlü güce sahip olan kralın / sultanın kendisini kontrol altında tutacağı bir denetleme ihtiyacı" olarak yorumlar.

Evliyâ, İstanbul'da sultana ya da saraya yöneltemediği eleştiriye karşılık Viyana'da bu figürden bir mesaj çıkarmıştır. Ancak Evliyâ bu kolyenin kraldan krala geçtiğini de

bilmektedir. Bir kralın ölümünden sonra intikal yoluyla diğerine geçer. Evliyâ bu bilgiyi *papas*ın ağzından "vezir mührünün vezirden vezire geçmesi usulü ile paralelleştirir: "*sizin pâdişâhlarınızın vezîr mührü nice pâdişâhlarınıza dedelerinden kalmış ise bu kuzu tasvîri elmâs dahı iki bin altı yüz yıldan berü çâsârlara dedelerinden intikâl edüp...*" (VII 67a).

Avrupa'da 1430'da bir süvari teşkilatı olarak kurulmuş olan Golden Vlies Orden "asalet ünvanlı" bir teşkilattır. Teşkilatın üyesi olan kralların (30 kral) sahip olduğu bu kolye bir imtiyaz gostergesidir. Goldenen Vlies kolyesi gerçekten göz kamaştırıcıdır ve bu kolyeye sahip olmak bir zenginlik, güç ve üstünlük ölçütüdür. Evliyâ da kralın bu kolyeye çok önem verdiğini anlamıştır. Golden Vlies Orden, 1430 yılında kurulduğuna göre 1665 yılında teşkilat 235 yıllık geçmişe sahiptir. Evliyâ'nın verdiği 2600 sayısı doğru olmamakla birlikte, yaklaşık bir sayı olarak 260 yerine 2600 sayısını vererek teşkilatın eskiliğini vurgulamak amaçlı bir abartı yaptığı düşünülebilir. Ve Evliyâ, Avrupa krallarının bu elmasa sahip olduklarını vurgular: "*Cihân pâdişâhları bu eşkâlde* [bu şekilde] *ve bu kıt'ada* [parçadal *böyle elmâsa mâlik olmuşdur' (dediler).*" Bu muhteşem "altın post" amblemli kolyeye Avrupa kralları sahiptir ve kimden kime geçtiği 20. yüzyıla kadar bilinmektedir.[8]

Evliyâ, "kuzu figürü"nün bir kralın boynunda olmasının önemini kendi yorumuyla bir kez daha doğrulayarak vurgular: "*Ve her bâr* [her zaman] *kral bu kuzuya nazar etmesinin aslı, kaçan kim* [ne zaman kil *kral bir kimesneye gazab-âlûd olsa* löfkelensel *'Pâdişâhlar İsâ; gibi kuzu olmak gerekdir' deyü kuzuya bakup celâli gazabı* [öfkesinin ateşi] *teskîn olur* [yatışır]*.*" *deyü cevâb* [verdi]*.*" (VII. 66a)

Krallar öfkeye kapılmamalıdır. Bunun için de boynundaki kuzuya bakıp İsa'nın yumuşak huyunu hatırlayıp öfkesini gidermelidir. Sultanlar öfkeyle değil, "sağduyu" ile hareket etmelidir. Kuzu padişahın "iktidar gücü"nün kontrol mekanizmasıdır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Evliyâ'nın *papas*la gerçekten konuşup konuşmadığını bilemiyoruz, ama her halükarda kuzu figürünün eskiliği ve kralların dedesinden geçmesi geleneği gibi bilgiler, onun bir kaynak bilgisi aldığını gösteriyor. Böyle olmakla birlikte bu bilgiyi sultanlara nasihat amacıyla kurgulamıştır. Belki de aldığı bilgileri "nasihat" amaçlı yorumlamış, Osmanlı padişahlarına "mesaj vermek" için uygun bir fırsat yaratmıştır.

DİPNOTLAR

* Bu yazı, "Ein Fürstenspiegel in Sc'yaha'nâme: eine Interpretation des "Goldenen Vlieses" von Evliyâ Çelebi" başlığıyla Turkologentag — Hamburg, 14-17 September 2016'da bildiri olarak sunulmuştur.

1 *(Der-beyânı va'z [ul nasihati* âkibet-endiş-i *Melek Ahmed Paşa* lişin sanunu gören Melek Ahmed Paşa'nın nasihat ve tavsiyeleri beyanında], *berâ-yı* âkili *vezir Abaza* [pşir *Paşa* lakilı vezir—alması için— Abaza [pşir Paşa için] *(Melek Paşa eyitdi* "Dünyâda ve âhiretde *mesûr olmak* [adının kalmasını] *istersen bu Haleb'den getirdiğin yüz bin kadar eşkiyâ ve eşirânın* leşkıyanını] ığvâsına [ayartmasına] *u'ymayup bir kese* [bir kimseye] *'addüet edüp* [düşmanlık yapıp] malına ve *emvâl [ul* erzâkına [malına, mülküne ve rızkına] *tama' edüp* [tamah edip] *kan eyleme* [kan dökme] *Ve herkes ile hüsni tülfet edüp* [uyumlu olup] *kulüb yap* [kalp kazan]. *Bu karındaşından 'ibret al kim benim zamâni sadâretimdeki sadrazamlığımda]* on yedi *vezir-i a'zam vardı.... niçe yüz vüzerâlık pereşeşinde]* vezirlik derecesindeki *âdemlerden bi-zâr olmuşdum* [usanmıştım], *ammâ* ızdırârî [mecburen] *mudârâ ederek* [uyum göstererek] *on altı ay vezîra'zâm olup halâs oldum* [kurtuldum]. *Benden sonra Si'yâvuş Paşa karındaşım vezîra'zâm olup cümleden melîk olmak* [hepsinden -daha çok- mal sahibi olmak] *için hazzı nefsiyçun* [nefis hazzı için] *bu zikr olunan vüzerd* payesinde olanları, *hattâ efendileri vâlidesi Kösem Vâlide'yi dahi cümle kul edüp 'Hemdi Hudâ* cümle devlet barı münhasır *kaldı* [tüm devlet bana kaldı]', *derken elli dört günde sezinmediğü* [ummadığı] *yerden, Cenâbı 'Izzetiden kendüye Kızlarağası Dîv Süleymân Ağa gibi bir zişt-i 'âkur* [çirkin bir saldırgan] *eliyle kendüye bir mâle-i pehlivâni* urup [bir pehlivan silkesi vurup] *Si'yâvuş Paşa'dan mühürü alup Gürcü Mehemmed Paşa'ya verdi. Imdi benim biraderim!.....Imdi var kuvvetî* bâzûya *getürüp* [toparlanıp / güçlenip] *bî-sarâz* [araf sız] *kimseneleree dîni mübîn umûrların* [din uğruna işlerini] *su'âl ederek seninle etek demneyân edüp* [sana katılıp] *berren u bahren* [karada ve denizde] *'askeri deryâ-misâller* [derya gibi askerleri] *cem' edüp* [toplayıp] *Mısır yollarını Venedik ve Malta küffârı elinden tathîr edüp* [temizleyip] *Cezîre-i Girîd'i ve Cezîre-i Misîne'yi ve cezîreî Malta'yı ve Cezîre-i Korfoz'u ve Cezîre-i Istîndîli ve kal'ai Zadra'yı inşâallah cümle berren u bahren* [karadan ve denizden] *fetih edüp Fâtih-i Yemen Sinân Paşa gibi ve Kılıç Alî Paşa gibi ve Fâtih-i Kıbrıs Kara Mustafâ Paşa gibi nâm sâhibi olup inkırâzu'd-deverân* [ebediyyen] *hayr ile yâd olasın" deyü Iptir Paşa'ya (Melek Ahmed Paşa) bunun emsâli niçe bin va'z [ul nasihatler edüp eydür* [söyler]....

2 Staihî, Pinelopi. "Greek Patriarchal Letter for Evliyâ Çelebî" Archivum Ottomanicum 23. 2005/2006. 263-268; Tezcan, Nuran. "*Evliyâ Çelebî'nin Belgeseî İzi* "*Papnta Kagıt*" *Toplumsal Tarih* (Mayıs) 2007 31-35.

3 Teply, Karl. "Evliyâ Çelebî in Wien". *Der Islam*. Nr 52. 1975. 125-131. Osmanlı heyeti nde bulunanların adlarını içeren bu belge için ayrıca bkz. *Doğumunun 400. Yılında Evliyâ Çelebi*. N.Tezcan-S.Tezcan. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2011 41.

4 Kreutel Evliyâ'nın "elmas kuzu tasviri"ne, "Altın Post madalyasının nasıl göründuğü hakkında kesin olmayan bilgilere dayanmaktadır" dipnotu ile dikkat çekmiştir. *Im Reiche des Goldenen Apfels*. 1957. 253. Dipnot 3 (s. 163).

5 Altın Post Teşkilatı 1430 yılında Herzog Philip (III Philip)der Gute von Burgund tarafından 1430 yılında kurulmuştur. Avrupanın askerî, politik ve dinî açıdan sınırlarını genişlettiği haçlı seferleri sırasında manevî ve dünyevî şövalyelik olarak kurulmuştur. Nişan, güç sembolü olarak çok önemliydi. Sarayın gösterişini yansıtan bir hiyerarşiyi gösteriyordu. Toplumda asil, dindar, seçkin bir sınıfa işaretediyordu. Ortaçağın sosyokültürel geleneğinde özel bir değer ve ayrıcalık yaratıyordu. Dolaylı olarak Batının doğuya üstünlüğünün de sembolüydü . Bkz. Muller, Mathias F. "Der Orden vom Goldenen Vlies und das Haus Habsburg im Heiligen Römischen Reich - Ein (Kultur-) Geschichtlicher Rückblick". *Mitteilungen der Gesellschaft für Vergleichende Kunstforschung in Wien* 6/3. 2009. 1-21.

6 Internette (Orden vom Goldenen Vlies (http://de.wikipedia.org/wiki/orden_vom_Goldenen_Vlies; Liste der Ritter des Ordens vom Goldenen Vlies) tüm teşkilat üyelerinin yer aldığı listede I. Leopold için verilen bilgi şöyledir: Liste der Ritter des Ordens vom Goldenen Vlies: 434. Leopold, 1654 Erzherzog von Österreich (1640-1705) spaeter Kaiser Leopold I, erster Grossmeister österreichischen Zweigs des Ordens als Erbe des Gutenund Oberhaupt der Familie nach dem Tod des spanischen Königs Karl II

7 *Bu şüne* [bu çeşit] *mu'ârazalarımız* [sorunlu durumlarımız] *kral istimâ'* edüp [şiştıp] elçi *paşanın* Kara Mehmet Paşa] *izniyle her bâr* [her zaman] *kral hakîr* [beni] *huzûruna da'vet edüp hakîr dahi bir taht-ı kehribâ* [kehribar yüksek sandalye] üzre *oturup kral muşâhibi olur şekilli olup niçe zamân kral ile hüsni tülfet etdik* [sohbetler ettik] (VII. 70b).

8 Bkz. Internet: Liste der Ritter des Ordens vom Goldenen Vlies (Altın Post Teşkilatı Şövalyelerinin listesi).

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E SALGIN HASTALIKLAR VE KAMU SAĞLIĞI

Toplumları en çok etkileyen unsurlardan olan salgın hastalıkları sosyal ve ekonomik tarih çalışmaları bağlamında ele almak, yeni bir yönelim olarak görülse de esasen bir mecburiyettir. Özellikle Sanayi ve Fransız devrimleri sonrası Avrupa'da dönüşen devlet yapısı ve bu dönüşümün bir nüvesi olan "sağlıklı vatandaş" düşüncesinin ortaya çıkması, kamu sağlığı uygulamalarının yaygınlaşma ve modernleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu sürecin bir parçası olarak devletin temel vazifesi sağlıklı vatandaşlar, işçiler ve askerler yetiştirmek olmuş, bu durum devlet-toplum ilişkisinde karşılıklı çıkara dayalı bir denge kurulmasının ve gündelik hayatta hem kısa, hem de uzun vadeli bazı temel pratiklerin yer edinmesinin önünü açmıştır.

Elinizdeki kitap salgın hastalıklar ve kamu sağlığı uygulamalarını, çeşitli tarihsel dönemlerde devlet ve toplum perspektifinden inceleyen bir çalışmalar bütünüdür. İçerdiği yazılar, kamu sağlığı ve kenti sıhhileştirme çabaları çerçevesinde mekân ve kurum özelinde bazı değerlendirmelerde de bulunarak, imparatorluğun ve cumhuriyetin genel sağlık politikası hakkında fikir vermektedir. Bu çalışma, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan zaman diliminde devletin sağlıklı vatandaşlar yetiştirmek için tesis ettiği kurumları, bireylerin bu uğurda nasıl seferber edildiğini inceleyerek, devletin sağlık politikaları bağlamında zihniyet değişimini ele almakta; diğer taraftan ise toplumun belirleyiciliğine ve sağlık tarihinin ulusları aşan özelliğine dikkat çekerek, sınırların sadece devletleri birbirinden ayıran bir hattan ibaret olmadığını gözler önüne sermektedir.

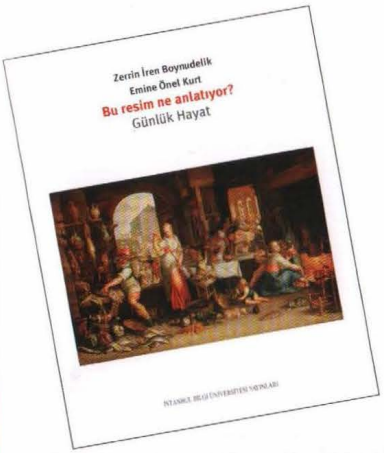
Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 0202 - Faks: (0212) 513 5400
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 42405 10 / 424 00 50

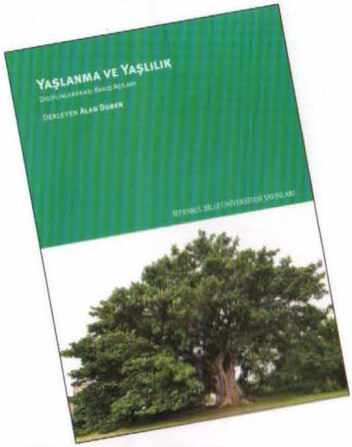
TARİH VAKFI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

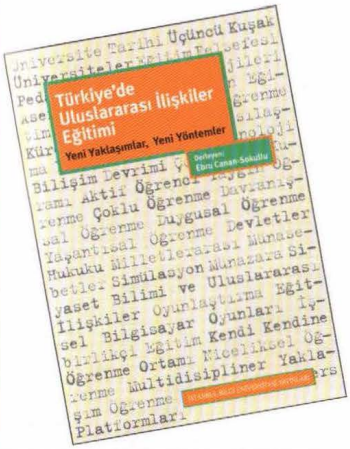
ZERRİN İREN BOYNUDELİK, EMİNE ÖNEL KURT
Bu Resim Ne Anlatıyor? Günlük Hayat

200 Sayfa, ISBN 978-605-399-527-2
"Bu resim ne anlatıyor" serisinin üçüncü kitabında ağırlıklı olarak 17. ve 18. yüzyıldan olmak üzere 131 resim üzerinden ev içlerindeki sıradan hayatlar, mutfaklar, yemek ve yatak odaları, sokak satıcıları, pazar yerleri, çeşitli meslek insanları (avukatlar, maliyeciler, tefeciler, doktorlar, simyacılar, terziler), genelevler, eğlenceler (partiler, düğünler, konserler), resim koleksiyonları aktarılmıştır.

DERLEYEN: ALAN DUBEN
Yaşlanma ve Yaşlılık
Disiplinlerarası Bakış Açıları

208 Sayfa, ISBN 978-605-399-519-7
Alan Duben'in derlediği bu eserde nöroloji, psikoloji, demografi, sosyoloji, hukuk, ekonomi, medya çalışmaları, yeni teknolojiler ve sosyal politikalar perspektifinden, Türkiye ve dünyadan örneklerle yaşlılık ve yaşlanma ele alınıp irdelenmekte ve sorulara cevap aranmaktadır.

DERLEYEN: EBRU CANAN-SOKULLU
Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi
Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yöntemler

300 Sayfa, ISBN 978-605-399-526-5
Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi, disiplinin dünyada ve Türkiye'de gelişimini takip ederken, üniversitenin tarihine, geçirdiğin dönüşüme dair kapsamlı bir inceleme sunuyor. Günümüzde üniversitelerin uluslararasılaşması, şube-kampüs modelleri, uzaktan eğitimin yaygınlaşması gibi olguları akademisyenlerin deneyimleriyle birlikte aktaran makaleler, Uluslararası İlişkiler eğitiminin yanı sıra yükseköğrenimde eğitimin dinamiklerini inceliyor.

NURHAN YENTÜRK
Sosyal Yardımlardan Güvenliğe
Türkiye'nin Kamu Harcamaları (2006-2017)

260 Sayfa, ISBN 978-605-399-384-1
Bu kitap, 2009 yılından itibaren çeşitli yıllarda İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi'nin bünyesinde yer alan STK Eğitim ve Araştırma Birimi tarafından yayımlanan kamu harcamalarını izleme kılavuzlarının ve kılavuzlardan sonra kamuoyu ile paylaşılan güncelleme notlarının tümünün birikimi üzerine kaleme alınmıştır.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO
www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 30 Faks: 0212 [illegible]
e-mail: punto@puntokitap.com